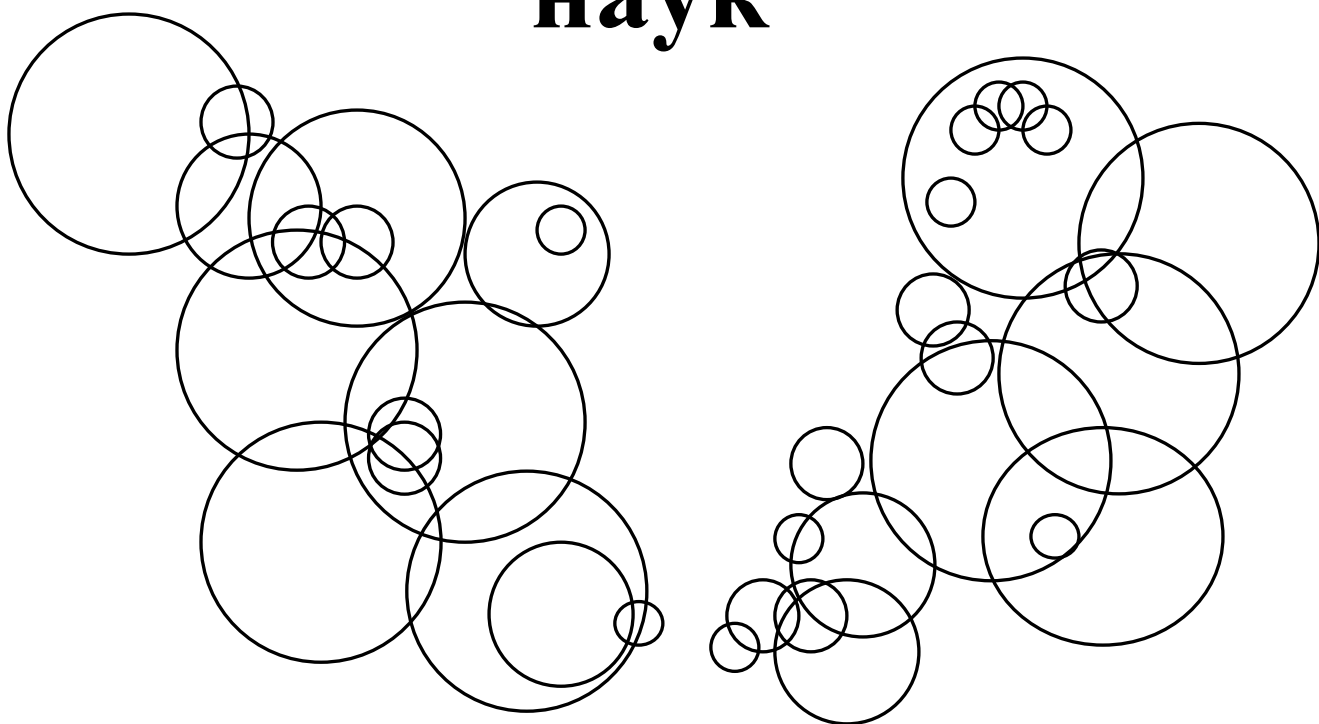

**Міністерство освіти і науки України
Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г.Короленка
Факультет філології та журналістики**

**Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної
конференції
“Концептологія
в системі гуманітарних
наук”**

Полтава
2009

ББК 74.58.л0

УДК 009.001.11 (060.55) (063) (477): [37-81'28+81'373]

Друкується за рішенням ученої ради Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка: протокол № 9 від 26 лютого 2009 року.

Редколегія:

Степаненко М.І., докт. філол. наук, проф., ректор Полтавського державного педагогічного університету;

Валюх З.О., докт. філол. наук, проф., завідувач кафедри філологічних дисциплін;

Луньова Т.В., канд. філол. наук, завідувач кафедри англійської філології (відповідальний редактор);

Алефіренко Л.Б., канд. філол. наук, доцент кафедри англійської філології;

Копач О.О., канд. філол. наук, доцент кафедри англійської філології;

Кравцова Н.Г., канд. педагог. наук, доцент кафедри англійської філології;

Кравченко В.Л., канд. філол. наук, доцент кафедри англійської філології;

Криницька Н.І., канд. філол. наук, старший викладач кафедри англійської філології.

Коректор:

Таран Л.А., завідувач комп'ютерної лабораторії кафедри англійської філології.

Рецензенти:

Баландіна Н.Ф., докт. філол. наук, проф., завідувач кафедри загального і слов'янського мовознавства та журналістики Полтавського державного педагогічного університету;

Алексєєнко С.І., канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Полтавського державного педагогічного університету.

**Збірник наукових праць за матеріалами
Всеукраїнської науково-практичної конференції
“Концептологія в системі гуманітарних наук” – Полтава:
ПДПУ, ФОП Гаража М.Ф., 2009. – 92 с.**

У збірнику вміщено матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Концептологія в системі гуманітарних наук”, 26-27 березня 2009 року, присвячені питанням концептуалізації, категоризації, моделювання вербалізованих ментальних одиниць.
Для студентів, аспірантів, науковців, усіх, хто цікавиться проблематикою когнітивної парадигми.

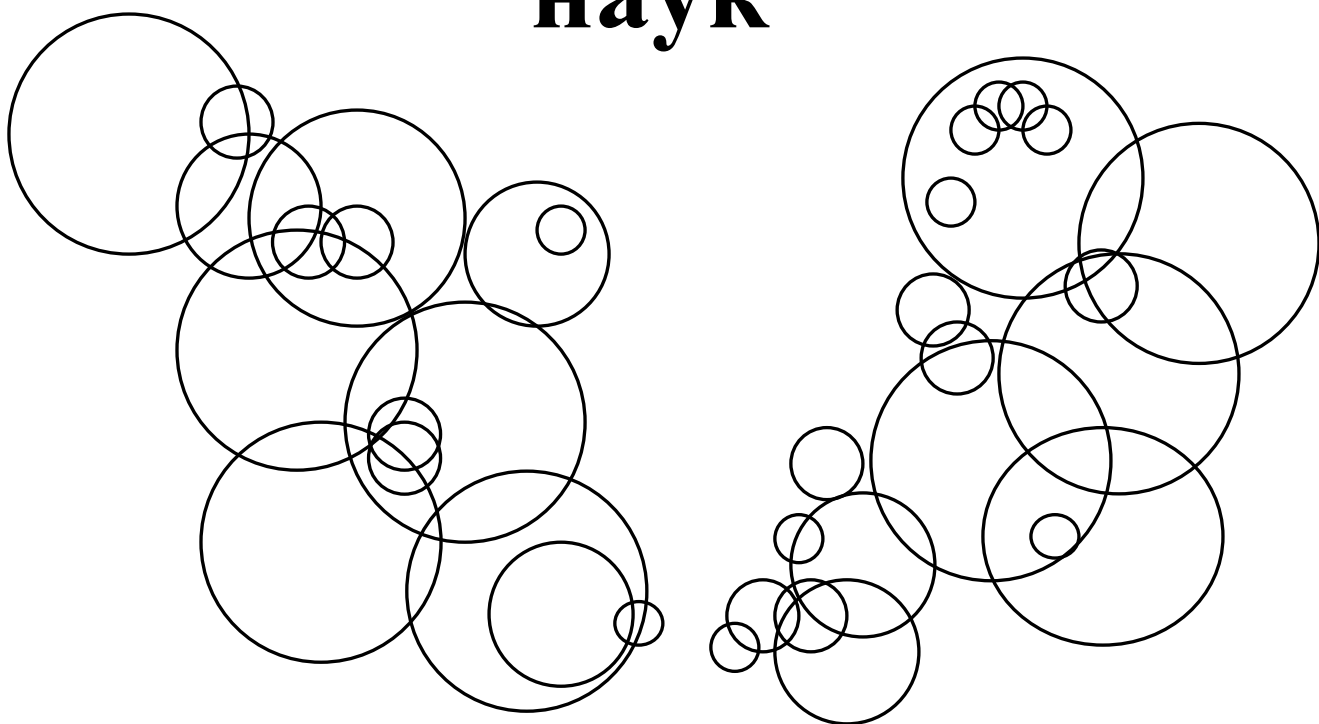
ББК 74.58.л0

УДК 009.001.11 (060.55) (063) (477): [37-81'28+81'373]

Відповідальність за зміст статей та коректність посилань несуть автори.

**Міністерство освіти і науки України
Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г.Короленка
Факультет філології та журналістики**

**Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної
конференції
“Концептологія
в системі гуманітарних
наук”**

Полтава
2009

ББК 74.58.л0

УДК 009.001.11 (060.55) (063) (477): [37-81'28+81'373]

Друкується за рішенням ученої ради Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка: протокол № 9 від 26 лютого 2009 року.

Редколегія:

Степаненко М.І., докт. філол. наук, проф., ректор Полтавського державного педагогічного університету;

Валюх З.О., докт. філол. наук, проф., завідувач кафедри філологічних дисциплін;

Луньова Т.В., канд. філол. наук, завідувач кафедри англійської філології (відповідальний редактор);

Алефіренко Л.Б., канд. філол. наук, доцент кафедри англійської філології;

Копач О.О., канд. філол. наук, доцент кафедри англійської філології;

Кравцова Н.Г., канд. педагог. наук, доцент кафедри англійської філології;

Кравченко В.Л., канд. філол. наук, доцент кафедри англійської філології;

Криницька Н.І., канд. філол. наук, старший викладач кафедри англійської філології.

Коректор:

Таран Л.А., завідувач комп'ютерної лабораторії кафедри англійської філології.

Рецензенти:

Баландіна Н.Ф., докт. філол. наук, проф., завідувач кафедри загального і слов'янського мовознавства та журналістики Полтавського державного педагогічного університету;

Алексєєнко С.І., канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Полтавського державного педагогічного університету.

**Збірник наукових праць за матеріалами
Всеукраїнської науково-практичної конференції
“Концептологія в системі гуманітарних наук” – Полтава:
ПДПУ, ФОП Гаража М.Ф., 2009. – 92 с.**

У збірнику вміщено матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Концептологія в системі гуманітарних наук”, 26-27 березня 2009 року, присвячені питанням концептуалізації, категоризації, моделювання вербалізованих ментальних одиниць.
Для студентів, аспірантів, науковців, усіх, хто цікавиться проблематикою когнітивної парадигми.

ББК 74.58.л0

УДК 009.001.11 (060.55) (063) (477): [37-81'28+81'373]

Відповідальність за зміст статей та коректність посилань несуть автори.

Зміст

Айзікова Л.В.

Визначення ключових категорій компетентнісного підходу у роботах британських дослідників: когнітивний аспект 5

Анохіна Т.О.

Концепт мовчання і графіка 10

Бондаренко К.В.

Концепт CONFLICT як домінуючий сегмент англомовної картини світу 14

Гайдученко Л.В.

Когнітивна інтерпретація концепту МАСНТ (ВЛАДА) (на матеріалі сучасної німецькомовної картини світу) 18

Данилюк С.С., Акбаш Ю.І.

Когнітивне підґрунтя регулятивної функції прислів'їв 23

Данилюк С.С.

Загальний семантичний простір англомовних електронних текстів Інтернет-видань (на матеріалі текстів на тему “Спорт”) 27

Дишлюк І.М.

Теоретичні аспекти вивчення поетичного концепту 30

Кобяков О.О.

Міфологеми і теологеми концепту МОВЧАННЯ 34

Кобякова І.К.

Пропедевтичні вправи з текстового перекладу 36

Кравченко В.Л.

Концептуальна модель поняттєвої сфери ПОДОРОЖ у реконструкції концепту ЄВРОПА 40

Криницька Н.І.

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА чи ТРОПОЛОГІЧНИЙ СВІТ, або Запрошення до діалогу 44

Луньова Т.В.

Концепт КАРТИНА в циклі оповідань А.Байєтт “The Matisse Stories”: до питання про енциклопедичність концептів 48

Магас Н.М.	
Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості висловлювань з предикатами уяви	53
Марковська А.В.	
Лінгвокогнітивна сутність фразеологізмів сучасної німецькомовної преси	56
Мізін К.І.	
Етномовна концептуалізація світу крізь призму психолінгвістичного експерименту (на матеріалі німецької та української мов)	59
Мудрак Я.В.	
Специфіка фактивних предикатів як предикатів пропозитивної установки	63
Павлусенко О.В.	
Використання концептів у телепрограмах	67
Потенко Л.О.	
Когнітивні засади фразотворчих процесів.....	71
Харитонов В.О.	
Концептуальна організація денотатів англійських загадок.....	75
Цина А.Ю.	
Сутність поняття “професійна підготовка” в ієрархії цілісної структури загальних, особливих, якісних і атрибутивних його ознак.....	78
Швачко С.О.	
Концепт ЗАГАДОК та їх омовлення	83
Шуменко О.А.	
Концепція денумеративного моделювання	87

Визначення ключових категорій компетентнісного підходу у роботах британських дослідників: когнітивний аспект

До числа найсуттєвіших змін, що відбуваються в сучасному світі в умовах глобалізації, належить підвищення ролі знань як провідної рушійної сили розвитку суспільства. Здатність суспільства утворювати, відбирати, адаптувати та застосовувати знання має вирішальне значення для забезпечення повноцінного функціонування кожного його члена. Незалежно від способу використання знання людиною завжди йдеться про втілювання та збереження його саме у мовній формі. Розуміння та вивчення мови як засобу формування, висловлювання, збереження та організації знання у людській свідомості дозволяє вважати її способом пізнання світу. Інакше кажучи, мова є невід'ємною частиною когнітивних умінь людини. Нова парадигма наукового пізнання когнітивізм включає тезу про те, що середовище детермінує сприйняття, форми пізнання світу, а пізнання та його результат матеріалізуються у мові, тобто набувають мовної форми втілення. Метою когнітивного дослідження є проникнення у форми різноманітних структур знання шляхом осягнення мовою.

Останнім часом до методології когнітивізму все частіше звертаються представники сучасних суспільних наук, зокрема освітяни. Процеси економічної та промислової глобалізації, формування інформаційного простору, активізації міграційних процесів у світі спричинили трансформацію всіх сфер життя сучасного суспільства, що призвело до виникнення нових понять і, відповідно, потреби їх мовного оформлення.

Аналіз науково-педагогічної літератури та міжнародної документації директивного характеру засвідчує, що провідним орієнтиром освітньої політики багатьох країн світу і предметом численних дискусій як на національному, так і на міжнародному рівнях стала компетентнісно-орієнтована освіта. У той же час сама історія розробки цього поняття, а також надзвичайна увага наукової та навчально-методичної спільноти до нього свідчить про його ємкість, неоднозначність та відсутність єдиного підходу до його визначення.

Найбільш часто вживаними категоріями, які зустрічаються в контексті модернізації освіти на європейському та світовому рівні є *компетенція*, *компетентність*, *компетентний*.

У словнику іншомовних слів за редакцією академіка О.С.Мельничука знаходимо такі визначення:

Компетентний (від лат. *competens (competentis)* – належний, відповідний) – 1) Досвідчений у певній галузі, в якомусь питанні. 2) Повноважний, повноправний у розв'язанні якоїсь справи.

Компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність.

Компетенція (лат. *competentia* – належність за правом) – Сукупність повноважень (прав і обов’язків) державного або громадського органу, службової особи, що встановлюється законом, статутом даного органу або іншими нормативними актами. 2) Коло питань, у яких дана особа має знання, досвід [1, с. 431].

У більшості англomовних словників терміни *competence* та *competency* подаються як синоніми і визначаються як: 1) придатність, відповідність, підхожість [5, с. 200]; 2) здатність добре щось робити; 3) характеристика, що відповідає певним вимогам; 4) офіційна правомочність; 5) володіння відповідними вміннями, знаннями, кваліфікацією; 6) якість, яка характеризує достатній або високий рівень фізичної та інтелектуальної підготовленості [3].

Поняття “компетентний” (*competent*) тлумачиться як: 1) належний або правильно підібраний; 2) такий, що володіє підходящими або достатніми вміннями, знаннями, досвідом тощо для досягнення певної; 3) правильно або достатньо кваліфікований, здатний, дієвий, результативний; 4) той, що має офіційну кваліфікацію чи повноваження [7].

Аналіз зазначених понять дозволяє визначити суттєві ознаки поняття “компетентність”:

- обізнаність, володіння ґрунтовними знаннями у певній галузі;
- володіння певними вміннями;
- здатність, заснована на знаннях та досвіді;
- якість, що дозволяє результативно діяти;
- відповідність висунутим вимогам;
- кваліфікованість, офіційна уповноваженість.

Привертає увагу той факт, що всі наведені ознаки вказують на діяльнісний характер/ зміст аналізованих понять, а також наявність загального чи офіційного визнання володіння ними певною особою. Такий глибокий зміст слів *компетенція*, *компетентність* зберігся при набутті ними термінологічного значення. На сьогоднішній день вони застосовуються як наукові категорії в галузі педагогіки, професійної освіти, теорії та практики навчання мови та комунікації, керівництва та менеджменту.

У науковий апарат категорія “компетенція” була уведена у 60-тих роках ХХ століття американським лінгвістом, що стояв у витоків когнітивізму, Н.Хомським, який застосував його у теорії мови, трансформаційній граматиці. Дослідник вбачає принципову різницю між лінгвістичною компетенцією (*competence*) та лінгвістичною діяльністю (*performance*), вживанням мови у конкретних ситуаціях. Учений стверджує, що людина володіє лінгвістичною компетенцією, існуючими у свідомості структурними моделями, які дозволяють продукувати мовлення. Лінгвістична компетенція є глибоким внутрішнім знанням мови та її законів, яке притаманне носію мови. З іншого боку, лінгвістична діяльність – це актуальний вияв компетенції як прихованого потенціалу мовця. Вона залежить від розумових та творчих здібностей, мислення, якостей пам’яті, мовленнєвих навичок, досвіду мовця тощо. Окрім того, у лінгвістичній діяльності можуть виявлятися паузи, нерівності, помилки різного роду – порушення мовної компетенції. Отже, лише

в ідеалізованому випадку лінгвістична діяльність може виступати відбиттям лінгвістичної компетенції. Та Н.Хомський розглядає обидва поняття у нерозривному зв'язку. На думку науковця, лінгвістична компетенція є найбільш чистою базою для сприйняття лінгвістичного знання, у той час як лінгвістична діяльність є безпосереднім способом здійснення комунікації, тобто реалізації, існування комунікативної компетенції [2, с. 9-15]. Роботи Н.Хомського надають поштовх для розробки різних видів мовної компетенції в галузі трансформаційної граматики та методики навчання мов.

Аналіз робіт науковців Дж.Равена, Д.МакКлелланда, які є засновниками компетентнісного підходу свідчить про те, що автори не ставили перед собою завдання подати критерії розмежування термінів *компетенція* та *компетентність*, однак, розглянувши сутність розроблених ними визначень, ми зробили висновок, що поняття “компетенція” більше стосується внутрішніх якостей та характеристик особистості, у той час як “компетентність” скоріше пов'язана з її поведінковими виявами. Утім, саме брак належної уваги до зазначеної проблеми в роботах засновників компетентнісного підходу в галузях освіти та менеджменту і розвитку персоналу є однією з причин відсутності єдиного трактування його ключових категорій серед дослідників. Іншим аспектом цієї проблеми є невизначеність серед фахівців-практиків. На думку англійського дослідника К.Вудруфа, її причиною є недостатня обізнаність останніх із значенням психологічних термінів, що застосовуються науковцями для опису *компетенції* та *компетентності*, таких як “мотивація”, “здібності”, “мислення”, “цінності” тощо. Він пропонує інший підхід до визначення компетенції, вбачаючи в ній “добір моделей поведінки (behaviour patterns), які відповідним чином повинен застосовувати працівник, щоб виконувати свої завдання і функції компетентно” [9, с. 17]. Це визначення демонструє погляд вченого на зв'язок між *компетентністю* та *компетенцією*: компетентна людина, на його думку, здатна виконувати конкретні завдання чи роботу, а та, яка має *компетенцією*, володіє гнучкими моделями поведінки, застосування яких робить її здатною виявляти *компетентність* у широкому спектрі різноманітних ситуацій. К.Вудруф визначає цю сукупність моделей поведінки як “поведінковий репертуар” (behavioural repertoire) – набір здібностей, прийомів, дій та реакцій, які дозволяють деяким людям більш ефективно функціонувати у цілому ряді робочих ситуацій, ніж тим, хто ними не володіє.

Такий підхід до трактування *компетенції* відрізняється від попередніх більш психологізованих і може викликати думку про те, що він пропагує вузький біхевіористський погляд на розвиток людини. Та як виявив аналіз, він знайшов підтримку і популярність серед фахівців у галузі професійної підготовки. Так, Р.Курц і Д.Бертрам у своїх дослідженнях піддали подальшій розробці поняття поведінкового репертуару. Вони стверджують, що здатність узагальнювати і переносити свої знання, уміння, моделі поведінки з одного завдання на інше є не просто виявом ефективності діяльності (performance) індивідуума, а складають природу його *компетенції*. Для ілюстрування своїх висновків вони наводять приклад про музиканта, чий репертуар включає

великий спектр різних музичних стилів та напрямків. Дослідники описують музичну майстерність (performance) як результат його компетенції як музиканта. Ця компетенція не є тим самим, що і майстерність, але це те, що дозволяє виявляти майстерність [4].

Інші англійські дослідники С.Уиддет, С.Холлифорд також погоджуються з К.Вудруфом, Р.Курцем і Д.Бертрамом у твердженні про те, що ключові поняття компетентнісного підходу потрібно конкретизувати у термінах, що вказують на діяльність. Вони висловлюють думку про те, що відмінність слід визначати таким чином: здатність виконувати робочі завдання слід визначати як *компетентність*, а здатність виявляти певну поведінку слід визначати як *компетенцію*. Прикладом компетенції є “здійснення ефективної міжособистісної взаємодії”, що виявляється у таких поведінкових виявах як, зокрема, “застосування такого стилю міжособистісного спілкування, при якому береться до уваги почуття інших” [8]. *Компетенція* – глибше, це те, що може виявлятися у ширшому колі ситуацій, аніж компетентність, яка відповідає вимогам щодо виконання конкретної функції чи роботи. З цієї точки зору компетентність виступає скоріше як нормативне поняття, ніж описове.

Фахівці Національного інституту неперервної освіти дорослих Англії та Уельсу (NIACE) визначили кілька ознак, якими, на їхню думку, характеризується *компетентність*. По-перше, оскільки *компетентність* пов'язана з дією, то вона повинна мати певний контекст. По-друге, *компетентність* означає лише результат дії, вона не описує процес навчання чи підготовки, який призвів до її досягнення. По-третє, для того, щоб мати тверде уявлення про можливість індивіда, необхідні чітко визначені й загальноприйняті стандарти, за якими вимірюється і офіційно визнається ефективність діяльності. По-четверте, *компетентність* є мірою ефективності діяльності за певний проміжок часу [6].

Проаналізувавши визначення понять “компетенція” та “компетентність”, розроблені зарубіжними науковцями, ми дійшли висновку, що термін *компетентність* вживається на позначення певного переліку способів дії, необхідних для виконання конкретного завдання чи роботи. Поняття *компетенція* ширше за своїми рамками і означає сукупність моделей поведінки, яка дозволяє людині функціонувати з максимальною ефективністю у широкому спектрі ситуацій. Підтвердженням цих висновків є визначення, вироблені в ході тривалих дискусій Робочою групою з професійних кваліфікацій (Working Group on Vocational Qualifications), організованою Британським Чартерним інститутом персоналу та розвитку (CIPD), за яким *компетентність* – це здатність здійснювати певну діяльність у відповідності до встановлених стандартів, а компетенція означає оволодіння такими способами дії, поведінкою, які дозволяють досягти найвищого рівня ефективності діяльності у будь-якій ситуації. Отже, *компетентність* – це мінімальний прийнятий стандарт, показник найнижчого припустимого рівня ефективності, який може вважатися

достатнім; *компетенція* – рух до вищого рівня майстерності, прагнення гнучкості та досконалості.

Таким чином, аналіз засвідчує, що більшість дослідників керуються однаковими принципами при трактуванні термінів *компетенція* та *компетентність*, однак єдиного, загальнодотриманого визначення цих категорій не існує. Окрім того, деякі науковці (W.Brezinka, T.Hyland, M.K.Smith, H.Smith) пропагують інше розуміння цих понять, розглядаючи *компетентність* як широку і містку властивість особистості, що розгалужується на вузькі *компетенції*, що зводяться до конкретних умінь.

Для конструктивного вирішення проблеми розмежування зазначених термінів як освітянам, так і фахівцям в галузі профотбору та менеджменту, що звертаються до категорій компетентнісного підходу, рекомендується завжди попередньо вказувати, яке значення вони вкладають у вживані ними поняття. При цьому слід керуватись принципами трактування цих понять, розробленими на основі когнітивного підходу.

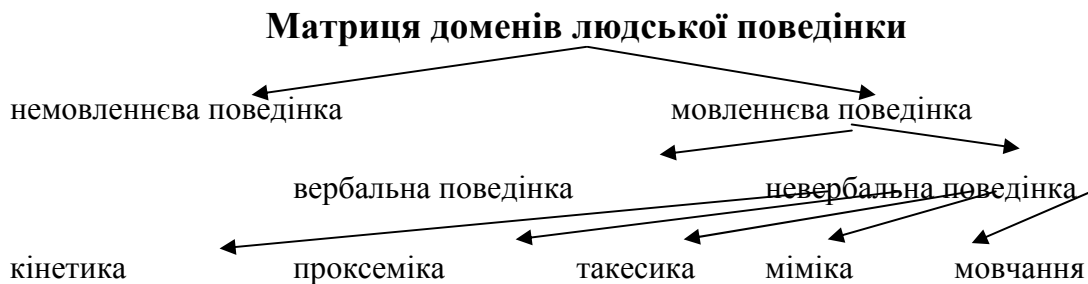
Література

1. Словник іншомовних слів / За редакцією О.С.Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1985. – 968 с.
2. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса: Пер. В.А.Звегинцева. – М.: Изд-во Московского университета, 1972. – 236 с.
3. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. – URL: <http://dictionary.cambridge.org>
4. Kurz R., Bartram D. Competency and Individual Performance: Modelling the World of Work // Organizational Effectiveness: The Role of Psychology / Robertson I, Callinan M and Bartram D (eds). – London: John Wiley & Sons, 2002. – P. 227-255.
5. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. School, Home and Office Edition. – Lexicon Publications, Inc., Danbury, CT, 1993. – 1248 p.
6. Tight M. Key Concepts in Adult Education and Training. – London: Taylor and Francis, second edition, 2002. – 196 pp.
7. Webster's Revised Unabridged Dictionary // <http://dictionary.reference.com>
8. Whiddett S., Hollyforde, S A Practical Guide to Competencies, London: CIPD, 2003.
9. Woodruffe C. What is meant by a competency // Designing and Achieving Competency: A Competency Approach to Developing People and Organisations / Boam R., Sparrow P. (Eds), London: McGraw-Hill, Maidenhead, 1992. – P. 16-30.

Концепт мовчання і графіка

Осмилення комунікативного мовчання (об'єкт дослідження) та його графічних маркерів (предмет дослідження) є вельми актуальним з огляду на сучасні тенденції лінгвістики до вивчення питань комунікації, інтеграції вербальних та невербальних засобів. Концепт мовчання як етносоціолінгвокультурний феномен (термін А.М.Приходька) у роботі досліджується на основі вивчення тлумачень силенціального ефекту в лексикографічних джерелах, осмилення досвіду вітчизняних та зарубіжних вчених з релевантних проблем, а також – результатів дискурсивного аналізу емпіричного матеріалу із англomовних художніх творів.

Комунікація як обмін інформацією охоплює продуцента та реципієнта, вербальне та невербальне спілкування, код відправника та декодування отримувача. У сучасній лінгвістиці комунікація осмислюється у площині інтегральної тріади вербальності, паралінгвістики та невербальності. Домен невербальної комунікації охоплює кінетику, акустику, проксемику, такесику, мовчання, які за своєю природою більш прагматичні, ніж семантичні. Комунікація не існує без обміну знаками (вербальними та невербальними). Невербальні знаки в інтеграції з вербальними сприяють адекватному порозумінню комунікантів [3]. Вербальне спілкування базується на словесних знаках, символах, репрезентованих в усному та писемному мовленні. Невербальна комунікація корелює з позаалфавітними знаками та коментуючими вербалізаторами. Невербальні компоненти є невід'ємною частиною семіотики, комунікативної лінгвістики, психології та соціології [2; 3]. Свідомо або підсвідомо людина може виразити психологічну настанову за допомогою своєї поведінки. Спектр невербальних засобів досить широкий: це і різні допоміжні звукові елементи, і жести, і міміка, і ситуації, які супроводять спілкування, уможлиблюють передачу інформації [1].

Як семіотичний невербальний знак комунікативне мовчання не має словесного позначення, але при цьому є вельми інформативним. Осмислення мовчання потребує значних когнітивних зусиль комунікантів та знань про дискурсивне оточення. Невербальна поведінка людини свідчить про її психічний стан, а мовчання є стратегічним компонентом її поведінки [2].

Художній дискурс сприяє осмисленню природи силенціального ефекту – його поліаспектності, поліфункціональності та полімодальності. З огляду на дискурсивні особливості емпіричного матеріалу появляється можливість ідентифікувати ситуативну природу комунікативного мовчання, його тактику та стратегію, екстеріоризувати та імплікувати поверхневу та глибинну структури, когнітивний та прагматичний потенціали.

Англомовний художній дискурс як емпірична база комунікативного мовчання є вельми валідною з огляду на значну представленість мовчазних ситуацій та відповідних тлумачень з боку автора. Лінгвістичні характеристики зазначених ситуацій експлікуються в діалогічному, в монологічному представленні, в дескрипціях, в авторській оповіді, в блоках текстів, що мають відношення до людського (*homo-silence*) та персоніфікованого мовчання (*nature silence*) [1].

Невербальна поведінка так само націлена, як і мова. Етикетні формули, темпоральні інтервали спілкування регламентують комунікацію жестами, мімікою, проксемікою. Поглядом, посмішкою, мовчанням можна припинити і розпочати спілкування, переадресувати комунікативний хід. Силенціальна поведінка детермінується соціальним статусом мовця, вона представлена в пареміях, культуремах, в ритуалах та традиціях. Комунікативне мовчання не існує за межами спілкування, воно є невід'ємною складовою інтеракції комунікантів, коментування та декодування у писемному художньому дискурсі.

Когнітивно-дискурсивний підхід до силенціального ефекту верифікує суттєві риси останнього, його базові номінації, адгерентні поняття та прагматичну поліфункціональність. Соціальне наповнення мовчання здійснюється в емерджементному процесі абстрагування від рекурентних дискурсивних смислів [2]. Невербальні засоби спілкування, включаючи мовчання, позначені ситуативністю, діалогічністю і потребують у зв'язку з цим спільного для комунікантів соціального та лінгвістичного досвіду осмислення. Силенціальному компоненту притаманний ситуативно-комунікативний характер, що породжується емоціональним та ментальним станом мовця, його соціальним статусом.

Пауза є невід'ємною складовою силенціального ефекту. Метазнак *пауза* позначає перерву у звучанні та артикуляції (1), технологічну паузу (2) та за лексикографічною традицією – хезитацію (3). Каузальне виділення є синтаксично орієнтованим. Існують гіперо-гіпонімічні відношення між паузою та мовчанням, мовчання включає паузу як фонетичну складову. Відношення *пауза – мовчання* є інклюзивним, що уможливорює їх вивчення як адгерентних понять. Мовчання, будучи пов'язаним із структурою висловлення, виступає як елемент реакції, комунікативної тактики та

стратегії. Мовчання – це невербальний семіотичний знак ситуативного походження, маркер когнітивно-рефлекторних та емоційно-експресивних витоків. У домені мовчання виокремлюють метазнаки *комунікативне, некомунікативне, індивідуальне, соціальне, рефлекторне, психологічне, реактивне, ритуальне, статусне, спонтанне, заплановане*. Силенціальний ефект в англomовному художньому дискурсі представлений гетерогенною вербальною екстеріоризацією. Базовими є лексеми *silence* та *pause*.

Графічним знакам (ГЗ), як специфічним метазнакам невербального компонента – мовчання, притаманні процеси термінологізації і детермінологізації. Первинні ГЗ утворюються від нетермінів, вторинні конструювання, трансформуючись, модифікуються у нетермінологічні одиниці. Пор. англ. *Cross your t's and dot your i's, to put a question; to be or not to be – that's a question*. Тире та три крапки, граматиалізовані маркери просодичних паузацій, семантизуючись, вживаються для позначення силенціального ефекту. ГЗ мають знакову природу, що дозволяє доносити семіотичний код адекватно. В англomовному художньому дискурсі силенціальні знаки (здебільш три крапки та тире) вказують на емоційно-психологічний стан комуніканта, утворюють окремих прошарок метазнаків пунктуації – “Графіка мовчання”. Остання охоплює, окрім тире та трьох крапок, крапку в еліптичному реченні (“рубленому синтаксисі”), редуплікацію знаків оклику та питання. Тире та три крапки взаємозамінюються та використовуються в стилістичному прийомі – апосіопезі. ГЗ можуть поєднуватися й із заповнювачами (*time fillers*) типу – *er, ugh, well, so*. Знак тире використовується при уточненні (1), при цитуванні (2) та для позначення анаколуфа (3):

1) *Visits from the Wilsons were, as before, reserved for Christmas, but the greengrocer Dwyers – Jack and Ima – came with a professional interest in the new shopkeeping venture* (Burgess).

2) *‘ – only you forgot to pull the stem off this one, ‘the tall man said* (Delany).

3) *“Stella! This is not appropriate –”* (Griffith).

ГЗ притаманна не тільки поліфункціональність, але й поліаспектність. Тире в англійській мові може бути подвійне, подовжене, звичайне, вкорочене: знаходиться на початку, наприкінці речення та бути силенціальним знаком у межах репліки, пор.: *“No Daddy no no no – ”* (King). *“Downstairs, in the drawing room – ”* (Rey). *“It's late, ‘she said, then – unable to help herself – burst out, ‘Do you have any idea how badly you've hurt your mother?’”*(Griffith) *“__ or do I just kill you and take your place?” the stranger continued. “And if I kill you –”* (Koontz).

У реченнях та інших комунікативних блоках, більших за речення, маркерами мовчання виступають також комбінація знаків питання та оклику з трьома крапками. Симультанне вживання знаків оклику та питання інтенсифікує емоційність висловлювання, пор.: *‘Silence ... silence! ‘Even when the children had gone silent, he seemed unable to stop himself, and he continued on*

roaring, 'SILENCE ... DO YOU HEAR SILENCE?' (Milligan). But you say I should not have any trouble finding him ...? (Delany).

“Графічне” мовчання має широкий спектр референтів. Так, позитивний вербальний текст може супроводжуватись фонаційними характеристиками негативного навантаження, у цьому випадку невербальна інформація суперечить вербальній, а її вектор превалює.

Графічні знаки ввібрали в себе риси цілих епох, прийняли гетерогенні форми, змінили значення, запозичувалися як і лексичні одиниці. З плином часу ГЗ модифікували функції, перегрупувалися, ввійшли в різні парадигми. Знаки пунктуації, членуючи текстові блоки на складові, імплікують емоційний стан мовця та підтекст, мовчання. Невеликий за обсягом корпус ГЗ позначений адаптивною силою, що проявляється у наявності семантичних та синтаксичних функцій. Для пунктуаційних знаків базова функція полягає в членуванні синтагм. Семантична функція графічних засобів слугує маркером силенціального стану комунікантів, їх пошуків імпліцитного у мовчазних ситуаціях.

Перспективним вважаємо типологічне та контрастивне вивчення маркерів комунікативного мовчання – його концептуалізації та категоризації в різних дискурсах.

Література

1. Анохіна Т.О. Семантизація категорії мовчання в англomовному художньому дискурсі. Монографія. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 160 с.
2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Изд-во Киев. нац. ун-та им. Тараса Шевченко, 1997. – 300 с.
3. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі. – Харків: Константа, 2006. – 300с.
4. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми у сучасній німецькій мові // Монографія. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 292 с.

Список джерел фактичного матеріалу

1. Burges, Anthony. Childhood. Suffolk: Penguin Books, 1996. – 57 p.
2. Delany, Samuel R. Tales of Neveryon. - Hanover and London: Westeyan University Press, 1993. – 260 p.
3. Griffith, Nicola. Slow river// A Del Rey Book. – New York: Ballantine Books, 1995. – 343 p.
4. King, Stephen. The Shining. – New York: a Signet Book, 1978. – 464 p.
5. Koontz, Dean. Mr. Murder. – New York: Berkley Books, 1994. – 481 p.
6. Milligan, Spike. It ends with magic. A Milligan Family Story. – London: Penguin Group, 1990. – 243 p.
7. Rey, Pierre. The Greek. – London: Coronet Books, 1975. – 480 p.

Концепт CONFLICT як домінуючий сегмент англомовної картини світу

У свідомості носія мови конфлікт існує як структурно-змістова одиниця, що акумулює уявлення про нього: концепт КОНФЛІКТ (CONFLICT у відповідності з іменником *conflict*, який найповніше відповідає уявленню про конфлікт у сучасній англійській мові) [4, с. 86]. Основними характеристиками концепту є багатовимірність, цілісність, універсальність, константність, етнокультурна маркованість та вербалізованість [5, с. 118]. На підставі даних ознак концепт CONFLICT постає як ментальне національно-специфічне утворення, планом змісту якого є вся сукупність знань про феномен конфлікту, а планом мовного вираження – сукупність мовних одиниць, які домінують у його описанні.

Концепт CONFLICT має складну семантичну структуру, яка є впорядкованою сукупністю різноманітних характеристик, кожна з яких містить певну інформацію про феномен конфлікту. О.М.Єрмолаєва [3, с. 192] виділяє такі аспекти, відображені в семантичному змісті даної лексеми:

- соціальний аспект (конфлікт як антагоністична форма соціальних взаємовідношень людей);
- соціально-політичний аспект (конфлікт як війна, збройне зіткнення);
- психологічний аспект (конфлікт як психічний стан внутрішньої кризи, боротьби);
- лінгвістичний аспект (конфлікт як конфліктний дискурс, сварка, суперечка);
- онтологічний аспект (конфлікт як форма буття);
- художньо-літературний аспект (конфлікт як принцип організації художнього твору);
- фізичний аспект (конфлікт як фізичне зіткнення об'єктів).

До актуального шару концепту CONFLICT відносяться перші п'ять аспектів, оскільки саме вони активно фіксуються в значеннях іменника *conflict*. Художньо-літературний аспект тяжіє до енциклопедичного, але не наївного знання, внаслідок чого він утворює пасивний (додатковий) шар концепту CONFLICT. Фізичний аспект сучасного концепту CONFLICT є скоріше етимологічною ознакою концепту, відтворенням початкового контексту позначення лексеми *conflict* (від лат. *confligere* – зіткнутися (про фізичні об'єкти)).

Понятійні аспекти концепту CONFLICT дозволяють виявити його змістовий мінімум, що включає набір суттєвих ознак феномену конфлікту:

- 1) дві чи більше сторін, що беруть участь у конфлікті (люди, ідеї, мотиви, принципи, інтереси) – суб'єкти конфлікту;
- 2) розбіжності, протиріччя як предмет конфлікту між сторонами та викликане ними протистояння сторін;

3) протидіюча взаємодія суб'єктів конфлікту.

Таким чином, уявлення про конфлікт в англомовній лінгвокультурі зводиться до визначення даного феномену як антагоністичної взаємодії двох або більше сторін, що обумовлена певними розбіжностями або протиріччями між ними та виявляється в різних формах – від суперечки до війни і збройних зіткнень.

У сучасній англійській мові спостерігається розділення концепту CONFLICT на дві концептуальні площини [6, с. 241]. У межах першої конфлікт концептуалізується як цілісне, дискретне явище, суттю якого є зіткнення, протидія сторін у загальному розумінні. Подібна концептуалізація конфлікту об'єктивується в мові необчислювальним іменником *conflict*, що вживається без артикля та постає в такій інтерпретації у своєму абстрактному значенні, яке відповідає поняттю конфлікт як категорія буття: “*One hour of thoughtful solitude may nerve the heart for days of conflict*” [3, p. 10]; “*But why is there always conflict between parents and teenagers?*” [5, p. 41].

Конкретизація смислу, що міститься в концепті CONFLICT, формує другу концептуальну площину, яка об'єктивується в англійській мові обчислювальним іменником *conflict*, що вживається з артиклем, займенниками *each, every, any, this/that, these/those* та прикметниками, які визначають тип конфлікту (*armed, civil, ethnic, internal, inward* та ін.). Обчислювальний іменник *conflict* об'єктивує часткове знання на противагу загальному знанню, що об'єктивується іменником *conflict* без артикля: “*For all the friction between America and China over issues ranging from human rights to weapons proliferation, the likelihood of an armed conflict retains slim*” [6, p. 14]; “*My own family who have their own small conflicts to come, cannot know this naturally*” [4, p. 63].

Вербалізована частина концепту CONFLICT являє собою сукупність лексичних, фразеологічних, метафоричних засобів [1, с. 17]. Будучи константним явищем буття людини, феномен конфлікту домінується мовною свідомістю через велику кількість лексем-субстантивів та дієслів, об'єднаних навколо іменника *conflict* і дієслова *to conflict* відповідно. О.М.Єрмолаєва [2, с. 23] виділяє 7 підгруп, що номінують такі фрагменти концептуального простору CONFLICT, як опозиція (*opposition, polarity, bucking, friction, to oppose, to antagonize* та ін.), конфронтація (*confrontation, polarity, collision, to clash, to collide* та ін.), війна/збройне зіткнення (*war, warfare, guerrilla, to war, to combat* та ін.), сварка/суперечка (*quarrel, argument, dispute, controversy, bickering, to quarrel, to argue, to disagree* та ін.), боротьба (*struggle, fight, contention, to struggle, to fight, to battle* та ін.), відмінність (*difference, disagreement, disharmony, to differ, to disagree* та ін.) та несумісність (*incompatibility, incongruity, polarity* та ін.). Виявлено [3, с. 194], що за номінативною активністю англомовної свідомості лідируючу позицію займає концепт QUARREL; це пояснюється розповсюдженістю суперечок і сварок порівняно з іншими видами конфліктної взаємодії.

Мовні засоби об'єктивізації концепту CONFLICT виявляють параметри концепту, які в сукупності організують типовий сценарій CONFLICT. Його слотами є структурні та акціональні параметри конфлікту [6, с. 242].

Структурні параметри:

1) учасники конфлікту (суб'єкти конфлікту – *antagonists, opponents, belligerents, fighters, opposing/conflicting parties, cat and dog* та ін.; підбурювачі та їх дії – *cold/hot warrior, to blow coals, to add oil to the fire, to cast a bone* та ін.; безпосередні ініціатори конфлікту та їх дії – *mischief-maker, to ruffle smb's feathers, to show teeth* та ін.; посередники – *mediator, arbitrator, the go-between, Mr. Fixit*; спостерігачі – *looker-on, to stay above the battle*);

2) причина конфлікту (*reason, cause, root of conflict, casus belli, an apple of discord, a bone of contention* та ін.).

Акціональні параметри:

1) підготовка до конфлікту (*to be at swords' points, to fly to arms, to rattle one's saber* та ін.);

2) початок конфлікту (*a conflict starts/ breaks/ arises; to begin/ commence/ generate/ wage a conflict; the start/ arousal of conflict; to come to blows, to dig up the hatchet* та ін.);

3) протиборство учасників конфлікту (*to conflict, to clash, to collide, to contest, to disagree, to encounter, to jar, to differ, to bump, to diverge, to struggle, to fight, to combat, to strive, to battle, to campaign, to compete, to tussle, to war; to make war against smb., to give battle, to load the dice against smb., to break a lance with smb* та ін.);

4) розв'язання конфлікту (*a conflict ends/ stops/ ceases; to stop/ end/ solve/ resolve/ reduce/ remove/ soothe/ terminate/ break off/ patch up/ settle/ overcome a conflict*). Розв'язання конфлікту, в свою чергу, має такі прояви, як перемога однієї сторони (*to win a conflict, to carry the day, to be in possession of the field, to carry the garland* та ін.), поразка іншої сторони (*to lose a conflict, to lay down one's arms, to fling up one's cards* та ін.), компроміс (*to declare a truce, the middle ground, to hold out the olive branch, to bury the hatchet* та ін.).

Найбільше мовне вираження мають акціональні параметри протидія учасників конфлікту та розв'язання конфлікту [2, с. 25], що свідчить про значущість цих фаз конфліктної взаємодії для носія англomовної лінгвокультури.

Якісні ознаки концепту CONFLICT, представлені дієслівною та атрибутивною сполучуваністю лексем-об'єктиваторів концепту, утворюють гештальти концептуалізації феномену конфлікту. Гештальти концепту CONFLICT виявляють негативне оцінне ставлення носіїв англomовної лінгвокультури до конфлікту, який асоціюється з руйнуванням (DESTRUCTION), смертю (DEATH), збитком (DAMAGE), неприємністю (TROUBLE), жахом (HORROR), насиллям (VIOLENCE) та ін.: *"All today's conflicts destroy trust between communities, breaking down normal social relations"* [1, p. 115]; *"these arguments would flare up into*

prolonged, impassioned fights” [2, p. 201]; “*there was no lull in the tempest of wars*” [6, p. 15].

Не зважаючи на яскраво виражену негативно-оцінну складову, концепт CONFLICT є важливим елементом картини світу англомовного суспільства.

Література

1. Данилевская Т.А. Лингвистический аспект конфликта. Способы разрешения конфликта // Сб. научных работ. – Воронеж, 2004. – Вып. 5. – С. 15-20.

2. Ермолаева Е.Н. Актуализация концепта “конфликт” в английском языке // Материалы Всерос. науч.-практ. конф. “Актуальные вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков”. – Новокузнецк: НГПИ, 2002. – С. 23-25.

3. Ермолаева Е.Н. “Конфликт”: к проблеме языкового представления концепта в современном английском языке // Сб. тр. молодых ученых Кемеровского государственного университета. – Кемерово: Полиграф, 2002. – С. 192-194.

4. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів. – К.: Наук. думка, 1996. – 190 с.

5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М: Гнозис, 2004. – 390 с.

6. Карасик В.И., Стернин И.А. Антология концептов. Том 4. – Волгоград: Парадигма, 2006. – 357 с.

Список джерел фактичного матеріалу

1. Douglas I. Yarn, ed. Conflict // Dictionary of Conflict Resolution. – San Francisco: Jossey Bass, 1999. – P. 115.

2. Folger J., Marshall Scott. Working Through Conflict: A Communication Perspective. – N.Y.: Grove Press, 1984. – 317 p.

3. Goddard R. The Healthy Side of Conflict // Management World. – 1986. – Vol. 15. – P. 8-12.

4. Grimshaw A. Conflict Talk: Sociolinguistic Investigations of Arguments in Conversation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 114 p.

5. Lee D. Frame Conflicts and Competing Contrails in Family Argument // Journal of Pragmatics. – 1997. – № 27. – P. 38-58.

6. WiK. English Edition. – Warszawa, 2007. – № 7. – P. 14-15.

Когнітивна інтерпретація концепту МАСНТ (ВЛАДА) (на матеріалі сучасної німецькомовної картини світу)

Когнітивне розуміння концепту як “кванту знання”, як ментальної одиниці, яка допомагає зберігати інформацію про світ у людській свідомості [5, с. 217], лягло в основу актуального для сучасної мовознавства лінгвокультурного підходу до вивчення концептів як етноспецифічних, ціннісно маркованих ментальних сутностей [2, с. 85], які розкривають культурно значиму інформацію про певний фрагмент реальної дійсності в межах національної концептосфери. Т.А.Фесенко підсумовує, що концепт існує в ментальній реальності людини як сукупність знань та інформації про актуальний та ймовірний стан справ [4, с. 171]. Відтак, вивчення концепту у лінгвокультурологічних дослідженнях полягає у визначенні тих інформаційних повідомлень, які він транслює в межах певної концептосфери.

О.О.Селіванова вказує, що когніція як процес отримання знань шляхом сенсомоторного сприйняття світу, інтеріорізація його у свідомості, обробки набутих знань на підставі внутрішнього рефлексивного досвіду, систем категоризації та концептуалізації, а також мовної інтерпретації ґрунтується на таких основних психічних функціях свідомості як: мислення, відчуття, почуття, інтуїція, трансценденція [3, с. 371]. На основі сенсомоторного досвіду формується перцептивне знання, яке відтворюється у структурі концепту. Мислення як позачуттєва форма обробки інформації мозком ґрунтується в основному на оперуванні практичним (досвідним) та науковим знанням. Інтуїція та трансценденція пов’язані з актуалізацією позасвідомого, інтуїтивного знання у структурі концепту, яке у свою чергу формується на основі культурних архетипів. За К.Юнгом архетипи формують зміст колективного позасвідомого [6, с. 78], вони вказують на наявність у психіці певних повсюдних форм, які не усвідомлюються, а відтак не здобуваються кожним індивідом окремо, а успадковуються ним [6, с. 114]. Таким чином, в основі концепту як “складового елементу нашої когніції” [8, с. 108] можна виокремити чотири основні типи знань: практична, наукова, перцептивна, позасвідома інформації про концепт.

Основним завданням нашого дослідження вбачається когнітивна інтерпретація концепту МАСНТ (ВЛАДА) через визначення типів інформаційних повідомлень, які транслює концепт у німецькомовній картині світу. Об’єктом дослідження є концепт МАСНТ (ВЛАДА), ословлений у сучасному німецькомовному лінгвокультурному просторі. Предметом виступили вербально закріплені когнітивні смисли концепту МАСНТ (ВЛАДА), виявлені у сучасній німецькомовній лінгвокультурі. Матеріалом послужив корпус із 2050 вербальних об’єктивацій концепту МАСНТ (ВЛАДА), які розкривають когнітивну структуру концепту, отриманий шляхом суцільної вибірки із текстів сучасних німецькомовних друкованих та

електронних джерел ЗМІ різного тематичного спрямування. Наукова новизна даного дослідження полягає в тому, що вперше виявлено закономірності та встановлено особливості функціонування когнітивної структури концепту МАСНТ (ВЛАДА) через аналіз інформаційних повідомлень, які виявляє вербально екстеріорізований концепт у межах досліджуваної лінгвокультури, запропоновано класифікацію знань, які транлює концепт відповідно до основних психічних функцій когніції.

Аналіз мовних об'єктивацій концепту засвідчує наявність у його структурі як універсальних, так і етноспецифічних когнітивних смислів. Універсальний зміст концепту МАСНТ (ВЛАДА) пов'язаний в основному з його функціонуванням у науковій картині світу і відтворений у семантичній структурі відповідного поняття. У понятті фокусується наукове, раціональне знання про відповідний фрагмент картини світу, виведене на основі логіко-мислинневих операцій і закріплене у семантиці відповідного мовного знаку. Поняття представлено як семантичний прототип у понятійній складовій концепту МАСНТ (ВЛАДА): в основі поняття "Macht" (влада) лежить архісема "взаємодія", яка диференціюється дефініційними семами: "суб'єктно-об'єктна взаємодія", "інтенціональність", "ресурсність", "результативність". Імплікативні семи доповнюють семантичну структуру поняття "Macht" (влада) семами "каузальність", "інтерактивність", "універсальність", "еґоцентричний результат взаємодії" та "соціоцентричний результат взаємодії".

Окрім того, до універсального знання, яке інтегрує концепт МАСНТ (ВЛАДА), слід віднести інформаційні повідомлення, які визначаються спільним загальнолюдським досвідом, який пов'язується із процесом реалізації владної взаємодії. Досвідне знання представлено в інваріантних елементах фреймової структури концепту МАСНТ (ВЛАДА). Аналіз концепту МАСНТ (ВЛАДА) дозволяє зробити висновок про те, що в німецькомовній картині світу досліджуване ментальне утворення визначається двома макрофреймами: макрофрейм 1 "Влада як суспільні відносини" та макрофрейм 2 "Взаємодія несупільного характеру". У межах макрофрейму 1 виокремлюються ряд субфреймів: "Влада в державно-політичній сфері", "Влада у соціальній сфері", "Влада в побутовій сфері суспільних відносин". Макрофрейм 2 утворюють субфрейми "Влада як відображення зовнішнього світу", "Влада у сфері ірраціонального" та "Влада у внутрішньому світі людини". Зазначені структури суперфрейму "Macht" включають ряд термінальних інваріантних вузлів: "Суб'єкт влади", "Об'єкт влади", "Мотив суб'єкта влади", "Очікувана ціль", "Джерела влади", "Владна дія", "Методи здійснення влади", "Характеристики влади", "Результат влади".

Перцептивна етноспецифічна інформація про концепт відтворена в його образному компоненті у вигляді неспецифікованого перцептивного образу. Як перцептивний образ концепт МАСНТ (ВЛАДА) усвідомлюється у німецькомовній лінгвокультурі через п'ять основних органів чуття людини: візуальний, аудіовербальний, тактильний, глютонічний та одоративний.

Проте, зоровий канал визначається найбільш актуальним для концептуалізації абстрактного феномену влади у німецькомовній картині світу. Суб'єкт влади виступає здебільшого основним рецепієнтом глютонічного образу влади. Натомість об'єкт влади мислиться в переважній більшості випадків рецепієнтом візуального та слухового образу влади.

Етноспецифіка концепту МАСНТ (ВЛАДА) виявляється в першу чергу в репрезентації концепту засобами мовної ектстеріорізації: смислами, які формуються на основі внутрішньосистемних зв'язків вербальних одиниць, які об'єктивують концепт у досліджуваній лінгвокультурі. Дослідження мовного знання (парадигматичні, синтагматичні та лексико-семантичні зв'язки ключового слова), яке транслює концепт у німецькомовній лінгвокультурі, дає змогу визначити найактуальніші смисли цього ментального утворення, які пов'язуються в основному із досвідними, прагматичними інформаційними повідомленнями про концепт МАСНТ (ВЛАДА): наявність суб'єкта влади, особисті (наприклад, рішучість, розум), рідше структурні джерела влади (зокрема, повноваження, права), а також владні дії (зокрема отримання та перебування при владі), насильство як метод здійснення влади. Внутрішня форма назви концепту МАСНТ (ВЛАДА) вказує на концептуалізацію влади за досвідним знанням: як особистих джерел її суб'єкта чоловічої статі, пов'язаних із його фізичною силою, здоров'ям. Первинно влада існує як універсальна форма взаємодії, яка дає її суб'єктові свободу від підпорядкування, залежності [7].

У структурі концепту МАСНТ (ВЛАДА) об'єктивується також архетипне знання, яке формується на основі актуалізації позасвідомих інтуїтивних чинників у процесі концептуалізації влади. Архетип як віддзеркалення глибинних пластів духовного та культурного життя пов'язаний із дуальною категоризацією дійсності, яка ґрунтується на двоїчній опозиції [1, с. 230]. Основними бінарними опозиціями, через які осмислюються владні відносини у німецькомовній лінгвокультурі, були визначені такі: просторові орієнтири: “низ” – “верх”, “попереду” – “позаду”; характеристики чуттєвого сприйняття: “багато” – “мало”; соціальні показники: “свій” – “чужий”; культурні маркери: “погано” – “добре”; опозиція, яка характеризує владу в контексті живої природи: “жива істота” – “неживий об'єкт”; космологічна опозиція “порядок” – “хаос”.

У визначених просторових опозиціях концепт МАСНТ (ВЛАДА) концептуально розташовується вгорі: *Beckenbauer – der Kaiser endgültig im Zentrum der Macht. Wo er ist, ist oben: Beckenbauer steigt zur Spitze auf* [1, с. 22]. Концепт МАСНТ (ВЛАДА) визначається у німецькомовній картині світу через бінарну опозицію “попереду” – “позаду”, яка є складовою горизонтального типу розгортання влади. Так, суб'єкт влади концептуально розташовується попереду, в полі зору об'єктів влади (наприклад, концептуальна метафора “Суб'єкт влади попереду”, домінування перцептивного візуального образу влади). Аналізований концепт існує в німецькомовному лінгвокультурному середовищі в межах соціальної бінарної опозиції “своя влада” – “чужа влада”. Так, своя влада у

німецькомовній лінгвокультурі – це влада, яка визнається, якій підпорядковуються, це легітимна влада: *unsere Macht, echte Macht, Heimmacht*, наприклад: *Europa ist eine echte Macht* [2, с. 3]. Чужа влада – це влада нелегітимного характеру, несправжня влада, яка несе неволю, а тому засуджується. У сучасній німецькомовній картині світу концепт *Macht* (влада) відтворюється в межах амбівалентної оцінки, яка виражається культурно сформованим орієнтиром “погано” – “добре”. Так, влада отримує як позитивну, так і негативну аксіологічну оцінку, а також бінарну характеристику, яка передбачає наявність полярної оцінки: *Macht hat ihre Legitimität nur im Dienst der Vernunft. Allein von hier bezieht sie ihren Sinn. An sich ist sie böse.* K. Jaspers [4, с. 795]. У межах бінарної опозиції, сформованої на основі чуттєвого досвіду людини, “багато” – “мало” та відповідно “великий” – “малий” концепт МАСНТ (ВЛАДА) отримує кількісну та якісну специфікацію. Так, влада мислиться в основному як чисельно та кількісно великий феномен: *die enorme Macht, die Machtgewalt, das Machtgewicht, der Machtkoloß.*

У межах бінарної опозиції влада як “жива істота” – “неживий об’єкт” концепт визначається як персоніфікований образ суб’єкта влади; як біоморфний неспецифікований образ, який здатний рости, розвиватися; як неприборканий зооморфний образ, який потребує контролю. Як неживий об’єкт влада категоризується у сучасній німецькомовній лінгвокультурі через систему відношень, у яких вона розглядається через: посесивні відношення із її суб’єктом (наприклад, концептуальна метафора “Влада як посесивний об’єкт”), просторові відношення (зокрема, у концептуальних метафорах “Влада є локус”, “Влада є споруда”), через внутрішні структурні відношення (до прикладу концептуальні метафори “Влада є структура”, “Влада є контейнер”, “Влада є стратегія”), через причинно-наслідкові відношення (у концептуальних метафорах “Влада є світло”, “Влада є страва”, “Влада є пастка” та інші), відношення подібності (на прикладі концептуальних метафор “Влада є виконання музичного твору”, “Влада є управління човном”, “Влада є товар” та інші).

У німецькомовній лінгвокультурі концепт МАСНТ (ВЛАДА) категоризується в межах бінарної опозиції “порядок” – “хаос”. Відтак, владні взаємовідносини мисляться як гарант подолання хаосу та безладу, влада сама є частиною цього порядку: *Ohne Macht zu sein ist unerträglich. So entsteht die Geborgenheit der Gruppe als Ausgleich zu “den wirklich Mächtigen”* [3].

Таким чином, когнітивна структура концепту як складового елементу когніції формується інформаційними повідомленнями, які відтворюють основні психофізичні функції процесу пізнання: мислення, відчуття, почуття, інтуїцію, трансценденцію. Відтак, основними типами знання, які формують когнітивну структуру концепту були визначені досвідні, наукові, перцептивні та позасвідомі типи інформаційних повідомлень. Когнітивні смисли, які транслює концепт в межах національної концептосфери, мають як універсальний, так і етноспецифічний характер. Перспективними вбачаються подальші дослідження когнітивної структури концепту ВЛАДА у

компаративному аспекті для їх зіставлення у різних національних картинах світу.

Література

1. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа / Е.М.Мелетинский. – 2-е изд., репринтное. – М.: Издательская фирма “Восточная література” РАН, Школа “Языки русской культуры”, 1995. – 408с. – (Исследования по фольклору и мифологии Востока).

2. Нерознак В.П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма / В.П.Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Омск, 1998. – С.80-85.

3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О.О.Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.

4. Фесенко Т.А. Этноментальный мир человека: опыт концептуального моделирования: дис. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / Т.А.Фесенко.– М., 1999. – 316 с.

5. Dshenkova E. Konzept – rein kognitive Einheit oder kulturelles Phänomen? / E.Dshenkova // Ost-West Perspektiven. Eine Schriftenreihe des Promotionskollegs Ost-West. – Band 3. Romantik. – Hrsg. von A. Olshevska. – Bochum, 2004. – S. 213-223.

6. Jung C. G. Grundwerk in neun Bänden / C.G. Jung.– Band 2. Archetyp und Unbewußtes.– Olten und Freiburg im Breisgau: Walter-Verlag, 1990.– 343 S.

7. Macht [Ел. речує] // J. und W.Grimm.– Band 12.– Spalten 1397 – 1407. – Режим доступу: germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/.

8. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik / Monika Schwarz. 3., vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage. – Tübingen und Basel: A. Franke Verlag, 2008. – 298 S.

Джерела фактичного матеріалу

1. Berliner Morgenpost. – 19.09.1998.

2. Die Zeit. – 08.05.2003.– Nr. 20.

3. Grimm P. Hierarchie. Macht. Dumm [Ел. речує] / Das unabhängige Online-Magazin für Wandel in Wirtschaft und Gesellschaft. – Режим доступу: www.changex.de/d_a01340.html.

4. Zitate und Aussprüche / Hrg. von Dudenredaktion. – 2., neu bearbeitete u. aktualisierte Aufl. – Duden Band 12. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2002. – 960 S.

Когнітивне підгрунття регулятивної функції прислів'їв

В.І.Карасик, визначаючи регулятивні концепти як такі, що у своєму системному вираженні пояснюють культурні доміанти поведінки представників лінгвокультури [4, с. 31], не розкриває механізму регуляції. Спробі вирішення проблеми регулятивного впливу мови на соціальну (включно з мовленнєвою) поведінку індивіда присвячена теорія лінгвальної регуляції гендерної поведінки суб'єкта дискурсу лінгвокультури А.П.Мартинюк [6; 7]. Згідно з цією теорією, у підгрунті регулятивної функції мовного знаку лежить когнітивна операція оцінювання суб'єктом дискурсу референта, який функціонує у дискурсі мовного знаку на підставі знання про відповідність того чи іншого з його / її стереотипних параметрів соціокультурному гендерному еталону. Хоча ця теорія виведена на підгрунті вивчення мовних знаків (граматичних і лексичних / фразеологічних), вважаємо, що вона є цілком релевантною і для таких дискурсивних знаків, як прислів'я. Обґрунтування регулятивного потенціалу британських прислів'їв як засобів вербалізації концептів ЧОЛОВІК і ЖІНКА у нашому дослідженні спирається на цю теорію.

Прислів'я як засоби вербалізації концептів ЧОЛОВІК і ЖІНКА тематизують предметно-референтну ситуацію, що з необхідністю залучає актантів чоловічої та жіночої статі та приписувані їм ролі, якості та поведінкові характеристики. Дидактична природа прислів'їв дозволяє визначити цю ситуацію як нормативну.

Нормативна ситуація передбачає наявність певних *типів учасників, об'єкта оцінки, його нормативного прототипу, нормативного модусу та нормативної мотивації* [5, с. 30].

Об'єктами оцінки у ситуаціях, вербалізованих гендерно маркованими прислів'ями, є актанти чоловічої та жіночої статі, їхні якості, ролі, поведінкові характеристики тощо. Наявність цих актантів у ситуації може бути експліцитною, тобто вираженою за допомогою дескриптивно чи прагматично орієнтованих гендерно маркованих (таких, що фіксують стать референта) номінацій чи їх субститутів-займенників, порівн.: *A good man can do no more harm than a sheep / He that kills himself with working must be buried under the gallow. A house and a woman suit excellently / She is not a good housewife that will not wind up her bottom*; або імпліцитною, тобто інференційно виведеною на підгрунті експлікатур й імплікатур прислів'їв й екстралінгвального знання типових ситуацій міжгендерних стосунків, порівн.: *Better bad than without*, де у прислів'ї, адресованому жінці, імплікується присутність актанта чоловіка, за якого жінці радять вийти заміж, навіть якщо він не повністю задовольняє її уявленням про "доброго чоловіка", оскільки, в іншому разі, жінка не задовольнить вимог

фемінінного еталона, що приписує їй прототипову роль дружини / матері / хазяйки дому.

Прислів'я, що містять *man / he*, розглядаємо як такі, що тематизують саме чоловіка, а не гендерно невизначеного актанта, оскільки сфера їхньої референції не охоплює індивідів жіночої статі та відсилає до чоловіка як *прототипової особи*. Експлікація наявності у ситуації жінки вимагає використання мовних одиниць жіночої референції. У досліджуваних прислів'ях наявність у ситуації жінки, як правило, експлікується за допомогою *woman / жінка*, іншої номінації жіночої референції або *she*, що вживається паралельно з *he*, порівн.: *It is not what is he (she), but what has he (she)*.

В основі регулятивної функції гендерних концептів британських прислів'їв лежить когнітивна операція оцінювання актанта-чоловіка й актанта-жінки стосовно *прототипу гендерної нормативної оцінки*. **Прототипом гендерної нормативної оцінки** є ті атрибути / поведінкові характеристики чоловіка та жінки, що вважаються еталонними в межах певної системи аксіологічних орієнтирів. У переважній більшості випадків, британські прислів'я відбивають традиційну патріархальну систему цінностей, що, як свідчать результати досліджень у царині соціальної психології та соціології, все ще залишається актуальною для сучасного британського суспільства, тобто прототипом гендерної нормативної оцінки є традиційні маскулінний і фемінінний еталони.

Слід вважати, що пресупозиції, на підґрунті яких здійснюється оцінювання актанта-чоловіка, містять такі еталонні характеристики “справжнього чоловіка”, як прагнення до лідерства, успіху, влади; активність, незалежність, логічність, раціональність, об'єктивність; розвинутий інтелект, стриманість в емоційному плані; фізична сила; досвід сексуального життя; роль годувальника родини. Оцінювання актанта-жінки здійснюється стосовно еталона “справжньої жінки”, що охоплює такі характеристики, як боязливість, сором'язливість, поступливість, послужливість, пасивність, залежність, потреба у захисті, легковажність, непослідовність, тонка інтуїція, емоційність, слабкість, доброчесність; роль охоронниці домашнього вогнища [8, с. 342]. Такі якості жінки, як боязливість, пасивність, слабкість, які, стосовно загальнолюдського еталона, оцінюються як негативні, складають підґрунтя для виконання жінкою її прототипної ролі, – берегині домашнього вогнища, і тому, стосовно фемінінного еталона маскулінного британського суспільства, оцінюються як бажані та позитивні. Такі якості, як легковажність і непослідовність, не є позитивними, але в межах традиційного фемінінного стереотипу вони трактовані як втілення “природи жінки” і, оскільки ці якості не заважають виконанню жінкою її прототипної ролі, вони вважаються цілком прийнятними і оцінюються швидше індиферентно, ніж негативно.

Атрибути та моделі поведінки актанта-чоловіка й актанта-жінки, вербалізовані гендерно маркованими прислів'ями, кваліфікуються на підставі **нормативної мотивації**, що виходить з його / її відповідності / невідповідності загальнолюдським універсальним і культурно специфічним

нормам у межах певного **нормативного поля**: морально-етичного та / чи утилітарного, а також відповідності / невідповідності культурно специфічним маскулінному / фемінінному еталонам, на підставі чого ці атрибути / дії отримують позитивну / негативну / “нульову” оцінку. Відповідність нормам / еталонам оцінюється позитивно, відхилення – негативно. Відповідність нормам / еталонам може також підпадати під “нульову оцінку”, що виражає індиферентне ставлення до актанта [1; 2; 3].

Результатом такого оцінювання є прескриптивно-нормативна інференція інтерпретатора про те, які якості, ролі та моделі поведінки є бажаними / небажаними в англomовному етнокультурному соціумі, в термінах *необхідно* / *заборонено* / *дозволено* / *індиферентно*, що відбивають різновиди **нормативного знаку**, відповідно до інтенсивності позитивної чи негативної якості на **нормативній шкалі**. Інтенсивність негативної оцінки знаходиться у прямій залежності також від того, наскільки соціально значущими є оцінювані поведінкові характеристики, що віддзеркалюється у виборі засобів її вербалізації.

Наприклад, прислів'я *Women may blush to hear what they are not ashamed to do* та *Women are the snares of Satan* негативно характеризують жінку за порочність; *Woman's sword in her tongue, and she does not let it rush* та *Many women, many words; many geese, many turds* – гострий язик / балакучість; *Forbid a thing and that woman will do* та *Swine, women and bees cannot be turned* – впертість / непоступливість відносно відповідного нормативного прототипу (доброчинності / пасивності, – адже вербальна дія також є проявом небажаної активності, – а також боязливості / сором'язливості / послужливості / поступливості тощо).

Інтенсивність негативної оцінки в цих прислів'ях неоднакова: якщо *Women may blush to hear what they are not ashamed to do* / *Woman's sword in her tongue, and she does not let it rush* / *Forbid a thing and that woman will do* просто констатують відсутність у жінки таких якостей, як доброчинність / послужливість / поступливість тощо, то *Women are the snares of Satan* / *Many women, many words; many geese, many turds* / *Swine, women and bees cannot be turned* ще й метафорично уподібнюють жінку, відповідно, пастці диявола / гусці, що лишає за собою екскременти (*turds*) / впертій свині та настирній бджолі, що значно посилює інтенсивність негативної оцінки на нормативній шкалі. Якщо, у першому випадку, інференція визначається нормативним знаком *небажано* (*Жінці не бажано поводитися таким чином*), то у другому – *суворо заборонено* (*Жінці не можна / не слід поводитися таким чином*). Прислів'я *A woman's mind and winter wind change often* / *Every rain and woman's tears are soon over* констатують непослідовність / легковажність та надмірну емоційність жінки, уподібнюючи її мінливому вітру та дощу. Оскільки такі поведінкові характеристики жінки, як непослідовність та надмірна емоційність, не заважають виконанню її основної прототипної ролі берегині домашнього вогнища, на відміну від порочності / впертості / непоступливості / вербальної агресії тощо, вони є менш соціально значущими і не підлягають такій суворій регламентації. Оцінка, у цьому

випадку, є, швидше, індивідуальною, ніж негативною. Про це свідчить і вибір метафори: у британській культурі *втілення усіх пороків диявол / шумлива вульгарна гуска / вперта свиня* у поєднанні з *настирливою бджолою* репрезентують відверто негативні образи, тоді як *вітер і дощ* не викликають явно негативних асоціацій. Відповідно, інференція тут, швидше, визначається нормативним знаком індивідуально (Така поведінка є природною для жінки).

Хоча переважна більшість прислів'їв спирається на традиційні гендерні прототипи нормативної оцінки, прислів'я типу *It is better to marry a shrew than a sheep* демонструють, що інференції можуть вибудовуватися, стосовно інших нормативних прототипів, що спираються на прямо протилежні ціннісні орієнтири.

Таким чином, когнітивним підґрунтям регулятивної функції британських прислів'їв як засобів вербалізації концептів ЧОЛОВІК і ЖІНКА є когнітивна операція *оцінювання* гендерно маркованих актантів нормативної ситуації, тематизованої прислів'ями, стосовно загальнолюдських і лінгвокультурних норм й еталонів, результатом якої є інференція інтерпретатора, стосовно бажаних / небажаних гендерно специфічних моделей поведінки.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
2. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362с.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
4. Иная ментальность / В.И.Карасик, О.Г.Прохвачева, Я.В.Зубкова, Э.В.Грабарова. – М.: Гнозис, 2005. – 352 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
6. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англійському дискурсі. – Харків: Константа, 2004. – 292 с.
7. Мартинюк А.П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англійського публіцистичного дискурсу): Дис. ... д-ра. філол. наук: 10.02.04. – Харків, 2006. – 422 с.
8. Смелзер Н. Социология: Пер. с англ. – М.: Феникс, 1994. – 688с.

Загальний семантичний простір англomовних електронних текстів Інтернет-видань (на матеріалі текстів на тему “Спорт”)

Дане дослідження присвячено аналізу семантичного простору англomовних електронних текстів Інтернет-видань. Як свідчать результати аналізу всього корпусу фактичного матеріалу на тему “Спорт”, до семантичного простору англomовних електронних текстів Інтернет-видань належить обмежена кількість актантів, за якими закріплені тематичні ролі “менеджер”, “власник”, “тренер”, “експерт”, “команда”, “гравець”, “капітан”, “місце”, “результат”, “час”, “фани”.

Дані актанти, які наділені тематичними ролями, що обумовлюють характер міжактантних реляцій, поєднуються у структурі, що є найповнішою мережевою моделлю. Саме вона організує інформацію в англomовних електронних текстах Інтернет-видань (рис. 1):

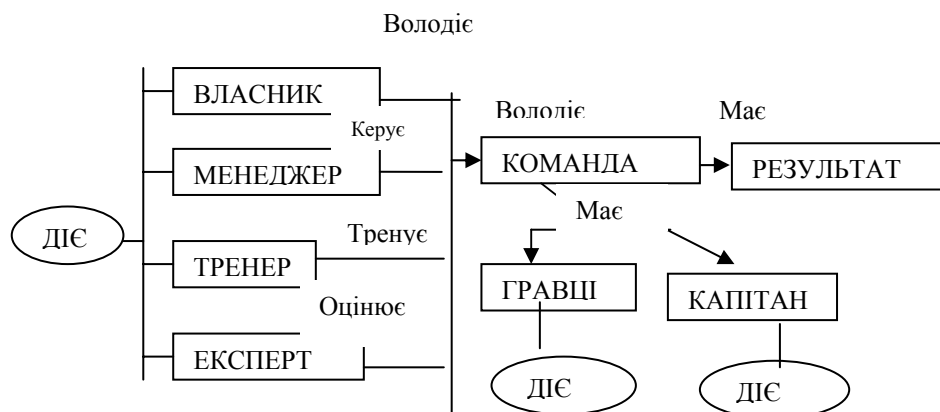

Рис. 1. Мережева модель англomовних електронних текстів на тему “Спорт”

На рисунку ми подали мережеву модель електронних текстів за тематикою “Спортивні новини”. Тут представлено два типи фреймів – акціональний та посесивний. Щодо акціонального фрейму, то ми бачимо, що тут є схема дії: ХТОСЬ – менеджер діє на ЩОСЬ – команду; ХТОСЬ – тренер діє на ЩОСЬ – команду; ХТОСЬ – експерт діє на ЩОСЬ – команду. Посесивний фрейм представлений схемою інклюзивності: ХТОСЬ – власник має ЩОСЬ – команду. ХТОСЬ – команда має ЩОСЬ – гравців.

У семантичному просторі кожного тексту ця модель представлена або повністю, або частково і складається з домінантних або залежних слотів. Домінантними вважаються основні слоти, а залежними – слоти, що підпорядковуються основним. Під час дослідження нами було виявлено слоти вказаної моделі, які об’єктивуються в заголовках англомовних електронних текстів Інтернет-видань (див. табл. 1):

Таблиця 1.

Домінантні та залежні слоти моделей

Слот	Домінантний	Залежний	Разом (моделей)
ГРАВЕЦЬ	ГРАВЕЦЬ	–	3
	ГРАВЕЦЬ	Дія	15
	ГРАВЕЦЬ	ДІЯ+ЧАС	1
	ГРАВЕЦЬ	КОМАНДА	5
	ГРАВЕЦЬ	РЕЗУЛЬТАТ	3
	ГРАВЕЦЬ	КОМАНДА+РЕЗУЛЬТАТ	1
	ГРАВЕЦЬ	МІСЦЕ	1
ВЛАСНИК	ВЛАСНИК	КОМАНДА	1
	ВЛАСНИК	РЕЗУЛЬТАТ	1
	ВЛАСНИК	ДІЯ	1
КОМАНДА	КОМАНДА	РЕЗУЛЬТАТ	2
	КОМАНДА	ДІЯ	2
	КОМАНДА	ТРЕНЕР	1
	КОМАНДА	ГРАВЕЦЬ	2
	КОМАНДА	ФАНИ + МІСЦЕ	1
ФАНИ	ФАНИ	РЕЗУЛЬТАТ	
ТРЕНЕР	ТРЕНЕР	ДІЯ + ГРАВЕЦЬ	
ТРЕНЕР	ТРЕНЕР	КОМАНДА	
ЕКСПЕРТ	ЕКСПЕРТ	КОМАНДА	
	ЕКСПЕРТ	–	
	ЕКСПЕРТ	МІСЦЕ+КОМАНДА	
МЕНЕДЖЕР	МЕНЕДЖЕР	–	
РЕЗУЛЬТАТ	РЕЗУЛЬТАТ	–	2
КАПІТАН	КАПІТАН	ДІЯ	1

Результати дослідження показали, що найуживанішою є модель ГРАВЕЦЬ + ДІЯ. Вона прослідковується у 15 заголовках англомовних електронних текстів Інтернет-видань. Наприклад: “*Lewis Hamilton Closes Gap on Ferrari*” (Люїс Гамільтон скоротив відстань на власному Феррарі); “*Annika Sorenstam Announces Retirement*” (Анніка Соренстем, гравець у гольф, повідомила про власну відставку).

Друге місце посідає модель: ГРАВЕЦЬ + КОМАНДА. За цією моделлю побудовано 5 заголовків англomовних електронних текстів. Наприклад: *“Ricardo Carvalho hints at Chelsea exodus”* (захисник Рікардо Карвало натякає на розпад футбольної команди “Челсі”); *“Ole Gunnar Solskjaer to boss Man United’s reserves”* (Оле Гуннар Сольскяєр очолює лаву запасних футбольної команди “Манчестер Юнайтед”).

На третьому шаблі знаходиться дві моделі: а) ГРАВЕЦЬ; б) ГРАВЕЦЬ + РЕЗУЛЬТАТ. Перша модель може бути проілюстрована за допомогою такого прикладу: *“Nicky Shorey available for transfer”* (Нікі Шорей доступний для переходу). Заголовок англomовного електронного тексту Інтернет-видання “New York Daily News” *“Chris Byrd wins light heavyweight title”* (результатом Кріса Бьорда є здобуття звання важкоатлета у легкій вазі) слугує прикладом для другої моделі, основною метою якої є передача результату події.

Нами також була досліджена актуальність окремих актантів з їх семантичними ролями “менеджер”, “власник”, “тренер”, “експерт”, “команда”, “гравець”, “капітан”, “місце”, “результат”, “час”, “фани” і ми дійшли висновку, що кожен слот має різну частоту вживання. Представимо її у вигляді таблиці (табл. 2).

Таблиця 2.

Частота використання слотів семантичних мереж у заголовках електронних текстів Інтернет-видань

Слот	Кількість моделей	Кількість статей
Команда	11	16
Гравець	9	32
Результат	6	10
Дія	6	21
Власник	3	3
Експерт	3	3
Тренер	3	3
Місце	3	3
Фани	2	2
Капітан	1	1
Час	1	1
Менеджер	1	1

За результатами дослідження ми бачимо, що найактивнішим є використання тематичної ролі “команда”. Цей слот застосовується в одинадцяти моделях, у шістнадцяти заголовках англomовних електронних текстах Інтернет-видань. Наступним слотом є “гравець”, що наявний у дев’яти семантичних мережах та у тридцяти двох заголовках англomовних електронних текстах Інтернет-видань. За ним слідує “результат”, що

вживається у шести моделях та десяти заголовках досліджуваних електронних текстах. Слот “дія” вживається у шести моделях та двадцять одному заголовку. Наступні слоти, такі як “власник”, “експерт”, “тренер”, “місце” містяться у трьох моделях та у трьох статтях. “Фани” є у двох моделях та статтях фактичного матеріалу. Семантичні ролі “Капітан”, “Час” та “Менеджер” представлені в одній статті та одній семантичній моделі.

Отже, можемо зробити висновок, що заголовки англomовних електронних текстів на тему “Спорт” належать до різних семантичних моделей, слоти яких мають різну частоту використання.

Дишлюк І.М.

Харківський гуманітарно-педагогічний інститут

Теоретичні аспекти вивчення поетичного концепту

У сучасній лінгвістиці термін *концепт* є досить популярним, чимдалі набуває поширення та теоретичного обґрунтування. Як лінгвістичний термін він активно вживається вже у другій половині XVII ст. І.Галятовським у творі “Наука, альбо способ зложення казання” [2]; серед сучасних дослідників відомі Ю.Степанов, Н.Арутюнова, Н.Рябцева, Б.Борухов, Р.Розіна, О.Кубрякова, С.Нікітіна, Т.Радзієвська, А.Вежбицька, В.Телія та інші. Попри те, що термін уведений до активного словника термінології сучасної лінгвістики, залишається актуальним питання його теоретичного обґрунтування.

Під мовним концептом розуміємо семантичну категорію, що діє в системі логічних відношень і є вербалізованим вираженням певного культурного контексту з усім розмаїттям супровідних значень, уявлень й асоціацій, який, у свою чергу, є елементом концептуальної картини світу окремої людини чи людської спільноти. Концепт має динамічну сутність, оскільки здатний поповнюватися, змінюватися та відбивати людський досвід.

Уважаємо, що поряд із поняттям “загальномовний концепт” мають право на існування дещо вужчі поняття – концепти “фольклорний”, “побутовий”, “релігійний”, “міфологічний”, “поетичний”, “індивідуально-авторський”, а також різні їх комбінації. Кожен із таких концептів має особливі умови виникнення, сферу функціонування і, відбиваючись у мовній картині світу, реалізується через характерні засоби, що передають його специфіку.

Наше дослідження є спробою з’ясувати основні характеристики, критерії визначення, функції поетичного концепту в художньому (поетичному) тексті. До вивчення концепту в поетичному мовленні окремого автора зверталися В.Виноградов, Н.Кузьміна, Н.Рябцева, Л.Ставицька та інші.

Хоча зв'язок між “загальномовним концептом” і “поетичним концептом” є незаперечним фактом, названі поняття мають дещо різну природу, як “мовна картина світу” та “поетична картина світу”, складовими яких вони відповідно виступають. В.Калашник відзначає, що поетична мовна картина світу не може кваліфікуватись як частина загальної мовної картини світу, оскільки співвідношення між ними аналогічне, як між поняттями “мова” і “поетична мова” з естетично-функціональним критерієм розмежування [3, с. 3]. Отже, можемо говорити про два логічні ланцюги: “мова – мовна картина світу – мовний концепт”; “поетична мова – поетична картина світу – поетичний концепт”. Обидва ланцюги існують паралельно, подекуди накладаються чи перетинаються.

Складність і багатовимірність поетичного концепту зумовлена специфікою поетичного мовлення взагалі та окремого автора зокрема, оскільки, словами С.Золяна, “ідіостиль є особливий модус лінгвістичного конструювання світів, певна функція, що зіставляє мову, яка набуває різних станів, з відповідним певному стану мови можливим світом” [1, с. 258].

Незаперечним є факт, що поетичний концепт являє собою поетичний образ, який вийшов на вищий рівень узагальнення. У лінгвістичній літературі з питань поезики знаходимо терміни, які частково відбивають суть аналізованого поняття: *мотив, топос, архетип, наскрізний образ, постійний образ, образна домінанта, ключові слова* тощо. На нашу думку, вони більшою мірою вміщують кількісну характеристику образу, тобто частотність уживання у поезії окремого автора чи кількох авторів. Термін *концепт* вважаємо більш містким, оскільки на перший план винесено семантичну наповненість та значущість образу у філософії поезії.

Визначимо основні теоретичні положення щодо поетичного концепту:

– являє собою неподільне злиття об'єктивно-пізнавального та суб'єктивно-творчого начала, оскільки є результатом творчої уяви митця, яка конструє нову реальність відповідно до світобачення та творчих потенцій автора;

– має внутрішню організацію, складну структуру: “це не хаотичне нагромадження уявлень, значень або смислів і навіть не їхня кон'юнкція, а логічна структура” [4, с. 73]. В основі поетичного концепту лежить вихідна, прототипічна модель основного значення слова, що і є базою для формування похідних значень. Відтак структура концепту включає *ядро* (слово з узагальнено-символічним значенням) та *периферію*;

– семантична місткість поетичного концепту зумовлена структурою: ядром концепту є стрижневе слово, смислова домінанта, що у процесі осмислення “обростає” новими семами, відтак поетичний концепт здатний до полісемії;

– має двоїсту природу щодо об'єктивно-пізнавальної характеристики: з одного боку, він є реальним, адже через денотат представляє елемент

реальної дійсності, перебуває у часово-просторових відношеннях; з другого – не належить до реального світу, оскільки є проекцією ідеального, вічного. Відтак поетичний концепт не відбиває дійсність, а репрезентує її на філософському рівні. Перехід із природної сфери до ментальної супроводжується процесом семантичної трансформації: лексема втрачає предметне значення і набуває нових смислів. З цієї причини про поетичний концепт варто говорити стосовно ліричної поезії, де думка лине від матеріального до духовного, а сам концепт виступає посередником між матеріальною дійсністю та ідеальним світом, адже через нього реальність співвідноситься з вічними духовними цінностями;

- виходить за межі одного тексту, як правило, діє у межах поезії автора чи сукупності авторів;

- у поетичному тексті виконує роль “емоційної координати” [5, с. 100], навколо якої обертаються інші образи, що разом і становлять сюжет поезії;

- семантично невичерпний, оскільки завжди є невивчені інтерпретації;

- у поетичному мовленні реалізується через художні засоби, характерні для ідіостилю поета, відтак вивчення поетичних концептів розкриває основні засади світобачення та манери митця;

- семантично цілісний, самодостатній;

- постійний стосовно світобачення конкретного індивіда, групи чи людської спільноти (залежно від рівня узагальнення);

- семантично відкритий, динамічний, здатний утворювати нові зв’язки з дійсністю, реалізовуватися в нових контекстах;

- здатний проникати в інші концепти та вбирати в себе семантично вужчі образи, зберігаючи цілісність і семантичну самостійність;

- здатний вступати в семантичні відношення, бути одиницею лексичних парадигм (антонімія, синонімія, омонімія). Парадигматичні зв’язки такого типу мають оказіональний, ситуативний характер, хоча й формуються за образом і подобою загальнономовних: “індивідуальна манера мислення автора встановлює специфічний характер зв’язку між елементами, підпорядковуючи його законам поетичної реальності світу, який письменник створює” [5, с. 99];

- піддаючись численним тлумаченням, які проєктують його в конкретну семантичну площину, зберігає потенціал відображення дійсності;

- сукупність концептів поезії окремого автора окреслює його світобачення, оскільки “сміслові доміанти наскрізних мовленнєвих образів перебувають у тісних відношеннях аналогії і тяжіють до того синтезуючого смислу, який репрезентує концептуально-світоглядне ядро творчості письменника” [5, с. 99];

- поетичні концепти одного автора тісно пов’язані, оскільки взаємозумовлюють поетичні перетворення один одного. Вивчення їх у взаємодії дозволяє встановити зв’язки слова в індивідуальному контексті творчості, логіку авторського словесно-художнього пізнання.

На особливу увагу заслуговує методика вивчення поетичного концепту. Інтерпретація філософськи значущих концептів у поетичному мовленні

здійснюється на основі концептуальної сполучуваності слів, що їх позначають, із урахуванням специфіки культур, мовної картини світу, індивідуально-авторської картини світу тощо. Метою лінгвістичного аналізу поетичного концепту є виявлення та пояснення процесу концептуалізації, що конкретизується у завданнях:

- з'ясувати способи та причини зміни значень слова, яке виступає ядром поетичного концепту;

- визначити, як значення слова пов'язані між собою і яким чином усі вони разом формують єдиний поетичний концепт;

- дослідити, випадкові чи закономірні нові смисли, виражені словом, і який вплив вони виявляють на концепт у цілому;

- вивчити “концептуальний фон” окремого концепту;

- простежити логічні зв'язки з іншими концептами для уточнення семантики концепту;

- з'ясувати функцію поетичного концепту у поетичному мовленні митця, смислову значущість у розкритті авторського задуму.

Концептуальний аналіз поетичного тексту набуває все більшої популярності у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці, що зумовлює потребу вивчення та теоретичного обґрунтування терміна *поетичний концепт*. Вивчення основних авторських концептів дозволяє глибоко дослідити індивідуально-авторську манеру конкретного митця й через узагальнення зробити висновки щодо виражальних потенцій мови як вербального засобу репрезентації думки.

Література

1. Золян С.Т. От описания идеолекта – к грамматике идиостиля (на материале поэзии Л.Мартынова) // Язык русской поэзии XX века: Сб. научн. тр. – М., 1989. – С.256-261.

2. Іоаникій Галятовський. Наука, альбо способ зложення казання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.isbornyk.narod.ru/ukrpoetry>

3. Калашник В.С. Образно-смілова єдність як засіб і знак у поетичній мовній картині світу // Вісник Харківського національного університету. Серія: Філологія.– 2001. – №519. – Вип. 32. – С.3-11.

4. Рябцева Н.С. “Вопрос”: Прототипическое значение и концепт // Логический анализ языка. Культурные концепты – М.: Наука, 1991. – С. 72-77.

5. Ставицька Л.О. Мовні засоби вираження наскрізного образу як елемента індивідуальної естетичної системи // Семасіологія і словотвір: Зб. наук. праць. – К.: Наук. думка, 1989. – С.98-102.

Міфологеми і теологеми концепту МОВЧАННЯ

Об'єкт дослідження – феномен комунікативного мовчання, предмет – його міфологічні витoki.

Комунікативне МОВЧАННЯ є об'єктом вивчення різних шкіл та студій, на якому фокусують увагу філософи, психологи, літературознавці, лінгвісти та інші представники різних напрямів і тенденцій. Феномен мовчання, як засіб невербальної комунікації, є вельми значущим та актуальним, що об'єктивується наявністю результатів міждисциплінарних досліджень стосовно його поліаспектності, полімодальності та поліфункціональності [1; 2]. Мовчання є універсальним явищем, про що свідчить його експлікація у прислів'ях, загадках, висловлюваннях, фразеологічних словосполученнях.

Пор.: англ. *Beware of a silent dog and still waters.* – рос.: *Остерегайся молчащей собаки и тихой воды* [3, с. 87];

англ.: *He cannot speak well that cannot hold his tongue.* – рос.: *Кто не может держать язык за зубами, тот хорошо говорить не может* [3, с. 144];

англ.: *The silence often of pure innocence persuades when speaking fails.* – рос.: *Невинность и молчанье порой сильнее красивых слов* [3, с. 364-365]; – укр.: *Не видно її, не чути її, але коли за неї заговоримо, то вона зникає (Тиша);*

англ.: *Watchful silence, haughty silence, embarrassing silence, sick silence, alive silence, solemn silence, crying silence, voices of silence;* – укр. *Дзвінка тиша, панувала тиша, мир і тиша;* – рос.: *А мне от пустой тишины той, между молчаньем и речью; В церковной тишине (М.Цветаева); Мякиш тишины, розовая тишь (С.Єсенін).*

Мовчання корелюється, інтегрується з вербальними маркерами, комплементує їх та ситуативно детермінується. На онтологічній суті мовчання, його витоків, семантизації та ословленні фокусується увага учених з давніх-давен. Ключовими у дослідженні концепту МОВЧАННЯ є питання його функціонування та осмислення [8; с. 184]. Тлумачення зазначеного феномену не із легких, бо мовчання, як пісок, слизьке, невловиме та загадкове. Відгадка, розуміння мовчазного ефекту, криється у ситуації (близькій та віддаленій) [8]. Загадковість, енігматичність мовчання має свої витoki у міфології.

Розрізняють гарпократійське (англ. *harpocratic*) та ларундійське (англ. *larundic*) мовчання. Мотивацію цих термінів знаходимо у міфах про Гарпократу та Ларунду. *Гарпократ* (грец. *Harpocrates*) – грецьке ім'я єгипетського бога Гора, сина богині Ізиди, що був народжений після смерті свого батька Озириса [6; 7; 8]. Гарпократу приписувались простота та невігядливість. З огляду на це він зображувався як дитина. В Ермонтському

храмі, спорудженому за Птоломеїв, статуя Гарпократа – це немовля, що тримає палець у роті. Як свідчать міфологічні витоки, німфа Ларунда (лат. *Muta* “німа”, *Tacita* “мовчазна”) була покарана Зевсом за надмірну балакучість. Вона розповіла дружині Зевса про його любовні пригоди. За це розгніваний Зевс вирвав у Ларунди язик та відправив її в царство мертвих – Аїд, куди її супроводжував бог Гермес. З часом Гермес навчився розуміти її безсловесну мову. Звідси метазнак *герменевтика*. Гарпократійське мовчання пов’язане з ритуальною поведінкою, а мовчання Ларунди представлене імпліцитними, скритими формами, що потребують тлумачення та осмислення невимовленого. Гарпократійське мовчання має ефект дзеркала, яке примушує нас поглянути на себе, зібратися з думками, відрефлексувати душевний стан та стимулювати творчий пошук. Гарпократійська тиша є надійною платформою для створення відкриттів та витворів. Ларундійське мовчання передбачає обмеження в мовленнєвій поведінці, замовчування деяких феноменів, заборону ословлення.

У релігійно-містичному аспекті мовчання представлено як необхідна умова спілкування з Богом. Мовчання вважається первісним станом всесвіту, яке наступить і після кінця світу. Мовчання символізує спілкування з космосом та Божеством. Безмов’я розуміють у релігійному сенсі як підпорядкованість внутрішнім силам. Медитативний прийом мовчання притаманний ісихазму – містичній, аскетичній течії східного християнства, в якому акцент фокусується на внутрішніх молитвах. Ісихазм – це вчення про замовкання, яке повністю виключає озвучене мовлення. Мовчання – специфічний ритуал, нормативна та секулярна поведінка [4; 5]. Пор. “хвилина мовчання”, була узаконена у Великій Британії в 1919 році. Н.Д.Арутюнова стверджує, що мовлення асоціює з життям, а мовчання – зі смертю [2].

Гарпократійське та ларундійське мовчання є гідними уваги дослідників з метою осмислити міфологічні витоки концепту **МОВЧАННЯ**, зрозуміти його статус у парадигмі різних тлумачень та коментувань (філософських, психологічних та лінгвістичних), проаналізувати поліаспектність, полімодальність та поліфункціональність феномену комунікативного мовчання.

Література

1. Анохіна Т.О. Семантизація категорії мовчання в англomовному художньому дискурсі. Монографія. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 160 с.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Барсов С.Б. На языке Шекспира. To be or not to be. Английские изречения. – М.: Центрполитграф, 2007. – 447с.
4. Виноградова Л.Н. Ритуалы типа “вождения ряженого” // *Philologia Slavica: К 70-летию академика Н.И.Толстого*. – М., 1993. – С. 24-30.

5. Лотман Ю.М., Успенский Б.А. “Изгой” и “изгойничество” как социально-политическая позиция в русской культуре преимущественно допетровского периода // Труды по знаковым системам. – Тарту, 1982. – Вып. 15. – С. 110-121.

6. Arnold. E and Dubois. P. “Harpo Marx” or the Mute who Speaks (without uttering a word). Wordlessness// Ed. B. Vershaffel and M. Vermink. – Dublin: The Liliput Press, 1999. – P. 99-114.

7. Cage, John. Silence: Lectures and Writings. – Middletown: Wesleyan University Press, 1961. – 288 p.

8. Exploring Silence // Anatomies of Silence / Selected Papers. Ed by Ann R Cocoullous and Maria Sifianon – Attents: University of Attents, 1998. – 269 p.

Кобякова І.К.

Сумський державний університет

Пропедевтичні вправи з текстового перекладу

Формування компетенції майбутнього перекладача передбачає вироблення фонових (предметних), мовних (лексичних та граматичних), професійно технічних (фахових) умінь та навичок у різних сферах діяльності [12; 19; 20; 22]. Підготовка фахівців здійснюється у ВНЗ через систему вправ з огляду на дидактичні настанови, правила та плани. Вибір та система вправ обумовлюється дією різних чинників. Серед них – векторами аспектного [12; 18; 19] та текстового перекладу. Сучасні лінгвісти фокусують увагу на дослідженні комунікативних одиниць, що об’єктивуються тенденціями сьогодення, актуальністю питань текстоцентричного спрямування, осмислення первинних і вторинних текстів, їх концептуалізації та категоризації. Текстові концепти вивчаються на перетині імплікаційних та експлікаційних аспектів поліфонічних комунікативних одиниць, аналіз яких уможливорює розуміння творів оригіналу та перекладу. Концептуальний аналіз націлений на вивчення організації знань про світ, які омовлені у семантиці слів, словосполучень та текстів. Текст – це силове поле, у якому здійснюється зв’язок семантичного і формального планів, розгортаються текстові концепти, під якими ми розуміємо етносоціолінгвокультурний феномен (термін А.М.Приходька). Текстовий переклад займає все більше місце у фокусі дослідницьких та навчальних парадигм. При цьому об’єктами перекладу є тексти різних дискурсів – політичного, юридичного, художнього, науково-технічного, рекламного тощо [2; 3; 7; 8; 11; 16].

Робота над текстами є об’ємною: передбачає низку вправ, серед яких релевантними є виявлення тематичних, рематичних блоків, прагматичних інтенцій та їх омовлення у корелюючих текстах оригіналу та транслятора. У перекладацькій практиці, як відомо, об’єктами є тексти, уривки та ситуації. Осмислення вихідних одиниць, що є значущим для адекватного вторинного

конструювання одиниць, здійснюється шляхом контрастивного аналізу поверхневих та глибинних структур корелюючих текстів [1; 4; 5; 6; 9; 10], виконання низки вправ підготовчого, операційного та креаційно-пошукового характеру.

Робота над оригіналом включає осмислення параметрів тексту – його смислу (концепції), тема-рематичних блоків та омовлення [13; 14; 15; 21]. Ці базові одиниці є стартовими для пошуку операційного механізму текстової трансформації. Збереження глибинної структур вихідного тексту (семантики та прагматики) є прерогативою вторинного конструювання.

Правомірним є контрастивний аналіз текстів-кореляторів, їх осмислення за зразком:

Поверхнева структура текстів

- Наявність :: відсутність лексичних :: граматичних еквівалентів
- Композиційна представленість основних блоків
- Лінійна ідентичність текстових компонентів
- Експліцитна представленість текстових категорій
- Розширення та згортання текстових одиниць
- Наявність стилістичних засобів
- Пошуки еквівалентних поверхневих структур

Глибинна структура текстів

- Спільність тематичних та рематичних блоків у текстах оригіналу та транслятора
- Явище реверсії у текстах-кореляторах
- Динаміка сюжету в текстових представленнях
- Імпліцитна представленість текстових категорій
- Модуляція глибинних категорій корелюючих текстів
- Конгруентність/інконгруентність глибинних структур текстів-кореляторів

Перекладацькі девіації є облігаторними в лексичному просторі: тут діють закони мовних систем [1; 17; 8; 9; 13]. На часі перевага надається концептуальному осмисленню перекладацьких текстів, їх смислової адекватності, відповідності, конгруентності стосовно текстів-оригіналів. З огляду на це вагомими є вправи на коментування, анотації, резюме текстів, їх контрастивний аналіз та концептуальне сприйняття. Умісними є підготовчі вправи інтралінгвального характеру, які уступають вправам інтерлінгвального характеру. Філологізація цих процесів є очевидною. Способи перекладу залежать від характеру його одиниць: слів, текстів, ситуацій, їх основних номінативних, комунікативних та регулюючих функцій.

Корелюючі тексти є платформою для підготовчих (1) та пошукових (2) завдань типу:

1) Знайдіть провідну думку оригіналу; розбийте тексти на тематичні блоки; зробіть анотований переклад тексту; як омовлюються прагматичні інтенції текстів; порівняйте концепцію оригіналу та перекладу; виокреміть засоби їх омовлення (категоризації); чи свідчить концептуальний переклад про його еквівалентність, вербальне переоформлення, релевантну трансформацію, інтертекстуальний процес?; чи є текст-опис витвором вільного перекладу, обробкою за сюжетом і стилевою манерою?; напишіть рецензію на корелюючі тексти; зробіть контрастивний аналіз; визначте провідну функцію текстів; як трансформувати інформативні лакуни у перекладацькому процесі?; чи допомагає компресованість текстів-оригіналів їх адекватній трансляції?; як представлені у текстах тематичні блоки – експліцитно чи імпліцитно?

2) Оцініть ваше ставлення до таких перекладацьких способів, як: скорочення, пролонгація, гіперсемантизація; визначте діючі функції порівнювальних глобальних структур; чи визначають домінантні слова тематичну спрямованість текстів; які лексичні, граматичні труднощі притаманні корелюючим текстам?; чи є тексти-запозичення дослівним перенесенням тексту оригіналу у мову перекладу?; чи Ви погоджуєтесь з думкою М.В.Ломоносова, що не мова пасує перед мовцем, а мовець виказує своє недостатнє володіння нею?; який статус вторинних номінативних та комунікативних конструювань?; як зберігаються домінантні слова у парадигмі споріднених текстів?

Логічна структура текстів встановлюється на базі лексикографічних тлумачень, а сублогічна – на базі асоціативних векторів текстових одиниць. Концептуальний аналіз має два напрямки – від мови до думки з метою реконструювання структури мислення, та від думки до мови - омовлення когнітивного досвіду.

Концепти не є ізольованими “атомами” мислення, а розуміються в контексті структур фонових знань. Це – повітря, яким дихають всі, а воно не належить нікому, його форми є структурою людської свідомості.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Астрал, 1997. – 310 с.
3. Бехта І. Дискурс наратора в англomовній прозі. – К.: Грамота, 2004. – 304 с.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 138 с.
5. Гак В.Г. Языковое преобразование – М.: Языки русской культуры. – 1998. – 763 с.
6. Зорівчак Р. Боліти болем слова нашого... – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2005. – 294 с.

7. Каменская О.Л. Текст коммуникации. – М.: ВШ, 1990. – 151с.
8. Карасик В. Н. Язык социального статуса. – М.: Наука, 1980. – 329 с.
9. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации. – М.: Гнозис, 2001. – 270 с.
10. Кобякова И.К. Функции языка в отношении к мышлению // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. – №3 (36), 2002. – С. 41-47.
11. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя). – К.: КНЛУ, 2002. – 292 с.
12. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). – Вінниця: Нова книга, 2001. – 448 с.
13. Кочерган М.Н. Загальне мовознавство. – К.: Академія, 2003. – 463 с.
14. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
15. Лихачев Д.С. Текстология. – СПб.: Алетенія, 2001. – 759 с.
16. Мірошніченко В.В. Авторська концепція художнього твору: онтогенезис і експансія (на матеріалі англійської та французької україністики): Монографія. – Запоріжжя: ЗУ, 2003. – 383 с.
17. Приходько А.Н. Синтаксис естественного языка в фокусе когнитивно-коммуникативной парадигмы // Вісник Харківського нац.ун-та ім. В.Н.Каразіна. – №609. – Харків: Константа, 2003. – С. 84-89.
18. Радчук В.Д. Перекладацька проба // Вісник СумДУ. Серія Філол. науки, 2004. – №4(63). – С. 149-154.
19. Черноватий Л.М. Особливості навчальних матеріалів для підготовки перекладачів // Вісник СумДУ, 2002. – №4(37). – С. 184-188.
20. Швачко С.О. Навчити вчитися!: Посібник. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 133 с.
21. Швачко С.О., Кобякова І.К. Вступ до мовознавства: Посібник. – Вінниця: Фоліант, 2005. – 221 с.
22. Швачко С.О., Кобякова І.К. Нові технології вивчення квантитативних одиниць англійської мови // Зб. Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес: Матеріали міжнародної наукової конференції (24-25 листопада 2004 р.) – Чернівці: Рута, 2004. – С. 297-298.

Концептуальна модель поняттєвої сфери ПОДРОЖ у реконструкції концепту ЄВРОПА

Термін *модель* бере початок від латинського слова *modulus* (міра, зразок, норма) і пов'язаний зі словом *modus* (спосіб, образ). Модель виступає в ролі посередника між дослідником та об'єктом, який його цікавить. У науці під моделлю розуміють аналог оригіналу. Відповідно, моделювання – це метод дослідження, заснований на побудові та вивченні моделей дійсних об'єктів дослідження [14, с. 450]. Важливо мати на увазі, що жодна модель не відтворює об'єкт повністю. Модель завжди простіша за об'єкт.

Метод моделювання дозволяє підійти до пояснення об'єкта дослідження і розкриття його сутності. За допомогою цього методу можна схарактеризувати концепт, описати його, дати перелік ознак та концептуальних шарів. Кожна когнітивна модель має специфічну символічну структуру, яка є структурою будівельних блоків, якщо її елементи взаємозалежні, а значення цілого є функція значення його складових [7, с. 175].

Концепт ЄВРОПА багатокомпонентний. Він складається із сукупності різноманітних елементів – концептів-мінімумів, що моделюють концепт-максимум, взаємодіють поміж собою, взаємозумовлюють один одного [10, с. 268]. За мету ми поставили розкриття змісту концепту ЄВРОПА, ідучи трьома етапами. До першого етапу входить характеристика та систематизація за мотивацією основних понять, концептів-мінімумів, які моделюють основний концепт-максимум – ЄВРОПА. До другого етапу відносимо моделювання за допомогою когнітивних моделей – концептуальної метафори з відповідною побудовою метафоричних моделей, а також представлення концепту ЄВРОПА за допомогою образ-схеми КОНТЕЙНЕР та ЗВ'ЯЗОК. Щоб опис змісту досліджуваного концепту був довершеним, ми показуємо зв'язок концепту ЄВРОПА з ідеологією євроінтеграційного дискурсу. Саме в такому ключі концепт ЄВРОПА не досліджувався.

При мовному моделюванні зміст концепту може видозмінюватись залежно від конкретних обставин, сприйнятливості носіїв тієї чи іншої мови до змін [9, с. 183]. Тому, у цьому дослідженні, ми спробуємо врахувати ці аспекти.

Концептом може бути й окремий смисл, і ціла концептуальна структура, яка включає інші концепти [1, с. 36]. Традиційні одиниці когнітивістики (фрейм, сценарій, скрипт і т. п.), маючи більш чітку, ніж концепт, структуру, можуть використовуватися дослідниками для моделювання концепту [6, с. 77].

Поняття “фрейм” використовував Ч.Філмор [11, с. 78] у своїй лінгвістичній концепції фреймової семантики. Спочатку він укладав у

поняття “фрейм” суто лінгвістичний зміст, розуміючи його як систему вибору мовних засобів – слів, граматичних правил і мовних категорій, які можуть асоціюватися з прототиповими сценами, тобто типовими ситуаціями. Пізніше Ч.Філлмор надає фрейму лише когнітивне трактування: *фрейми* – особливі уніфіковані конструкції знання, або зв’язані схематизації досвіду [12, с. 54].

В основі теорії фреймової моделі лежить положення про сприйняття дійсності через зіставлення наявних у пам’яті фреймів, кожний із яких пов’язаний із конкретним концептуальним об’єктом пам’яті та інформацією, що отримується зі світу дійсності [8, с. 37; 16, с. 244-245].

Фреймом є структура даних, що становить собою асоціативний набір обов’язкових та факультативних компонентів – мережі смислових вузлів (*слотів*) та терміналів, що проектується дискурсивним мисленням [8, с. 6-9].

Поряд із терміном *фрейм* уживаються також терміни *сценарій* / *скрипт* [12, с. 62; 13, с. 46]. Більш поширеним є *сценарій*. Сценарієм називається формалізований опис стандартної послідовності взаємозалежних фактів, що визначають типову ситуацію предметної області. Це можуть бути описи послідовності дій або процедур, що включають засоби досягнення цілей діючих осіб сценарію (наприклад, обід у ресторані, відрядження, політ літака, вступ до виші).

Залучення методів концептуального аналізу дозволяє представляти досліджуваний концепт у вигляді певної фреймової моделі, специфічним чином організованої концептуальної схеми (узагальнення декількох фреймів) [5, с. 54; 15, с. 24] як засобу представлення операційної інформації.

У ряді робіт С.А.Жаботинської [2; 3; 4], присвячених аналізу значень одиниць, що відносяться до різних рівней мови, для побудови концептуальних структур використовуються п’ять базових фреймів із відповідними модифікаціями. До цих типів фреймів дослідниця відносить предметний фрейм, таксономічний фрейм, посесивний фрейм, акціональний фрейм та компаративний фрейм. Дослідниця пояснює причину назви фреймів “базовими”, оскільки вони демонструють найбільш узагальнені принципи категоризації та організації вербалізованої інформації [5, с. 55]. Ці фрейми допомагають розкрити інформацію онтологічного плану про ПРЕДМЕТИ світу, у якому існує людина. Категоріальний концепт ПРЕДМЕТ є автономним ментальним простором, який має свою внутрішню структуру. Декілька взаємопов’язаних предметів утворюють міжпросторову структуру. Таким чином, понятійна категорія предмету є центральною ланкою схемної концептуальної сітки.

У нашому дослідженні, слідом за С.А.Жаботинською [4, с. 154], буде представлена когнітивна динаміка розгортання концепту ЄВРОПА в межах загальної схеми предметного фрейму, який складатиметься з таких слотів.

Фрейм цього типу представляє собою систему пропозицій, де до одного й того ж логічного суб’єкту ДЕЩО приєднуються декілька логічних предикатів, що характеризують суб’єкт за кількісними, якісними, сутнісними, локативними та темпоральними параметрами [5, с. 55].

Дослідниця дає пояснення таким уявленням у наборі пропозицій, де між предметом та його якими встановлюється зв'язок *є / існує*: ДЕЩО *є* СТИЛЬКИ (кількість); ДЕЩО *є* ТАКЕ (якість); ДЕЩО *існує* ТАК (спосіб буття); ДЕЩО *є / існує* ТАМ (місце буття); ДЕЩО *є / існує* ТОДІ (час буття) [3, с. 118]. Якості предмету можуть отримати оцінку ТАК(приблизно – точно; норма – більше – менше; істино – ложно; нейтрально – добре – погано).

Нами обрано саме цю схему базового фрейму, оскільки решта фреймів представляє зв'язки декількох предметів, інформація про які може бути розгорнута у предметний фрейм.

Проведений аналіз євроінтеграційного політичного дискурсу дозволив розкрити семантичні ознаки концепту ЄВРОПА, пов'язані з концептуальною сферою ПОДОРОЖ.

У цій фреймовій моделі центральний слот ДЕЩО розкриває суб'єкт дії, що існує в просторі та ТАК (спосіб буття) – переміщується. Слот ТАК (оцінка) спрямований на пояснення способу пересування, а також на оцінку цієї дії. Слот ТАКЕ дає характеристики засобу пересування, а слот ТАМ розкриває особливості простору руху. Про час, коли відбувається дія, ми дізнаємося зі слоту ТОДІ.

Концептуальна модель поняттєвої сфери ПОДОРОЖ слот ДЕЩО розкриває суб'єкта дії, яким є ЄВРОПА, ЄС, Нова ЄВРОПА, Стара ЄВРОПА, європейські регіони, більша частина Європи, перші десять країн кандидатів до вступу до ЄС, провідні країни тощо (*Europe, EU, New Europe, Old Europe, European regions, leading countries, most of Europe, first ten candidate countries*). Отже, наповнення слоту ДЕЩО дає уявлення про зміст концепту ЄВРОПА, який знаходиться в русі – про це свідчать вербальні складові слоту ТАК (спосіб буття): об'єкт рухається, їде тощо (*moving, take a lead, drive*). Цей об'єкт рухається в певному просторі – слот ТАМ: тропа, нова тропа, об'єднуюча тропа, шлях, дорога, кам'яниста дорога тощо (*path, new path, promised tightrope path, at a crossroads, rocky road, Turkey's road, way*).

Рух здійснюється за допомогою певних засобів пересування, які визначають характер руху – слот ТАКЕ: найповільніший корабель у конвої, човен, автомобіль, локомотив тощо (*boat, slowest ship in the convoy, car, locomotive*).

Окрім того, слот ТАК розкриває особливості руху суб'єктів у досліджуваному дискурсі: ці суб'єкти то роблять великі, значні кроки, то спотикаються, або наздоганяють, і біжать, наприклад: *make further headway, pacing, take significant and huge steps, first step, run by Europe, moving beyond, a leap in the dark*. Це ще раз свідчить про те, що ще не має узгодженості між суб'єктами євроінтеграційної політики в тому, яким чином вони досягнуть остаточної мети – пункту їхнього призначення.

Метафорична ПОДОРОЖ суб'єктів, які представляють концепт ЄВРОПА відбувається у теперішній момент – слот ТОДІ. Це доводить динамічний характер досліджуваного концепту.

Література

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов: Изд-во Тамбовск. гос. ун-т имени Г.Р.Державина, 2000. – 123 с.
2. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки. – Вип. 11. – Черкаси, 1999. – С. 12-25.
3. Жаботинская С.А. Ономаσιологические модели в свете современных школ когнитивной лингвистики // С любовью к языку: Сб. науч. тр. Посвящается Е.С.Кубряковой. – Москва-Воронеж: ИЯ РАН, Воронежск. гос. ун-т, 2002. – С. 115-123.
4. Жаботинская С.А. Теория номинации: когнитивный ракурс // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – Вып. 478. – М.: Московск. гос. лингв. ун-т, 2003. – С. 145-164.
5. Жаботинская С.А. Лексическое значение: Принципы построения концептуальной сети // Złovo z perspektywy językoznawcy i tłumacza. – Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2005. – Том II. – Р. 53-62.
6. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Сб. науч. тр. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 75-80 // <http://www.vspu.ru/~axiology/ggs/ggsart1.htm> – 2008.
7. Лакофф Дж. Когнитивное моделирование // Язык и интеллект / Пер. с англ. и нем. – М.: Прогресс, 1995. – С. 143-184.
8. Минский М. Фреймы для представления знаний / Пер. с англ. О.Н.Гринбаума. – М.: Энергия, 1979. – 152 с.
9. Полюжин М.М., Венжинович Н.Ф. Концепт як базова когнітивна сутність // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2001. – №5. – С. 182-184.
10. Прихода Я.І. Європа як концепт // <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=268> – 2008.
11. Филлмор Ч.Д. Основные проблемы лексической семантики // Новое в зарубежной лингвистике / Пер. с англ. О.В.Звегинцевой. – Вып. 12. – М.: Радуга, 1983. – С. 74-122.
12. Филлмор Ч.Д. Фреймы и семантика их понимания // Новое в зарубежной лингвистике / Пер. с англ. А.Н.Баранова. – Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С. 52-92.
13. Чейф У.Л. Память и вербализация прошлого опыта // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 12. – М.: Радуга, 1983. – С. 35-73.
14. Шабров О.Ф. Моделирование политической реальности // Політологія. – М.: РАГС, 2002. – С. 448-461 // <http://shabrov.info/Statji/mod.htm> – 2008.
15. Шингарева Е.В., Гончаренко В.В. Фреймы для распознавания смысла текста. – Кишинев: Штиинца, 1984. – 198 с.
16. Minsky M. The Society of Mind. – N.Y.: Simon and Schuster, 1986. – 339 p.

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА чи ТРОПОЛОГІЧНИЙ СВІТ, або Запрошення до діалогу

Тема запропонованої конференції імponує передусім відкритістю до діалогу та інтеграції. Багатьом ученим, зацікавленим у розвитку галузі, якої вони займаються, доводиться стикатися із ситуацією, коли рамки їх наукової сфери стають надто тісними. Існує відомий приклад щодо наслідків вузької спеціалізації: у 1938 р. німецьким археологом-аматором, інженером за фахом В.Кенігом було доведено, що знайдені в Багдаді в шумерському похованні глиняні вази з внутрішніми мідними циліндрами й окисленими залізними стрижнями є насправді стародавніми гальванічними батареями, які застосовувалися для позолочування фігурок й посуду. Це відкриття перевернуло уявлення про технічний рівень загиблої цивілізації, адже, якби не інженерна освіта Кеніга, вази пилилися б далі в Національному музеї Іраку під табличкою “Предмети культу”.

На жаль, під такою табличкою: “Предмети культу, не чіпати!” – у науці поховані цілі простори. Охоронці наукових кордонів пильно стежать, щоб, наприклад, літературознавець не заходив на територію лінгвістів, філософів, психологів і соціологів, чи навіть теоретиків літератури, якщо дисертація захищається не з цієї спеціальності, а, приміром, із літератури зарубіжних країн. Оскільки авторці тез довелося бути в ролі такого неслухняного літературознавця, наважимося поділитися окремими міркуваннями, які мають відношення й до концептології.

При виборі теми нашого дисертаційного дослідження вирішальним було бажання написати щось “на захист фантастики” й довести, що не жанр визначає художні якості твору, а талант його автора, і що фантастика (як наукова, так і фентезі) – це не тільки проблематика, а й певна поетика, яку слід вивчати. Треба було шукати нових шляхів, передусім у теоретичному плані, бо майже всі літературознавчі роботи носили описово-біографічно-історико-літературно-міфопоетичний характер, не заглиблюючись у визначальні особливості фантастики як жанру.

Перспективним виявилось звернення до інноваційної онтологічної поетики, пов’язаної з трьома відомими нам теоріями. Перша належить російському філософу Л. Карасьову, для якого це дослідження, шляхом деметафоризації, “онтологічно насичених” моментів тексту (так званих “емблем”), що сприяють відкриттю його глибинного прошарку, як правило, закритого і для самого автора [2]. Але підхід Карасьова виявився настільки особистісним, що з методологією, яка могла б застосовуватися

іншими дослідниками, виникли труднощі. Подальший розвиток онтологічна поетика як метод отримала завдяки російському літературознавцю Н.Шогенцуковій, яка звертається вже не стільки до семантики, скільки до поетики. За мету вона вважає дослідження способів художньої реалізації пізнаних письменником законів буття. При цьому аналіз концентрується на міфі, символі, гротеску, алегорії, часі/просторі, сюжеті, композиції, стилі, точці зору, інтертекстуальності, номінології, кольорі, нумерології, пейзажі, ритмі, але ключовим для філолога є поняття “метафоричного символу” [3], що вельми нагадує “емблему” Л.Карасьова. Чим відрізняється онтопоетика Шогенцукової від традиційної поетики, крім акцентуації на буттєвих константах письменника, визначити складно. Застосування онтологічної поетики іншими фахівцями (О.Барикіним, Л.Кіхней, Є.Трофимовим тощо) теж свідчить про увагу до метафори й символу як її першоелементів.

І, нарешті, термін онтологічна поетика безпосередньо щодо наукової фантастики (НФ) вживає американський філолог Бр.Мак-Хейл, для якого істотною рисою цієї літератури є створення альтернативного світу, тобто цілої мережі інновацій, наслідком чого виступає зіткнення такого світу з реальним (радше, з уявленням про нього, сформованим у читача). Учений вважає, що це зіткнення різних світів висуває на перший план їх структури й невідповідності між ними: він теж доходить висновку, що саме метафора за своєю природою визначає онтологічний вимір тексту, бо вона народжується з напруги між буквальним і переносним значенням, присутністю й відсутністю, “буттям” і “небуттям” [5, с. 237]. Світи, що створюються на основі метафори (наприклад, “світ-книга”), філолог називає тропологічними (tropological worlds) [5, с. 133]. Проте Бр.Мак-Хейл обмежується переліком окремих таких світів у творах сучасних письменників, не заглиблюючись в їх аналіз, а керуючись принципом знаходження спільних топосів у НФ та постмодерністській літературі.

Протягом нашого подальшого дослідження виявилось, що майже всі по-справжньому аналітичні дослідження уявних світів відбувалися у сферах, пов'язаних із когнітивною лінгвістикою (роботи Т.Павела, Л.Долежела, П.Стоквела, М.-Л.Райан, Е.Семіно, Д.Павкіна, Ю.Обелець та ін.). Крім того, вчасне ознайомлення з концептологією позбавило б необхідності узагальнювати всі відомі нам дослідження з теорії метафори й доводити, спираючись передусім на роботи психологів, що метафори закладені в понятійній системі людини, і тому фантастична література, як і поезія, вимагає від читача саме метафоричного мислення, розвиваючи горизонти мислення більше, ніж інші жанри.

Вищезгадані теорії свідчать про те, що під словом “онтологія” кожний із фахівців розуміє дещо своє, проте можна виділити певні напрямки руху їх думки. Увага Л.Карасьова і Н.Шогенцукової спрямована від автора до твору й навпаки, і онтологічність у цій площині притаманна всій художній літературі (онтопоетика – це метод

дослідження). Бр.Мак-Хейл пише про онтологічність саме НФ, яка, на його думку, полягає в особливостях впливу альтернативного світу твору на читача (онтопоетика – це властивість літератури).

Однак створення таких альтернативних світів є істотною рисою не тільки НФ, а й літератури фентезі (більш символічної, ніж метафоричної), що виступає різновидом сучасної деміургії, як уважає, зокрема, вітчизняний філолог В.Єшкілев. Він висуває “плеромічну теорію” (від грецького *pleroma* – повнота), що розглядає будь-який текст як “знакову істоту”, котра існує, живе й “накидає” своє буття на меташтальт за певними знаковими законами, незрозумілими для уявлень пересічної людини. Цікавим моментом теорії В. Єшкілева, зокрема, є теза про те, що людина зустрічається зі знаковою істотою в площині розгортання ситуації “автор – текст – читач”, тобто лише врахування усіх трьох компонентів дає більш-менш наближене розуміння плероми [1]. Здається вірогідним, що термін “плерома” в певних випадках може бути синонімічним “емблемі” Карасьова та “метафоричному символу” Шогенцукової.

Таким чином, для концепцій російських дослідників ключовим видається метафоричний символ як засіб передачі зв'язку буття автора із “космічним” буттям; у роботі Бр.Мак-Хейла увагу зосереджено на альтернативності фантастичних світів, що викликає онтологічне почуття в читача; у теорії українського фахівця і авторське “Я”, і персональний світ, в якому воно виявляється, і читач, якому цей світ “вживлюється”, зустрічаються в знакові – плеромі. Отже, якщо поєднати всі розробки, виявляється, що спільним для онтологічної поетики фантастичної літератури є символ альтернативного світу, який виступає реалізацією метафори, і може бути приблизно зведений до визначення через знак. Пропонуємо називати такий світ, слідом за Бр.Мак-Хейлом, тропологічним. Проте в нашому випадку береться до уваги не тільки той світ, що безпосередньо представлений у творі, як це часом трапляється в науково-фантастичному та фентезійному доробку (наприклад, світ як мислячий океан, байдужий до людини, у “Солярисі” С.Лема). Ми пропонуємо виявлення й дослідження світів, що виступають для письменника моделями буття, своєрідними *imago mundi*: про їх існування можуть свідчити не тільки красномовні “емблеми”, а й концепції, які вимальовуються за допомогою сукупності художніх засобів, притаманних конкретному автору.

Отже, онтологічною поетикою як методом вивчення фантастичних творів конкретного письменника вважаємо виявлення такого тропологічного світу й дослідження його присутності в художній системі на різних рівнях тексту. Можливим шляхом цього пошуку буде знаходження серед уявних світів таких, де відбувається створення реальності, і дослідження їх генезису. Вивчення тропологічного світу – постійне кружляння герменевтичним колом від окремого до загального й навпаки, причому загальним є творчість письменника в цілому, а окремим – його художні засоби: ті ж самі, згадані Н.Шогенцуковою, міф, час/простір, сюжет, композиція, стиль, точка зору, інтертекстуальність,

номінологія, колір, нумерологія, пейзаж, ритм, гротеск, алегорія тощо. Це означає, що для автора, одним із “тропологічних світів” якого є кільце (наприклад, серія “Світ-кільце” (1970-2004) Ларі Нівена), кільцева структура сюжету є допоміжним засобом втілення цієї метафори на різних рівнях тексту.

Напевно, концептологи-лінгвісти побачать у вищевикладеному ще одне застосування ідей Дж.Лакоффа та М.Джонсона, хоча й у площині дещо незвичній, адже “локус метафори – у думці, а не в мові” [4, с. 203], але насправді це було незалежне підтвердження універсальності теорії концептуальної метафори, зроблене в умовах, коли в поле зору потрапляли лише окремі роботи з когнітивної лінгвістики, бо у вітчизняному літературознавстві, на жаль, її потужний потенціал майже ігнорується.

Отже, подібно того, як тунель зазвичай прокладається з обох протилежних сторін, дослідження привели нас крізь онтопоетику Карасьова, Шогенцукової та Мак-Хейла та праці Єшкілева до простору концептології, але з дещо іншого боку. Ми готові до діалогу й не боїмося, що наші “предмети культу” можуть виявитися для вас просто “гальванічними батарейками”.

Література

1. Єшкілев В. Повернення деміургів / Володимир Єшкілев // Плерома 3'98. Мала українська енциклопедія актуальної літератури / Кер. проекту В.Єшкілев, ред. Ю.Андрухович [Електронний ресурс]. – Івано-Франківськ, 1998. – 288 с. – Режим доступу до журн.: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/yeshk-pd.htm>.

2. Карасёв Л.В. Онтологический взгляд на русскую литературу / Леонид Владимирович Карасёв. – М.: РГГУ, Институт высших гуманитарных исследований, 1995. – 104 с.

3. Шогенцукова Н.А. Опыт онтологической поэтики. Э.По, Г.Мелвилл, Д.Гарднер / Нина Адамовна Шогенцукова. – М.: Наследие, 1995. – 232 с.

4. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / George Lakoff // Metaphor and Thought: [coll. / ed. A. Ortony]. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 202-251.

5. McHale B. Postmodernist Fiction / Brian McHale. – L.: Routledge, 1996. – 272 p.

Концепт КАРТИНА в циклі оповідань А.Байєтт “The Matisse Stories”: до питання про енциклопедичність концептів

Досліджуючи когнітивні структури, які мотивують значення мовних одиниць, когнітивна лінгвістика послуговується поняттям “концепт” як основним інструментом такого аналізу. Концепт є “інформаційною структурою, котра відображає знання та досвід людини” [1, с. 90], і як такий містить “комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет чи явище, яке відображається, про інтерпретацію даної інформації суспільною свідомістю та про ставлення суспільної свідомості до даного явища чи предмета” [4, с. 175]. Характеристика концепту як *енциклопедичного* заслуговує на особливу увагу, оскільки, будучи включеною до дефініції, являється не просто епітетом, а суттєвою характеристикою.

Аналізуючи вживання поняття “енциклопедичний”, убачається можливим виділити два підходи до його розуміння. **Перший підхід** пов’язаний з уявленнями про енциклопедію як про “наукове чи науково-популярне довідкове видання, яке містить зведення знань зі всіх (універсальна Е.) чи окремих (галузева Е.) галузей знань” [6, с. 425]. Відповідно характеристика *енциклопедичний* асоціюється з уявленнями про: “1) властивий енциклопедії; 2) усеосяжний, різнобічний, який охоплює всі галузі знання” [6, с. 425]. Як бачимо, у межах цього підходу енциклопедичність трактується як усеосяжне знання (іншими словами, глибоке знання про все пізнане) і стійко асоціюється з науковістю. Такий підхід можна назвати **загальнонауковим**.

Другий підхід можна означити як **вузьконауковий**. Так, у семіотиці та лінгвістиці існує давня традиція представляти значення мовних одиниць, які називають певний предмет, та знання про цей предмет у вигляді опозиції. Зокрема, У.Еко детально описав традицію протиставляти словник та енциклопедію [10, с. 46-86]; О.О.Потебня наголошував на необхідності розрізняти “ближче” та “дальше” значення слова: “ближче” значення О.О.Потебня називав “народним”, спільним для усіх мовців, а “дальше” – особистим, таким, що відрізняється за якістю та кількістю елементів у різних мовців [5, с. 19]. Таким чином, будь-яке знання про світ розглядається як енциклопедичне на відміну від знання значень слів як одиниць мовної системи (тобто знання узуальних значень слів). У рамках цього підходу енциклопедичність меншою мірою асоціюється з науковістю, хоча стійко пов’язується з глибиною та широтою знання.

У когнітивній лінгвістиці наявне своєрідне розуміння поняття “енциклопедичний”. Так, з одного боку, значення визнано енциклопедичним за своєю природою [11, с. 63; 8, с. 189; 9, с. 14], тобто розглядається як значно ширше (і глибше) порівняно з традиційним розумінням мовної

семантики лише як “ближчого” значення. З другого боку, широко прийнятим є запропоноване А.Вежбицькою розмежування “концепту-мінімуму” та “концепту-максимуму” як знання, яким володіють наївні мовці, та знання мовців-спеціалістів щодо одного й того ж предмета чи явища [див.: 3, с. 56-57; 7, с. 43]. Беручи до уваги також спрямованість когнітивних студій на моделювання насамперед структур знання наївних мовців (яскравим прикладом чого є теорія прототипів як прагнення продемонструвати специфіку повсякденної (наївної) категоризації порівняно з науковою), можна зробити висновок, що під **енциклопедичністю** в **когнітивній лінгвістиці** розуміють насамперед усю багатогранну сукупність знань, якою володіють наївні мовці (мовці-неспеціалісти) щодо предметів та явищ реальної чи уявної дійсності. При цьому вважається, що між наївними та спеціальними знаннями не існує непрохідної межі й спеціальні знання регулярно інтегруються до системи наївних знань [див., напр.: 2].

До основних характеристик наукового знання спеціалістів, на відміну від повсякденного знання наївних мовців, відносять, зазвичай, такі: 1) спеціальне знання є більш деталізованим порівняно з наївним, 2) спеціальне знання є глибшим, більш розробленим, інтелектуально більш витонченим, ніж повсякденне знання, 3) спеціальне знання є більш систематизованим у зіставленні з наївним знанням, часто також класифікації в рамках наукової та повсякденної картин світу відрізняються. Убачається важливим відмітити також таку властивість наукового знання як рефлексивність – тобто усвідомлюваність змісту та форми знання. Наївній свідомості рефлексивність не притаманна – тобто мовці знають щось про світ і користуються цим знанням, не замислюючись над тим, що саме і як саме вони знають. Здійснення рефлексії над знаннями потребує значних зусиль і спеціальних навичок. У цьому відношенні цікаво простежити, *як в ненаукову картину світу проникають знання про семіозис*, зокрема, знання про семіозис, у який залучені картини як твори мистецтва.

Наївні мовці мають здатність сприймати картини завдяки процесу стихійного (невідрефлектованого) семіозису. Так, концепт КАРТИНА у свідомості наївних мовців включає знання про візуальне зображення на плоскій поверхні, яке відтворює певний предмет дійсності, і є твором мистецтва. Такий висновок спирається на наявність відповідних сем у семантичній структурі слів *picture, painting, drawing*, які об’єктивують концепт КАРТИНА у сучасній англійській мові: *picture – “A painting, drawing, photograph, or other visual representation on a surface; esp. such a representation as a work of art”* [12]; *painting – “1. a. Painted matter; that which is painted. In later use esp. as a count noun: a representation on a surface executed in paint or colours; a painted picture or likeness; b. The representing of a subject on a surface by the application of paint or colours”* [12]; *drawing – “2. a. representation by lines, delineation; hence, ‘any mode of representation in which the delineation of form predominates over considerations of colour’; 3. That which is drawn; a delineation by pen,*

pencil, or crayon; a representation in black and white, or in monochrome; a sketch” [12].

Як бачимо, концепт КАРТИНА у свідомості наївних мовців не містить знання про інтерпретацію картини як неодмінний аспект її сприйняття. Такими знаннями володіють спеціалісти-мистецтвознавці. У художньому тексті, який послугував матеріалом для даної розвідки (“The Matisse Stories” сучасної англійської письменниці А.Байетт), спостерігається репрезентація концепту КАРТИНА і з точки зору наївних мовців, і з точки зору спеціалістів. Оскільки цикл оповідань “The Matisse Stories” адресовано широкому колу читачів, а не лише спеціалістам, спеціальні знання про семіозис, у який залучені картини, проникають в наївну картину світу. Звернемося до аналізу тексту.

Неспеціалісти сприймають картину насамперед крізь призму оцінок “подобається – не подобається”, які стосуються в першу чергу того, що зображено, тобто самого намальованого об’єкта та його кольорової гами. Поряд з цим більшою чи меншою мірою з’являється інтерпретація зображеного. Наприклад, перукар Лусіан був у захопленні від картини Матісса “Рожева оголена”: йому подобалися спокій і впевненість у собі зображеної на картині жінки та домінуючий у полотні рожевий колір; водночас поряд з цими естетичними переживаннями картина викликала в Лусіана суто прагматичні міркування про те, що повісивши її в салоні, він надасть своїй перукарні вишуканого стилю: “*I thought she was wonderful,’ he said. ‘So calm, so damn sure of herself, such a lovely colour, I do think, don’t you? I fell for her, absolutely. I saw her in this shop in the Charing Cross Road and I went home, and said to my wife, I might think of placing her in the salon, and she thought nothing to it, but the next day I went back and just got her. She gives the salon a bit of class. I like things to have class’” (Byatt, с. 4).*

У сприйнятті тієї ж картини спеціалістом – викладачем і перекладачем Сузанною – домінують розуміння та інтерпретація, а також здатність розглядати окремі деталі зображеного та аналізувати їх: “*She had walked in one day because she had seen the Rosy Nude through the plate glass. That was odd, she thought, to have that lavish and complex creature stretched voluptuously above the coat rack, where one might have expected the stare, silver and supercilious or jetty and frenzied, of the model girl. [...] The rosy nude was pure flat colour, but suggested mass. She had huge haunches and monumental knee, lazily propped high. She had round breasts, contemplations of the circle, reflections on flesh and its fall*” (Byatt, с. 3).

Специфікою сприйняття картин спеціалістами є здатність до інтерпретації абстрактних концептів, репрезентованих художніми засобами малярства. Наприклад, художник Робін говорить своїй дружині Деббі, котра теж має професійну мистецьку освіту, про одну з картин Матісса як втілення досвіду релігійного переживання суті буття: “*He talked to her agitatedly at night about Matisse, about paradoxical way in which the pure sensuousness of*

Luxe, calme at volupté could be a religious experience of the nature of things. Not softness, he said to Debbie, power, calm power” (Byatt, с. 56).

Навіть кольори та фарби спеціалісти розглядають радше в термінах розуміння, ніж споглядання. Так, художник та мистецтвознавець Перрі Дісс говорить своїй колезі-професорці про необхідність розуміння кольорів Матісса: “... if she could have produced worked copies of those – those masterpieces – those shining – never mind – if she could have done some work – understood the blues, and the pinks, and the whites, and the oranges, yes, and the blacks too...” (Byatt, с. 112-113).

Таким чином, в аналізованому циклі оповідань вибудовується *опозиція наївного сприйняття картини як простого споглядання зображеного та його оцінки в термінах “подобається – не подобається” і сприйняття картини спеціалістами як розуміння втілених художніми засобами концептів (ідей, смислів)*. У такий спосіб увага читачів привертається до процесу інтерпретації картини, тобто читачі спонукаються до усвідомлення процесу семіозису. Відповідно концепт КАРТИНА у свідомості наївних мовців набуває таких складників, які характерні для знання спеціалістів про картини, а саме: сприйняття картини включає розуміння смислів, утілених у цій картині.

До усвідомленого розуміння інтерпретації картини як процесу вироблення смислів в аналізованому тексті приходять Лусіан. Він, у пошуках сенсу життя (“I want more out of life. Life has to have a meaning” (Byatt, с. 8)), звертається до мистецтва й розуміє необхідність свідомого пошуку смислу певної картини: “I’d like to know about art. You know about art. You know about that pink nude, don’t you? How do I find out?” (Byatt, с. 8).

Читачеві надається змога самому дійти подібного висновку. Так, друге оповідання з циклу “The Matisse Stories” починається описом однієї з картин Матісса та її інтерпретації дослідником-мистецтвознавцем: “In 1947 Matisse painted Le Silence habité des maisons. It is reproduced in Sir Lawrence Gowing’s Matisse, only very small and in black and white. Two people sit at the corner of a table. The mother, it may be, has a reflective chin propped on a hand on the table. The child, it may be, turns the page of a huge white book, whose arch of paper makes an integral curve with his/ her lower arm. In front, a vase of flowers. Behind, six huge panes of window, behind them, a mass of trees and perhaps sunlight. The people’s faces are perfect blank ovals, features. Up above them, in the top lefthand corner of the canvas, level with the top of the window, is a chalked outline, done as it might be by a child, of a round on a stalk, above bricks. [...] The picture, Gowing says, have extraordinary virility. At last Matisse is wholly at ease with the fierce impulse” (Byatt, с. 31-32).

Таким чином, у циклі оповідань “The Matisse Stories” А.Байєтт склад концепту КАРТИНА розширюється за рахунок спеціально-наукового знання про інтерпретацію смислу картини як необхідний компонент її сприйняття. Хоча здійснення рефлексії над процесом семіозису потребує значних зусиль і спеціальних навичок, концепт КАРТИНА, як він існує в наївній свідомості,

здатний увібрати знання зі спеціальної картини світу про сприйняття картини як про розуміння (а не лише як споглядання). Отже, **енциклопедичність концептів у повсякденній картині світу** можна розглядати як їхню **потенційну відкритість до збагачення знаннями, що належать спеціально-науковим картинам світу.**

Література

1. Кубрякова Е.С. Концепт // Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С.Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина / Под общ. ред. Е.С.Кубряковой. – М.: Моск. гос. ун-т, 1996. – С. 90-93.

2. Лобанов С.В. Стилистические аспекты функционирования терминологической лексики в художественном тексте (на материале англоязычной художественной прозы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Москов. ордена Дружбы народов гос. лингв. ун-т. – М., 2003. – 18 с.

3. Мостовая А.Д. Лексическое значение и языковая интуиция // Язык и когнитивная деятельность. – М.: Наука, 1989. – С. 52-58.

4. Попова З.Д., Стернин И.А. Семантико-когнитивный подход как направление когнитивной лингвистики // Vita in Lingua: К юбилею профессора С.Г.Воркачева / Отв. ред. В.И.Карасик. – Краснодар: Атриум, 2007. – С. 171-180.

5. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике: В 4 т. –М.: Гос. учебно-пед. из-дво Мин-ва просвещения РСФСР, 1958. – Т. I-II. – 536 с.

6. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень. / Уклад. Л.О Пустовіт., О.І.Скопенко, Г.М.Сюта, Т.В.Цимбалюк / За ред. Л.О Пустовіт. – К.: Довіра, УНВЦ “Рідна мова”, 2000. – 1018 с.

7. Фрумкина Р.М. Лингвист как познающая личность // Язык и когнитивная деятельность. – М.: Наука, 1989. – С. 38-46.

8. Cienki A. Metaphors and Cultural Models as Profiles and Bases // Metaphor in Cognitive Linguistics: Selected papers from the fifth international cognitive linguistic conference. Amsterdam, July 1997. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1997. – P. 189-203.

9. Cruse D.A. Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 424 p.

10. Eco U. Semiotics and the Philosophy of Language. – Bloomington: Indiana University Press, 1984. – 243 p.

11. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar. – Vol. I.: Theoretical Prerequisites. – Stanford: Stanford University Press, 1999. – 516 p.

12. Oxford English Dictionary – Режим доступу до словника: <http://oed.com>

Джерело фактичного матеріалу

Byatt A.S. The Matisse Stories. – London: Vintage, 1994. – 135 p.

Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості висловлювань з предикатами уяви

Сучасні лінгвістичні дослідження все більше приділяють уваги вивченню ментальних процесів і структур, відображених в мові та мовленні. У даному дослідженні ментальність мови розуміємо як світоглядну структуру свідомості, закріплення результатів розумової діяльності в мові [5, с. 80].

За твердженням О.Г.Почепцова, ментальність мови – це спосіб мовного вираження або поділ світу, що включає співвіднесення світу з його мовним уявленням або образом [6, с. 113].

Ментальні дієслова як один із засобів вираження ментальності віднесено до лексем, які не тільки називають процес мислення, а й містять у своїй семантиці елементи його опису. Теорію мовної репрезентації ментальних дій опрацьовували такі мовознавці, як Ю.Д.Апресян, Н.Д.Арутюнова, О.В.Падучева, О.Г.Почепцов та інші. Т.В.Булигіна, О.Д.Шмельов встановили, що ментальні предикати можуть позначати той чи інший ментальний стан (*знати, вірити*), розумову діяльність, переважно спрямовану на отримання знань (*обдумувати, роздумувати*), або ж вказувати на появу ментального стану в результаті попередньої дії (*здогадатися, зрозуміти*) [4, с. 31].

Незважаючи на появу великої кількості досліджень глибинної дієслівної семантики, у тлумачних словниках ментальні дієслова визначаються через синоніми або перифрастичне вираження, тому необхідно застосувати новий спосіб тлумачення семантики дієслова, що дозволить виявити і позначити різноманітні компоненти семантики ментальних предикатів такі як: ядерні і периферійні, експліцитні та імпліцитні.

Згідно з “вербоцентричною” концепцією організаційним центром речення визнається дієслово у функції предиката, а його валентні властивості визначають структуру речення [2, с. 12]. Таким чином, на семантичному рівні відношення між значенням дієслівної лексики і тієї ситуації, центром якої і є це значення, називатимемо моделюванням: предикат моделює ситуацію на семантичному рівні аналогічно тому, як він породжує речення на синтаксичному рівні.

Для функціонально-семантичного аналізу предикатів уяви як складових ментального поля скористаємось когнітивним підходом, за допомогою якого визначаються перефразні компоненти в лексичному значенні, функціонально актуалізуються приховані смисли, розширюється область значень слова, семантика висловлювання постає як

багатошарове утворення, що може розглядатись з позицій глибинного та поверхневого синтаксису.

Тож розглянемо семантичну структуру предиката *мріяти*, який трактується як: 1. Створювати в уяві образ когось, чогось; поринати у мрії. 2. *про кого – що та з інфін.* Думати про здійснення чого-небудь бажаного; прагнути в думках до чогось [7]. Створення в уяві образу когось, чогось репрезентує висловлювання – *І як же ви, пані, виображуєте собі нашу дальшу подорож, нашу будущину?* (І.Франко). Це значення передає модель: *А уявляє (мріє про) Х.* Об'єктом в таких структурах виступає пропозиція у згорнутому або розгорнутому вигляді (*Галина перед війною мріяла поступити в кіностудію* (А.Шиян) = *Галина перед війною мріяла про вступ у кіностудію*).

Висловлювання “*Раби життя мріють, пани життя діють*” – *подумав Мирон* (Р.Іванчук) передає дві ментальні дії, тобто два модуси: 1) Мирон подумав, 2) раби мріють. Нас цікавитиме другий ментальний модус, в якому закладена інформація про створення в уяві рабів образу життя, але немає жодної вказівки на інтенцію його змінити, покращити. Таким чином, зазначимо, що модус цього речення відображає бажання, але не прагнення суб'єкта вплинути на об'єкт.

Вираженням прагнення характеризуються висловлювання типу: *Він мріяв про те, як опише цей літопис – це буде його відкриття – супровідна стаття...* (Ю. Мушкетик).

У реченнях *Я мрію поїхати в Київ* і *Я мрію про поїздку в Київ* інфінітив *поїхати* вживається у функції додатку, й існує можливість його заміни процесуальним іменником (герундієм) у функції прямого додатку, тобто словом *поїздку*. Ментальне дієслово *мрію* характеризується трьома семантичними актантами: перший – суб'єкт (той, хто мріє – я), другий – об'єкт (те, про що мріється – поїздка) і третій – місце (куди суб'єкт мріє їхати – Київ). У моделі речення *V + Inf* дієслово *мріяти* крім свого конкретного значення “створювати в уяві образ когось, чогось” виражає ще намір, підготовку до дії, вираженої інфінітивом. Тому речення такого типу вважаємо синонімічними синтаксичними конструкціями, а інфінітив *поїхати* – предикатним актантом дієслова *мріяти*.

Відповідно до твердження Ш.Баллі, “пропозитивна структура виражається диктумом речення (частиною, що передає інформацію), модальна структура – його модусом (модальною рамкою), який передає модальне значення” [1, с. 43]. Таким чином у реченні *Галина перед війною мріяла поступити в кіностудію* (А.Шиян) виражається пропозиція “поступити” і модус “мріяла”, який можуть замінити слова *могти, хотіти, збиратися* та ін. Такі речення є висловленнями з ірреальною модальністю, на відміну від речень типу *Я їду в Київ*, де реалізація дії виражена через засоби результативної поведінкової моделі.

Розглядаючи висловлювання *Відтак він несподівано забувся, замріявся, уявив себе гайдамакою, почув урочисті дзвони, побачив гайдамаків у кирях...* (Ю.Мушкетик), відзначаємо ментальну діяльність суб'єкта та її

результат – певний образ гайдамаки, а також співвіднесення з ним суб'єкта. Цю конструкцію передає модель: A мріє (уявляє) X ($X=A$) як Y , у якій об'єктом уяви (у даному випадку сам суб'єкт) може бути будь-що або будь-хто, оскільки простір мрій безмежний.

Отже, предикати уяви через свою пропозитивну структуру доносять до учасників комунікативної ситуації інформацію про:

- 1) ментальну діяльність як створення в уяві суб'єкта образу когось, чогось;
- 2) бажання суб'єкта;
- 3) його прагнення;
- 4) співвіднесення об'єкта уяви з елементами, реаліями навколишнього світу.

Література

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
3. Кононенко В.І. Концепти українського дискурсу. Монографія. – Київ – Івано-Франківськ, 2004. – 248 с.
4. ЛАЯ. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов / Отв. ред. Н.Д.Арутюнова / АН СССР. Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1989. – 288 с.
5. Пименова М.В. Семантика языковой ментальности и импликации // Филологические науки, 1999, №4. – с.80-82.
6. Почепцов О.Г. Языковая ментальность: способ представления мира // Вопросы языкознания, 1990, №6. – с. 110-122.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (ВТССУМ) // www.slovnyk.net

Список джерел фактичного матеріалу

1. Інтегрована лексикографічна система “Словники України”, версія 3.0.
2. Іваничук Р.І. Місто: Повісті. – Львів: Каменяр, 1986. – 291 с.
3. Мушкетик Ю.М. Погоня: Роман; Прийдімо вклонімося. Роман. – К.: Український центр духовної культури, 1997. – 440 с.

Лінгвокогнітивна сутність фразеологізмів сучасної німецькомовної преси

На даному етапі розвитку публіцистичної фразеології неможливе її вивчення без належного врахування когнітивного аспекту. Про це свідчать розвідки досліджень різних лінгвістів (І.О.Андрєєвої [2], О.В.Городецької [4], О.О.Залевської [6], О.І.Потапової [8], І.Є.Фролової [9], W.Börner [11], R.W.Gibbs [12], G.H.Harman [13], M.Herweg [14] та інших).

Під впливом когнітивних досліджень у лінгвістиці розпочався новий етап вивчення мови як засобу відображення дійсності. Раніше мовні одиниці, словотворення досліджували в номінативному, ономасіологічному аспекті. Функцію категоризації виконували частини мови, які мали відповідні категоріальні значення (субстанціональність, процесуальність, наприклад, для іменників та дієслів). Але ці категорії можуть знаходити різну реалізацію – морфологічну, синтаксичну або дискурсивну. Оскільки фразеологізми преси є одним із засобів логічного, образного та емоційного пізнання світу, вони стають об'єктом вивчення в когнітивній парадигмі, насамперед у фреймовій семантиці. Проте все ще недостатньо уваги приділяється ментальним механізмам виникнення та трансформації фразеологічного значення.

Фразеологізми преси визначаються як одиниці лінгвоментального лексикону, що віддзеркалюють культурний простір мови. Фразеологізми будь-якої мови мають своє специфічне значення – фразеологічне. Воно є узагальнено-цілісним з різним ступенем цілісності. Чим більше компоненти фразеологізму втрачають словесні якості, тим цілісніше значення фразеологізмів і навпаки. Фразеологічне значення містить як понятійний зміст, так і категоріальне значення. А також має третій чинник суспільне відображення. Щодо внутрішньої форми фразеологізмів, то це не складова частина фразеологічного значення, а цілком самостійне, етимологічне значення, яке існує разом з актуальним. Фраземи, будучи членами одного синонімічного ряду, відрізняються ідеографічними, експресивно-стилістичними, емоційно-модальними, функціонально-стилістичними (стильовими) і селективними властивостями.

Ментальний лексикон, який є системою, що відображає у мовній здатності знання про слова та еквівалентні їм одиниці, має наступні основні характеристики:

1) ті знання, що зберігаються в ментальному лексиконі є структурованими та організованими;

2) у ментальному лексиконі семантичні концепти (знання мови) та когнітивні концепти (знання про світ) зберігаються разом, однак репрезентовані автономно;

3) репрезентоване в ментальному лексиконі знання мови складається з форм, змістів та їх структур, тобто з одиниць, операцій та операційних правил, що лежать у їх основі. При цьому форми, змісти та правила складають ціле, структуроване на різних рівнях;

4) мовні інформації зберігаються в ментальному лексиконі не ізольовано, а в формі складних зв'язків. Принцип когнітивної взаємозалежності забезпечує швидку активізацію та встановлення цих зв'язків.

Когнітивна лінгвістика, яка набула розвитку в останні два десятиріччя ХХ століття, фактично продовжує традицію класичного мовознавства ставити на перше місце не мовну форму та її граматичне значення, а ідею, яка може виражатись за допомогою різноманітних мовних форм. Для нас набуває ваги той аспект, який відображає значення як результат самосвідомості, з одного боку, суспільного процесу пізнання, а з іншого – комунікативної діяльності. Усе це проходить у межах когнітивного процесу, тобто процесу мислення у даному значенні.

Звісно, фразеологія відіграє значну змістовну та формальну роль у будь-якому функціональному стилі, виконуючи цілу низку важливих для нього завдань. Серед усіх соціолектів найбільш “охочим” до фразеологічних одиниць виступає стиль преси. Більш того: на даному етапі розвитку фразеології неможливе її вивчення без належного врахування лінгвокогнітивного аспекту. Підвищена цікавість до мотивуючої бази фразеологічного значення викликала зміщення вектора досліджень від традиційних структурно-семантичних особливостей у бік національно-культурної специфіки, яка обумовлена когнітивними факторами, та проявляється у різноманітних формах вербалізації одиниць концептуального рівня (Н.Ф.Алефиренко [1], О.Л.Бессонова [3], О.В.Забуранна [5], М.М.Літвінова [7], Г.В.Яновська [10] та інші). Особлива увага зараз приділяється дослідженням когнітивних механізмів, процесів категоризації і концептуалізації, їхнім універсальним і національно-специфічним ознакам. Виходячи з емотивно-оцінної природи фразеології, треба досліджувати фразеологізми преси концептуально, що зумовлено іменуванням когнітивних структур разом з їх емотивно-оцінним компонентом і провідною роллю концепту у формуванні семантики мовних одиниць.

У сучасній німецькомовній пресі висвітлюються нові соціальні, політичні, економічні, екологічні та ін. процеси, сприйняття яких проходить через ціннісну орієнтацію людини, її вибір, що знаходить своє відбиття безпосередньо у комунікативній діяльності.

Отже, оскільки культурне життя завжди супроводжується необхідністю показати різноманітні його аспекти, то когнітивно-концептуальна сфера преси щодо висвітлення новин культури вимагає більше виразних, образних по звучанню та влучних фразеологізмів. З боку відображення соціокультурних знань в образній основі фразеологізмів німецької преси можна виділити такі дві групи: національні фразеологізми та

інтернаціональні фразеологізми (міжкультурні, тобто запозичені з інших мов).

Таким чином, можна зробити висновок, що дослідження лінгвокогнітивної сутності фразеологізмів німецькомовної преси дає цінний матеріал для аналізу їх семантики та структури, а також для вивчення мовної картини світу.

Література

1. Алефиренко Н.Ф. Протовербальное порождение культурных концептов и их фразеологическая репрезентация // Филологические науки. – 2002. – № 5. – С. 72-81.
2. Андреева І.О. Лінгвокогнітивні параметри концептуалізації простору засобами англійської фразеології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова – О., 2007. – 20 с.
3. Бессонова О.Л. Особливості дієслівної вербалізації оцінних концептів в англійській мові // Одиниці та категорії сучасної лінгвістики: Збірник статей, присвячений ювілею В.Д.Каліущенка. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2007. – С. 227-241.
4. Городецька О.В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ століття: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський нац. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. – К., – 2003. – 270 с.
5. Забуранна О.В. Концептуалізація простору в українській та перській фразеологічній картині світу (спроба порівняльного аналізу) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 29. – 2000. – С. 190-197.
6. Залевская А.А. Психолінгвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды. – М., 2005. – 543 с.
7. Літвінова М.М. Семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини (на матеріалі німецької мови ХІХ – ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківський нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2004. – 20 с.
8. Потапова О.І. Когнітивно-семантичні аспекти метафоризованих лексико-фразеологічних номінацій неправди та обману в сучасній англійській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2004. – 19 с.
9. Фролова І.Є. Вербалізація конфлікту у дискурсі // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під загальн. ред. І.С.Шевченко: Монографія. – Харків: Константа, 2005. – С. 237-262.
10. Яновська Г.В. Фреймова репрезентація іронії в пресі (на матеріалі української, польської та англійської преси): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Донецький нац. ун-т. – Д., 2006. – 213 с.
11. Börner W. Kognitive Linguistik und Fremdsprachenerwerb. Das mentale Lexikon. – Tübingen: Narr, 1994. – 258 S.
12. Gibbs R.W. Idiomacy and human cognition // Idioms: Structural and psychological perspectives / ed. by M. Everert, E-J. van der Linden, A. Schenk, R.

Schreuder. – Hillsdale / New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1995. – P. 97-116.

13. Harman G.H. Some philosophical issues in cognitive science: Qualia, intentionality, and the mind – body problem // Foundations of cognitive science. – Cambr. (Maas.); L.: MIT, 1989. – P. 831-848.

14. Herweg M. Hamburger Arbeitspapiere zur Sprachproduction, Kognitionswissenschaft. – Hamburg, 1992. – 234 S.

Мізін К.І.

Київський національний лінгвістичний університет

Етномовна концептуалізація світу крізь призму психолінгвістичного експерименту (на матеріалі німецької та української мов)

Психолінгвістичний експеримент вважається ефективною методикою, на основі якої виявляються накопичені попереднім досвідом асоціації носія мови (О.І.Горошко, О.О.Залевська, Ю.О.Караулов, В.А.Маслова, Ю.О.Сорокін, Н.В.Уфимцева та ін.). Долучення ж для аналізу психолінгвістичних експериментів матеріалу фразеології – “дзеркала” душі народу – має нині у мовознавстві неабияку актуальність. Особливо це стосується компаративної фразеології (системи компаративних фразеологічних одиниць – КФО), бо у порівняннях утілюється народний менталітет і духовна культура народів [2, с. 191]. Тут експерименти сприяють виявленню мотивації при виборі лінгвокультурами образів-еталонів КФО за допомогою пошуку майже невловимих асоціативних зв’язків і встановленню когнітивних механізмів концептуального моделювання мовними етносами об’єктивного світу [4].

Метою пропонованої розвідки є верифікація гіпотез Ю.М.Караулова [1, с. 192] за допомогою зіставного аналізу ядра (перших двох реакцій) національної мовної свідомості носіїв віддаленоспоріднених німецької та української мов. Ці гіпотези стосуються особливостей концептуалізації навколишнього світу носіями романських (іспанської) і слов’янських (російської) мов: 1) російська мовна свідомість демонструє домінування синтагматичних відношень між стимулом і реакцію, а іспанська – парадигматичних, тобто передмовленнева готовність росіян тяжіє до предикації, іспанців – до номінації. Це припущення корелює з гіпотезою об’єктно-акціональної преференції в номінації [3, с. 130]; 2) частотний розрив між першою і другою реакціями в російських інформантів менший порівняно з іспанськими. Отже, іспанці більше послуговуються при комунікації стандартними асоціаціями, словосполученнями та конструкціями, ніж росіяни.

Зазначимо, що наш експеримент має направлений характер, оскільки асоціації в ньому обмежуються порівнянням: інформантам пропонується

продовжити порівняння першим словом, яке спаде на думку, напр.: *боязкий*, *як...* Реакцією на стимул повинен бути порівняльний образ, що сприймається у свідомості інформанта як еталон ознаки. Одиничні відповіді не розглядалися; кількісний показник подано в дужках. Учасники анкетування – це носії німецької та української мов віком від 17 до 30 років. Частка суб'єктивності інтуїції носіїв мови перекривається за рахунок використання інтуїції певної кількості інформантів (80 німців і 100 українців), чим знижуються суб'єктивні психолінгвістичні показники. Кількість інформантів нами вважається достатньою, бо існує думка, що реакції людей значною мірою збігаються, тому число інформантів може бути 30 або навіть менше [див. 5, с. 158].

Німецька мова

Українська мова

kühn: <i>Ritter</i> (12), <i>Hecht</i> (4)	сміливий: <i>лев</i> (10), <i>воїн</i> (6)
feigherzig: <i>Hase</i> (18), <i>Kaninchen</i> (5)	боязкий: <i>заєць</i> (47), <i>миша</i> (4)
klug: <i>Einstein</i> (17), <i>Fuchs</i> (6)	розумний: <i>сова</i> (6), <i>професор</i> (6)
dumm: <i>Brot</i> (48), <i>Bohnenstroh</i> (12)	дурний: <i>пень</i> (20), <i>пробка</i> (12)
froh: <i>Kind</i> (14), <i>Vogel (im Wind)</i> (9)	веселий: <i>клоун</i> (16), <i>веселка</i> (6)
traurig: <i>Trauerweide</i> (7), <i>Weide</i> (5)	сумний: <i>доц</i> (6), <i>П'єро</i> (5)
freigebig: <i>guter Mensch</i> (3), <i>König</i> (2)	щедрий: <i>земля</i> (14), <i>Бог</i> (4)
geizig: <i>Dagobert Duck</i> (16), <i>die Schotten / ein Schotte</i> (12)	скупий: <i>єврей / жид</i> (7), <i>багач</i> (4)
fleissig: <i>Biene</i> (57), <i>Ameise</i> (7)	працелюбний: <i>бджола</i> (20), <i>віл</i> (17)
faul: <i>Faultier</i> (14), <i>(nasser) Sack</i> (9)	лінивий: <i>кіт</i> (7), <i>ведмідь</i> (7)
ehrllich: <i>Kind / Kinder</i> (19), <i>eine gute Seele</i> (3)	чесний: <i>сльоза</i> (3), <i>дзеркало</i> (3)
lügnerisch: <i>Schlange</i> (12), <i>Politiker</i> (8)	брехливий: <i>собака</i> (10), <i>лисиця</i> (4)
geil: <i>(geiler) Bock</i> (17), <i>Sau</i> (9)	хтивий: <i>свиня</i> (2), <i>кролик</i> (2)
bescheiden: <i>Jesus</i> (8), <i>Mariechen</i> (4)	скромний: <i>дівчина</i> (6), <i>ромашка</i> (2)
nett: <i>Mädchen</i> (7), <i>Freunde</i> (5)	добрий: <i>мама</i> (16), <i>сонце</i> (6)
grausam: <i>Tod</i> (11), <i>Henker</i> (10)	жорстокий: <i>вовк</i> (6), <i>тиран</i> (5)
schlapp: <i>(Schlapp)schwanz</i> (11), <i>ein Schluck Wasser in der Kurve</i> (6)	сонний: <i>муха</i> (29), <i>сова</i> (5)
neidisch: <i>Missgunst</i> (5), <i>Missgünstiger</i> (4)	зздри́сний: <i>сусід</i> (6), <i>ворог</i> (5)
gelassen: <i>weiser Mann</i> (3), <i>Baum</i> (2)	спокійний: <i>двері</i> (34), <i>слон</i> (5)
böse: <i>Teufel</i> (8), <i>Wespe</i> (3)	злий: <i>собака</i> (40), <i>вовк</i> (12)
hartnäckig: <i>Nuss</i> (15), <i>Esel</i> (9)	наполегливий: <i>відмінник</i> (4), <i>студент</i> (3)

Насамперед зазначимо, що деякі з представлених слів-стимулів різні за семантичним обсягом, наприклад, німецька лексема *nett* ‘милий, добрий’ семантично не перебиває української *добрий*. Проте нами не акцентується на цьому увага, оскільки метою цієї статті є верифікація двох, викладених вище, гіпотез Ю.М.Караулова.

Гіпотеза I. Ю.М.Караулов висловлює припущення, що передумовленна готовність росіян тяжіє до предикації, іспанців – до номінації. Це припущення певною мірою підтверджує нашу гіпотезу об’єктно-акціональної преференції в номінації, згідно з якою в германських і романських мовах домінує об’єктне називання навколишнього світу, у слов’янських – акціональне. Однак чи підтверджує це запропонований експеримент на матеріалі німецької та української мов? Як бачимо, ні. Причина цього вбачається в тому, що результати нашого направленого психолінгвістичного експерименту відрізняються від вільного, бо в мовній свідомості носія мови актуалізуються не будь-які найперші асоціації, а ті, що внаслідок експлікації порівняння несуть еталонізовану в (етно-)свідомості ознаку, а еталонізуються, як відомо, насамперед предмети (не явища, не дії тощо) навколишнього світу, тому реакції на стимули нашого експерименту є об’єктними (предметними), а не акціональними, наприклад, асоціативні поля *feigherzig* / *боязкий* і *fleissig* / *працелюбний* мають спільні (*Hase* / *заєць*, *Biene* / *бджола*) та відмінні (*Kaninchen* / *миша*, *Ameise* / *віл*) ядерні предметні асоціації.

Гіпотеза II. Ю.М.Караулов висловлює обережне припущення: менший частотний розрив між першою і другою реакціями в російських інформантів порівняно з іспанськими може свідчити про те, що іспанці при комунікації послуговуються більш стандартними асоціаціями, ніж росіяни. Чи простежується така тенденція в носіїв німецької та української мов? Як бачимо, також ні, оскільки значний частотний контраст може виявляти національна мовна свідомість носіїв як німецької, так і української мови, наприклад, нім. **dumm**: *Brot* (48), *Bohnenstroh* (12); **fleissig**: *Biene* / *Bienen* (57), *Ameise* (7); **ehrlich**: *Kind* / *Kinder* (19), *eine gute Seele* (3); укр. **боязкий**: *засць* (47), *миша* (4); **веселий**: *клоун* (16), *веселка* (6); **сонний**: *муха* (29), *сова* (5); **спокійний**: *двері* (34), *слон* (5); **злий**: *собака* (40), *вовк* (12). При цьому частотний контраст може бути і незначним або його зовсім немає, наприклад, нім. **traurig**: *Trauerweide* (7), *Weide* (5); **freigebig**: *guter Mensch* (3), *König* (2); **grausam**: *Tod* (11), *Henker* (10); укр. **розумний**: *сова* (6), *професор* (6); **хтивий**: *свиня* (2), *кролик* (2); **зздрісний**: *сусід* (6), *ворог* (5).

Утім, з огляду на специфіку нашого направленого експерименту про усталеність асоціацій може свідчити фіксація ядерних реакцій як образів-еталонів КФО, наприклад, для стимулу нім. **dumm** усталеними є асоціації *Brot* ‘хліб’ і *Bohnenstroh* ‘бобова солома’, бо вони є образами-еталонами КФО *dumm wie Brot sein* (досл.: бути дурним, наче хліб) – “бути надзвичайно дурним, дурний як сало без хліба”, *dumm wie Bohnenstroh* (досл.: бути дурним, наче бобова солома) – “дуже дурний” [6, с. 35, 38], а для стимулу

укр. **лінивий** – ведмідь: *лінивий як ведмідь* – “про ледачу, неповоротку людину” [7, с. 20].

Проте більшість асоціацій не представлені як образи-еталони КФО навіть у найповніших словниках компаративних фразеологій німецької та української мов [6; 8], де не знайдемо КФО *kühn wie ein Ritter / ein Hecht* (досл.: сміливий, наче лицар / щука), *klug wie Einstein / Fuchs* (досл.: розумний, наче Ейнштейн / лисиця), *froh wie ein Vogel* (досл.: радісний, наче птах), *traurig wie eine Trauerweide* (досл.: сумний, наче плакуча верба), *сміливий як воїн, розумний як сова / професор, веселий як клоун / веселка, сумний як дощ / П'єро* та ін.

Очевидно, на усталеність асоціацій впливає лінгвосеміотична значущість концептів, іменем яких є слова-стимули, наприклад, за кількістю реакцій можна визначити найбільш значущі для сучасної німецької та української молоді концепти / антиконцепти і, відповідно, ціннісні орієнтири. Показовими тут є концепт нім. FLEIß ‘старанність’, який об’єктивується за допомогою концепту BIENE ‘бджола’, та антиконцепти нім. DUMMHEIT ‘дурість / тупість’ і укр. СТРАХ, об’єктивовані концептами BROT ‘хліб’ та ЗАЄЦЬ відповідно.

Як бачимо, концепт FLEIß був і залишається для німецької лінгвокультури одним із базових, оскільки загальновідома старанність німців при виконанні будь-якої роботи залишається як ціннісний орієнтир актуальною і для німецької молоді. А серед антицінностей виокремлюється концепт DUMMHEIT: тупість є найбільш негативною рисою молоді людини у Німеччині. Натомість наведений фрагмент експерименту нечітко демонструє ціннісні орієнтири української молоді, хоча серед антицінностей показовим є антиконцепт СТРАХ. Взагалі, негативні слова-стимули більшою мірою представлені усталеними асоціаціями, ніж позитивні. Це пояснюється відомим принципом когніції: концептуалізації та категоризації піддається насамперед усе те, що є подразником для людського організму (психіки). Тому часто антиконцепти виявляють численніші концептуальні зв’язки, формуючи не лише ядро асоціативного поля, а й значною мірою домінуючи над ядерними концептами опозиційного поля. Порівняймо: найбільшою кількістю реакцій в асоціативному полі *dumm / дурний* представлені антиконцепти BROT (48) і ПЕНЬ (20). Натомість у полі *klug / розумний* концепти EINSTEIN та СОВА мають лише 17 і 6 реакцій відповідно.

Таким чином, гіпотези Ю.М.Караулова щодо концептуалізації національною мовною свідомістю об’єктивного світу не знаходять підтвердження в цьому дослідженні, де нами проведена верифікація цих гіпотез за допомогою зіставного аналізу ядра національної мовної свідомості носіїв німецької та української мов. Причина цього вбачається у направленості пропонованого експерименту, в якому вибір реакцій інформантів обмежувався порівнянням. Тому на перспективу залишається верифікація згаданих гіпотез на основі вільного психолінгвістичного експерименту.

Література

1. Караулов Ю.Н. Показатели национального менталитета в ассоциативно-вербальной сети / Ю.Н.Караулов // Языковое сознание и образ мира. – М.: Ин-т языкозн. РАН, 2000. – С. 191-206.
2. Маслова В.А. Лингвокультурология: [Учеб. пос. для студ. высш. учеб. зав.] / В.А.Маслова. – М.: Изд. центр “Академия”, 2001. – 208 с.
3. Мізін К.І. Компаративна фразеологія: Монографія / К.І. Мізін. – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2007. – 168 с.
4. Мізін К.І. Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології / К.І.Мізін // Мовознавство. – 2008. – № 1 (244). – С. 67-79.
5. Мустайоки А.О лингвистических экспериментах / А.Мустайоки // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность. – М.: ИРЯ РАН, 1995. – С. 155-160.

Список джерел фактичного матеріалу

1. Мізін К.І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / К.І.Мізін. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 304 с.
2. Юрченко О.С. Словник стійких народних порівнянь / О.С.Юрченко, А.О.Івченко. – Харків: Основа, 1993. – 176 с.
3. Walter H. Wörterbuch deutscher sprichwörtlicher und phraseologischer Vergleiche. Teil 1 / H.Walter. – Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2008. – 332 S.

Мудрак Я.В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

Специфіка фактивних предикатів як предикатів пропозитивної установки

Виділення пропозитивних предикатів базується на логічному поділі всіх існуючих на ті, що якоюсь мірою стосуються механічної дії, і ті, що позначають ментальні процеси – тобто відображають “внутрішню і зовнішню діяльність людини” [1, с.61]. Результатом дії предикатів першої групи є видима зміна, процес чи перетворення, у той час як результат дії предикатів другої групи – специфічний, оскільки його неможливо визначити, виміряти чи побачити, – дія відбувається в свідомості людини. Інакше кажучи, одні предикати охоплюють матеріальну площину буття, інші – духовну, що відбувається у психіці людини. Функціонуючи разом у системі мови, вони взаємодіють, і семантика кожної з груп визначається чіткіше – одні позначають зміни оточуючого середовища, інші – ставлення до цих змін.

Увага до лінгвістичного аналізу предикатів пропозитивної установки (відношення) зумовлена необхідністю повноцінного аналізу як семантичної природи самих предикатів, так і визначення та дослідження їх типового контексту. Пропозитивні предикати позначають процеси, що відбуваються в інтелектуальній, емоційній і вольовій сферах людської діяльності і потребують при реалізації в мові пропозитивних додатків.

Термін *пропозитивна установка* запозичений лінгвістикою із логіки, що вивчає відношення між суб'єктом і його судженнями. Так, Бертран Рассел вважав, що пропозиція може приймати різні форми, а її форми характеризують певний стан свідомості мовця [6, с. 224]. Використовуючи термін *пропозитивна установка* щодо певних предикатів (які у лінгвістичній практиці називають пропозитивними), він акцентував увагу на тому, що ці дієслова є по формі двухмісними предикатами, що встановлюють відношення між суб'єктом і пропозицією. Слід за ним багато лінгвістів почали розглядати пропозитивні установки як відношення між суб'єктом і пропозицією (К.Аймер, Н.Д.Арутюнова, М.А.Дмитровська, Ю.Д.Апресян, Т.В.Булигіна, Анна Залізник, І.М.Кобозєва, Н.І.Лауфер, І.Б.Шатуновський, С.К.Крилов, Я.Хінтікка).

Так, Я.Хінтікка розглядає пропозиційні установки як такі, що належать до недескриптивного або модального компоненту висловлювання, що дозволяє мовцю виразити своє ставлення щодо змісту висловленого [4]. Для опису семантики пропозиційних установок або особистих модальностей широко використовується поняття “можливих світів”, а самі вони інколи характеризуються як світопороджуючі оператори. Можливі світи відображають можливий стан справ або напрямок розвитку подій, що є сумісними з установкою певної особи.

Інший підхід до трактування пропозитивних установок розглядає думки як пропозитивні установки, що характеризують різноманітні внутрішні стани суб'єкта (думку, віру, припущення, бажання, сумнів, знання). Репрезентативний характер думки відмічений у психології і когнітології (ван Дейк, 1980, Johnson-Laird Fh. N. 1988, Perner J., Ogden J., 1988). Пропозиційна установка є репрезентацією (істинною або хибною) світу (Шатуновський І.Б. 1996, Partee V.H., 1973, Rapaport V.J., 1988 та ін.). Так, В.Дж.Рапапорт (Rapaport V.J.) в огляді роботи М.Девіта і К.Стерлі “мова і реальність. Вступ до філософії мови” писав, що думки відображають внутрішній стан людини, вони є істинними чи хибними репрезентаціями зовнішнього світу, в них є зміст, оскільки думки подібні до мови, вони мають ті самі реквізити, як і речення мови, у них є синтаксис речень, вони продуктивні й абстрактні [5, с. 109].

Змістом пропозиційної установки (ПУ) є пропозиція, яка вводиться пропозитивними предикатами (ПП). Під ПП розуміються предикати, що виражають суб'єктивне ставлення людини до об'єктивної реальності, відображене у його свідомості у вигляді певного ідеального образу (пропозиції) [3, с. 72]. Тому семантичним об'єктом предикатів цієї групи виступає не окреме предметне поняття, а ціла семантична ситуація,

первинним вираженням якої виступає залежна суб'єктно – об'єктна структура [1, с. 73].

Типовим контекстом функціонування фактивних предикатів є поліпредикативна конструкція з фактивним предикатом у головній частині і залежною від нього підрядною частиною – додатковим підрядним реченням. Відомо, що характеристика семантичної структури речення спирається на поняття пропозиції, яка тлумачиться як стабільне семантичне ядро, об'єктивна семантична константа речення, яка відображає структуру ситуації, події. У поліпредикативній конструкції взаємодіють як мінімум дві пропозиції, причому нерівноправні, оскільки семантика головної частини моделює семантику підрядної.

Під семантикою підрядного додаткового речення розуміється пропозитивне уявлення ситуації, яку воно позначає, під прагматикою – роль, яку воно виконує в ситуації “мовець – слухач”. Пропозитивне позначення ситуації при переході одиниці в ранг підрядного змінюється – пропозиція втрачає самостійність і переходить за рахунок матричного елемента (елементу, який уводить її в поліпредикативну конструкцію) в позицію інтерпретованого факту, який сприймається адресатом у залежності від семантики ввідного елемента.

Розглянемо речення: *У нас тепер вільне виявлення сатиричних думок.* (Ю. Андрухович), яке, входячи до складу поліпредикативної конструкції в якості підрядної частини, яку вводять предикати різної семантичної установки, не тільки втрачає статус самостійного, а й змінює семантику. Порівняємо речення:

Ви кажете, що у нас тепер вільне виявлення сатиричних думок.

Ви думаєте, що у нас тепер вільне виявлення сатиричних думок.

Ви відчуваєте, що у нас тепер вільне виявлення сатиричних думок.

Ви знаєте, що у нас тепер вільне виявлення сатиричних думок.

Ви радієте, що у нас тепер вільне виявлення сатиричних думок.

Інформація, закладена в підрядній частині, класифікується в залежності від предикату, який уводить її в поліпредикативну конструкцію, на висловлювання (*сказати*), думку чи припущення (*думати*), відчуття (*відчувати*), знання (*знати*), оцінку (*радіти*).

Пропозиція, введена фактивним предикатом у поліпредикативну конструкцію, набуває достовірного значення, переходить у розряд істинних висловлювань. Таким чином, інформація, закладена в підрядній частині, поміщена в рамку поліпредикативної конструкції з фактивним предикатом у головній частині, повинна сприйматись реципієнтом як достовірна.

Однією з функцій фактивних предикатів є вираження ступеня достовірності, яка приписується автором (мовцем) всьому висловлюванню в цілому і його пресупозиціям. Саме для того, щоб “нав'язати” реципієнту свою оцінку висловлювання з точки зору достовірності, – чи то достовірності власне судження чи впевненості автора в достовірності певних припущень відносно подій, що описуються чи ситуації спілкування і використовуються фактивні предикати.

Розглянемо речення: *(Андрій) Знав, що слідчим не можна вірити ні на йоту* (І.Багряний) – інформація, що закладена у підрядній частині, *слідчим не можна вірити ні на йоту* сприймається читачем як достовірна, про що сигналізує вживання фактивного предикату *знати*. Думка, припущення можуть бути помилковими, знання – ні. Можна сказати: *Я помилково думав, припускав, вважав, що...*, але не можна: *Я помилково знав, що...* Знання розцінюється як щось набуте індивідуальним чи груповим досвідом, у достовірності якого не сумніваються.

Вочевидь, фактивні предикати, вводячи у поліпредикативну конструкцію пропозицію, що містить інформацію про факт, сигналізують про його істинність, виступаючи таким чином модальними операторами, які виражають установку суб'єкта при такому предикаті щодо змісту пропозиції – впевненості в істинності судження, закладеного в пропозиції.

Здатність і потреба людини надавати своїм висловлюванням різноманітного модального наповнення є особливістю природної людської мови. Модальність знання – функціонально-семантична категорія, що виражає різні види висловлювання до дійсності і різні види кваліфікації висловлювань зі сторони суб'єкта мови.

Якщо розглядати речення з фактивними предикатами як конструкції з чітко визначеною комунікативною інтенцією – переконання у достовірності інформації, оцінка факту, – закономірно, що, використовуючи фактивні предикати, адресант свідомо підбирає найбільш релевантну мовну структуру, яка спроможна виконати дане завдання.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл / логико-семантические проблемы / Изд. 3-е, стереотип. – М.: Эдитореал УРСС, 2003. – 348 с.
2. Алисова Т.Б. Очерки синтаксиса современного итальянского языка. – М.: МГУ, 1971. – 292с.
3. Крылов С.Я. О содержании термина “предикаты пропозициональной установки” // Пропозициональные предикаты в логическом и лингвистическом аспекте / Тезисы докладов рабочего совещания/ – М.: Наука, 1987. – с.71-73
4. Хинтиikka Я. Логико – эпистемологические исследования. – М.: Прогресс, 1980. – 448 с.
5. Rapaport W.J. Review of Devitt M. and Sterenly K. Language and Reality. An Introduction to the Philosophy of Language // Computational Linguistics. – 1988. – Vol. 14. – №13. – P. 108-113
6. Russel B. Logik and Knowledge. – London: Allen and Unwin, 1956. – 382 p.

Список джерел фактичного матеріалу

1. Багряний І. Сад Гетсиманський. – К.: Наук. Думка, 2001. – 548с.
2. Андрухович Ю. Московіада. Роман жахів. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2000. – 140 с.

Використання концептів у телепрограмах

Світосприйняття кожного народу вкладається в “картину світу”, яку сприймаємо як “сукупність знань про світ”.

Головний елемент “картини світу” – концепт – оперативна, змістовна одиниця пам’яті, ментального лексикону, мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській практиці. Для концепту характерна складна, багата структура. Цей термін, поширений у філософії та логіці, в останні десятиліття переосмислювався в соціальній, психологічній та культурній парадигмі.

Розглядаючи поняття “концепт”, розуміємо його складність та сполучуваність з іншими поняттями. Концепти відтворюють досвід конкретної людини та всього людства. Це носії культурної пам’яті народу, які поступово переходять із чуттєвого образу в мисленнєвий.

Мета нашого дослідження – здійснити спробу визначення ролі концептів для вияву емоцій у телепрограмах.

Останнім часом в українському суспільстві набуло популярності дослідження впливу концептів на мислення людини. Концепти як компоненти нашої свідомості і досвіду кодуються у словах. Мовний знак можна уподібнити до вмикача, “який вмикає концепт у нашому пізнанні, активуючи його в цілому і “запускаючи” його в процес мислення” [3, с. 31].

Людина як частина світу завжди з ним не лише душею і тілом, але й думкою і почуттями. Як суб’єкт практичної діяльності пізнає та змінює світ, переживає все, що відбувається. Ці переживання і складають сферу емоцій і почуттів. Емоція – частина природи, маніфестація якої виражається мімікою, жестами та словом. Ставлення людини до світу закріплюється в почуттях.

Емоції і почуття органічно пов’язані між собою, але різні за змістом і формою переживання. Деякі психологи вважають емоцією “пізнання глобальної настанови організму” [4, с. 96]. Таке трактування дає змогу стверджувати, що емоція безпосередньо сприймається тим, хто її відчуває. Почуття потребують для свого виникнення емоцій. За силою, характером прояву серед емоцій виокремлюють: афект – стрімкий емоційний процес бурхливого характеру (гнів, лють, раптова велика радість) і настрій – загальний емоційний стан індивіда. Розрізняють фізіологічний (людина свідомо і відповідальна) і патологічний (короткотривалий психічний розлад) афекти. Розвитку афективного явища передують реактивні процеси. Будь-яка емоція розглядається як єдність афективного й інтелектуального, переживання і пізнання, а також як вольовий момент. Емоції є типовими суб’єктивними сигналами. Важлива особливість емоцій – їхня комунікативна здатність. Емоційний досвід значно ширший, ніж досвід індивідуальних переживань. Слід звернути увагу на важливість функцій емоцій у

телевізійній журналістській практиці: регулятивна, пізнавальна, евристична, сугестивна, оцінювальна.

Сучасні дослідники, зокрема В.Івашенко [3, с. 59] вживають термін *концепти-емотиви* – розуміючи під цим образи, як суб'єктивне переживання певних подій, емоційних ситуацій, причин їхнього виникнення, власне емоцій, що продукуються в таких ситуаціях, а також наслідків такого переживання. Емоційні концепти ґрунтуються на поняттях, в основі яких лежить суб'єктивна оцінка. Відомий дослідник Ю.Степанов вважав, що концепти, здатні переживатися, “вони предмет емоцій, симпатій і антипатій, а іноді і зіткнень” [5, с. 43].

Важливо зазначити, що на екрані концепти виникають у процесі предметної, розумової діяльності та діяльності із чуттєвим досвідом. Тележурналіст створює індивідуальну систему концептів: національні образи, асоціації, емоції та почуття, властиві певній національній культурі. Емоції проникають у семантику слова і закріплюються в ній. Емотивне слово – це мовне вираження емоції, частина інтелекту тележурналіста. Емотивність “має два плани: план змісту і план вираження, через які відбувається маніфестація емоційного ставлення і стан співбесідників” [3, с. 24].

Для мовного коду на екрані властива емоційність, яка іноді превалює в комунікації. Тому для тележурналіста важливо вміти керувати своїми почуттями та емоціями, оскільки їхня шкідливість відома кожному (індивід у збудженому емоційному стані не здатний адекватно мислити), слова відтворюють почуття та здатні викрити емоційний стан. Емоційність – “психологічна характеристика особистості, стан і рівень розвитку її емоційної сфери” [4, с. 147].

Ми звернули увагу на емотивні концепти та контекст – мовний феномен під час реалізації його у телевізійних програмах, які дають характеристику тележурналістам. Внутрішня реалізація діяльності тележурналіста виражає емоційні факти картини світу. Емоції – важливий елемент, завдяки якому оцінюємо ситуацію через стан внутрішнього “Я”.

Слова вербалізують фундаментальні емоції: *здивування* – перехідна емоція, яка готує індивіда до успішних дій та зміни умов і обставин. Відіграє важливу роль у когнітивному розвитку. *Страх* – найнебезпечніша з усіх видів. За слабкої та середньої інтенсивності взаємодіє як з позитивними так і з негативними емоціями. *Горе* – занепад духу, почуття самотності, невдоволеності собою, відриву від людей, втрата самоповаги та почуття гідності. *Огида* – близька до гніву. Може бути спрямована на ідею, подію, конкретну людину. Викликає прагнення уникнути джерела огиди. *Неповага* – пов'язана з почуттям вищості. Охолоджена емоція ворожості є афективним компонентом руйнівних тенденцій. *Гнів* – сильна емоція, причиною якої може бути образа, повсякденні фрустрації, переривання ситуації інтересу або радості, примусове виконання дії або знищення власних прагнень з боку інших. *Радість* – почуття впевненості в собі, яке має варіації: від активності до самоглядності. Посилює стійкість до фрустрації та здатність до

самовпевненості і мужності, розриває інтуїцію та творчі здібності. Взаємодіє іншими емоціями та сприйманням, пізнанням дійсності. Встановити інтерпретацію концептів у мовній картині світу на прикладі телевізійних програм можливо завдяки зверненню до синонімів, які створюють фонд емотивних лексичних засобів мови. На телебаченні емоції розкривають внутрішній стан тележурналіста.

У наукових розвідках актуальним питанням залишаються концептуальні структури в лінгвокультурному просторі. Програма “Шустер Live” С.Шустера висвітлює політичні події іронічно. Іронія протиставляє позитивне негативному, високе смішному, викриває недоліки. Вона полягає у невідповідності між змістом висловлювання та справжнім значенням, про які легко здогадатись із контексту. “У тональності звороту може бути співчуття, жартівливе доброзичливе зауваження, а може бути дошкульне висміювання аж до зневажливого глузування” [5, с. 116].

Хороший настрій С.Шустера втілюється в концепті РАДІСТЬ, яка виражає тривалість: насолоджуються, проміжна перемога (22.11.08). Чуємо метафоричний зміст відносного вдоволення автора. Він робить акцент на особистій радості кандидатів у період дискусій щодо створення майбутньої коаліції в парламенті.

Тележурналістові властиве емоційне мислення. Він надає раціональному пізнанню емоційне забарвлення.

Ж.Новосельцев у своїх журналістських розслідуваннях дає уявлення про тривожні реалії суспільства. Завдяки концепту РАДІСТЬ показує вищість матеріальної сфери для правлячих осіб: що бідніше і беззахисніше народ, то більше злочинів, які скоїли високопоставлені, матеріально забезпечені особи не розкриваються. (1+1, “Честь мундира”, 08.12.08).

Також спостерігаємо, що у програмі “Ключовий момент” Н.Сумської, концепт РАДІСТЬ передає трагічність: те, що він дійсно кохає її, вона зрозуміла тільки після того, як одружилася з іншим (Інтер, “Ключовий момент”, 16.07.08). Спостерігаємо прояв блискучого успіху. Аналіз семантики концепту спонукає до висновку про розуміння радості як талану, вдалих життєвих обставин: тріумф української параолімпійської збірної був лише початком визнання і треба радіти (Інтер, “ТСН”, 23.10.08); але тріумф родини був недовгим (Інтер, “Ключовий момент”, 16.07.08) – знак мінливої радості.

У політичній програмі, здавалося б, не до любові. Утім, автор С.Шустер звертається до концепту ЛЮБОВ із жартівливою манерою оповіді: любовний трикутник або легкий флірт (Україна, “Шустер Live”, 09.12.08); любиш владу, полюби коаліцію.

Для Ж.Новосельцева – це духовна потреба: добро – це любити людей, не змушувати їх страждати, не вбивати, не красти, це – жити для інших (1+1, “Честь мундира”, 30.11.08).

Мовні емотивні одиниці при взаємодії розповідають не лише про позитивні, й про негативні емоції. Внутрішня будова тексту програми “Шустер Live”, розкриває концепт ГНІВУ: до речі і про переговори, щодо

створення коаліції, які там киплять з вікном (Україна, “Шустер Live”, 5.12.08), ми добралися до точки кипіння.

“Честь мундира” Ж.Новосельцева – розкриває негативний бік суспільства концептом ГНІВУ: ідеологи запалюють людей агресією і непримиренністю; (1+1, “Честь мундира”, 20.11.08).

Підсумовуючи все вище сказане, можемо зробити висновки, що тележурналіст завдяки концептам розкриває ментальні і психічні ресурси своєї свідомості та інформаційні структури, які відображають його знання та досвід. Мовець, жанр, тематика, формат програми – це носії певних концептуальних систем. Інформація про емоційний стан говорить про ставлення до предмета, явища, адресата, ситуації спілкування.

У концептах виокремлюють експресивний, оцінний, універсальний, індивідуально-особовий аспект. Вивчення концептів на екрані дає змогу виявити особливості світосприйняття журналіста та представити концептуальну і культурну картини світу. Пізнавальну діяльність тележурналістів розглядаємо як уміння орієнтуватися в інформаційному потоці завдяки концептам. У журналістській майстерності важлива емоціональна пам'ять [2, с. 23] – здатність оживити і знову пережити попереднє почуття.

Найкраще запам'ятовується емоційно-вагома інформація. Усвідомлюючи свободу творчості як незаперечну цінність, тележурналіст як самостійна творча особистість у процесі пізнання і ціннісного осмислення через концепти відображає етнічне світосприйняття та формує етнічну мовну картину світу. Активність тележурналіста налаштована на реальність, саме тому важлива комунікативна компетенція, яку слід розглядати в індивідуально-психологічному аспекті.

Література

1. Арутюнова Л.Д. Введение // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 3-4.
2. Аскольдов-Алексеев С.А. Концепт и слово. Русская речь. – М, 1928. – 145с.
3. Івашенко В. Типологічна диференціація концептуальних структур як одиниць ментального простору // Мовознавство. – 2004. – № 1. – С.18-20
4. Клапаред Э. Чувства и эмоции // Психология эмоций. Тексты. / Под ред. В.Вилюнаса, Ю.Гиппенрейтер. – М., 1984. – 337с.
5. Шаховский В. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж, 1987. – 380 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Беляева Л. Психологические закономерности эмоций и чувств и их учет в работе клубов и библиотек. – М., 1978. – 320с
2. Горелов И., Седов К. Основы психолингвистики. – М., 2004. – 235с

3. Жайворонок В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук // Мовознавство. – 2004. – №5. – С. 31
4. Кубрянова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 248с.
5. Леськів Б. Фігури “Кобзаря” Тараса Шевченка. Словник. – Немирів, 2004. – 146 с.
6. Степанов Ю. Константы: словарь русской культуры. – М., 2004. – 630 с.

Потенко Л.О.

Київський національний лінгвістичний університет

Когнітивні засади фразотворчих процесів

У лінгвістиці останніх років прослідковується тенденція до розуміння сутності мови як динамічної системи, центром якої є людина. Саме завдяки динамічним процесам у лінгвістиці, зміні наукових парадигм та досягненням суміжних з мовознавством наук когнітивна орієнтація досліджень у сучасному мовознавстві набуває все більшої актуальності. У світлі когнітивно-зорієнтованих лінгвістичних пошуків предметом особливої уваги виступає дослідження та моделювання мовної картини світу (МКС), окремих її фрагментів (А.Д.Белова, Ю.М.Караулов, Г.В.Колшанський, Ю.С.Степанов та інші). Когнітивним аспектам лінгвістики присвячені також наукові праці таких вчених, як М.М.Болдирєв, О.С. Кубрякова, О.О.Селіванова, С.О. Жаботинська, З.Д.Попова, І.А.Стернін, Г.О.Волохіна та ін.

Визначальною особливістю сучасного мовознавства є антропоцентричний підхід до розгляду мови як конститутивної властивості людини, вивчення мови у взаємодії з людиною, її мисленням. Найважливішою сферою життєдіяльності людини є емоціональна сфера. Тому не дивує той факт, що увага лінгвістів останнім часом все більше зосереджується на тих властивостях мови, які пов'язані з різноманітними аспектами внутрішнього життя людини, а саме емоціональністю. Емоції, які кодуються тією чи іншою національною мовою, існують як цінносне явище людського буття. Соціалізовані в конкретній культурі, у конкретному соціумі, вони формують концепти [4 с. 51]. Емоційна сфера відіграє важливу роль у формуванні єдиної бази знань і цінностей, що, у свою чергу, сприяє становленню фразеологічної одиниці (далі – ФО) як образної і національно-маркованої мовної одиниці. Образність ФО – один із основних компонентів конотації, що відображає особливості національного менталітету. Л.І.Ройзензон і Ю.Ю.Аваліані зазначають: “Якщо лексика в своїй сукупності відображає всю суму явищ, фактів, процесів дійсності, то фразеологія охоплює в першу чергу сферу переживань і почуттів, психологічних станів

індивідумів, теми почуттів печалі, радості, любові, дружби, конфлікту і боротьби, якісну харак-теристику” [6, с. 17].

Дослідження із психолінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності, когнітивної психології, теорії комунікації дозволили співвіднести картину світу як відображену у психіці людини дійсність (матеріальне й ідеальне, реальне й уявне) і мовну картину світу як сукупність знань, зафіксованих в одиницях мови, у структурах репрезентації знань [1, с. 9]. У сучасному мовознавстві поряд з поняттями “картина світу”, “мовна картина світу”(МКС) існує також поняття “фразеологічної картини світу”(ФКС) як частини цілісної МКС, “яка описана засобами фразеології, у якій кожен фразеологічний вираз є елементом суворої системи і виконує певні функції в описуванні реалій оточуючої дійсності” [8, с. 48].

Фразеологічна картина світу виступає як сукупність знань про світ, перш за все на рівні буденної свідомості, і тому являє собою “наївну картину світу”. Розробка ФКМ з урахуванням людського фактору стає пріоритетним напрямком антропологічної лінгвістики, яка об’єднує дані соціолінгвістики і етнолінгвістики. ФКС – це найяскравіша частина національної мовної картини світу, яка характеризується наступними особливостями: фразеологічна картина світу універсальна для всіх мов світу, і виявляється найстабільнішою частиною мовної картини світу; окрім того, вона національно і фрагментарно-специфічна, антропоцентрична і експресивна [4, с. 76].

У лінгвістиці існує також розмежування понять “фразеологічна картина світу” і “концептуальна картина світу”, де перше є частиною другого. Концептуальна картина світу – це система інформації про об’єкти, яка представлена актуально і потенційно в свідомості індивіда. Одиницю інформації такої системи становить концепт, функція якого полягає у фіксації й актуалізації поняттєвого, емоціонального, асоціативного, вербального, культурологічного та іншого змісту об’єктів дійсності, включеного до структури концептуальної картини світу, де кожен представник етнокультурної спільноти вільно оперує концептами для об’єктивації думки і її фразеологічної об’єктивації в зовнішньому мовленні [3, с. 19]. Специфіка фразеологічного значення зумовлена такими факторами: семантичне ядро складають його конотативно-прагматичні смисли, а периферію – предметно-поняттєві. Мінімальною одиницею, яка виникає в процесі формування концептуального змісту фраземи, є фразеологічний концепт – когнітивний субстрат фраземотворення.

Когнітивна лінгвістика дозволяє проаналізувати процеси, які здійснюються шляхом фразеологізації, тобто створення фразеологічних концептів, і намітити механізм співвідношення мовних і когнітивних аспектів у фразеології.

Когнітивний підхід до фразеології в цілому зумовлений розробкою фразеологізма як: 1) мовного знаку, який передає інформацію; 2) знаку, який зберігає і відтворює культурні установки народу; 3) знаку, вся семантика якого “виявляється у проблисках культури” [7, с. 164]. Тому закономірним є, на

нашу думку, той факт, що на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки зростає інтерес до системного вивчення фразеології, активізується увага до системного опису фразеологічного фонду мови. Саме системний опис відображає цілісний, глобальний образ світу, що формується внаслідок синтезу результатів пізнавальних та оцінних процесів, тобто картину світу, властиву певній мовній спільноті. Когнітивні аспекти фразотворення досліджуються в працях багатьох вчених (Є.Г.Біляєвська, О.І.Бикова, С.Н.Денисенко, М.Л.Джаграєва та ін.).

Застосування концепції мовної картини світу до вивчення процесів фразотворення в багатьох мовах говорить про актуальність досліджень фразотворчих процесів та загальних напрямів вивчення фразотворення. Процес утворення фразеологічних одиниць починається в первинному сегменті концептуальної картини світу, а потім переміщується у площину вторинної концептуальної та мовної картин світу. Досліджуючи дериваційні процеси на матеріалі німецьких біблеїзмів, О.М.Лисенко зазначає, що результатом фразеологічного переосмислення є вторинний концепт, нова ідеальна сутність, яка утворилася при взаємодії внутрішніх форм первинних концептів. Диференціюючою ознакою первинного та вторинного фразотворення у мові є наявність взаємодії первинного та вторинного сегмента мовної та концептуальної картин світу: первинна фразеологізація відбувається на основі первинних, вихідних понять; вторинні фразотворчі процеси відбуваються у вторинному сегменті, на основі вже існуючих вторинних уявлень та понять. За будь-яких змін, яких зазнає одиниця, залишається константна, незмінна частина структурного та семантичного інваріанта ФО, що забезпечує узнавання одиниці при її подальших змінах. Основоположним критерієм розподілу процесів вторинного фразотворення є факт збереження чи порушення тотожності фразеологічної одиниці. При варіюванні порушення тотожності не відбувається, і фразеологічний варіант являє собою різновид перетвореної фразеологічної одиниці; при порушенні тотожності між твірною та похідною одиницею має місце процес фразеологічної деривації, який веде до утворення нової фразеологічної одиниці на основі вже існуючої [5, с. 8].

Вивчення регулярних фразотворчих процесів, які зумовлені комунікативною необхідністю, є одним із аспектів фразеології – фразотворення, в межах якого вивчається фразеологічна деривація на базі наявної фразеології. Когнітивні процеси стимулюють розвиток деривації: нові знання про об'єкти номінації, нові кваліфікаційні ознаки вимагають нових засобів вираження [2, с. 11].

ФКМ поповнюється в процесі розвитку суспільства незначною мірою порівнянно з лексичною частиною мовної картини світу, оскільки поява ФО в мові – результат досить складного і тривалого мовного розвитку. Дослідженню когнітивних засад деривації на основі фразеолгізмів, яка веде до появи новотворень різних типів, аналізу інволюційних і комбінаторних процесів у сфері фразеологічної деривації присвячена наукова праця І.Є.Полововой (2005).

Зацікавленість проблемою фразеологічної деривації можна вважати закономірною, оскільки при вивченні фразотворчих процесів виявляються особливості фразеологічної системи кожної мови, розкриваються її внутрішньофразотворчі зв'язки, які відображають специфіку когнітивної діяльності людини.

Фразеологічна деривація – це акт номінації, позначування нової для суспільного досвіду (або індивідуального досвіду носія мови) реалії або поняття. Вивчення фразеологічної деривації дозволяє проаналізувати динаміку фразеологічної системи, встановити лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори, які зумовлюють її розвиток.

Отже, дериваційні процеси фразеологічних одиниць мають безпосередній зв'язок з концептуально-мовними процесами відображення світу. Завдяки вторинним процесам фразотворення відбуваються зміни концептуально-мовного статусу базових фразеологічних одиниць.

Література

1. Богданович Г.Ю. Сучасна російська мова в полілінгвокультурній ситуації в Криму: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. – Сімферополь, 2003. – 35 с.
2. Джаграева М.Л. Коммуникативно-прагматические особенности фразеологической деривации: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ставрополь, 2005. – 27 с.
3. Золотых Л.Г. Когнитивно-дискурсивные основы фразеологической семантики (на материале русского языка). Автореф. дис. ... д-ра. филол. наук. – Белгород, 2008. – 49 с.
4. Косякова Ю.Г. Фразеологические единицы эмотивной семантики как фрагмент национальной языковой картины мира: Дис. ... канд. филол. наук. – Омск, 2006. – 202 с.
5. Лисенко О.М. Дериваційні процеси у німецькій фразеології (на матеріалі фразеологічних біблеїзмів): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2000. – 20 с.
6. Ройзензон Л.И., Авалиани Ю.Ю. Сравнительно-сопоставительный, структурно-типологический и ареальный аспекты изучения фразеологии. – Вологда: Знание, 1995. – 215 с.
7. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Рус. яз., 1996. – 288 с.
8. Хайруллина Р.Х. Картина мира во фразеологии: дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1997. – 320 с.

Концептуальна організація денотатів англійських загадок

Концептуальний аналіз застосовується для вивчення значення одиниць мови та мовлення, які є об'єктом вивчення когнітивної лінгвістики. Як стверджує О.С.Кубрякова, концептуальний аналіз звернений до знань про світ [див. 2, с. 147].

С.Є.Нікітіна вважає, що концептуальний аналіз розуміється дwoяко – як аналіз самих вербалізованих концептів і як певний спосіб дослідження, що має концепти своїми кінцевими одиницями [див. 1, с. 4]. Під базовим терміном (*вербалізований*) *концепт* у когнітивній лінгвістиці розуміють будь-яку оперативну одиницю мислення, яка може мати і не мати чіткої логічної форми. Це може бути поняття, образ, схема дій, гештальт чи картина.

Проблема цілісності концепта, що належить до будь-якого рівня абстракції, розглядається у двох взаємопов'язаних ракурсах концептуального аналізу – логічному та ейдетичному. Логічний аналіз концепта спрямований на встановлення закономірностей його внутрішньої організації. Ейдетичний аналіз концепта концентрується на його природі, тобто на тому, як той чи інший концепт існує в мисленні – ізольовано від інших концептів або у вигляді відносно фокусованих сутностей. При цьому центральною структурою представлення знань залишається фрейм [1, с. 4-6].

Базові фрейми використовуються як “блоки” для конструювання мовних та мовленнєвих значень, або концептуальної бази. Остання співвідноситься з доменом – цариною знань, відмежованою від інших подібних царин [2, с. 157]. Р.Ленекер визначає домен як будь-яку зв'язну царину концептуалізації, відносно котрої характеризується семантична структура [5, с. 547]. Усі мовні одиниці до певної міри контекстуально залежні, тоді як домен і є контекстом для характеристики семантичної одиниці. Науковець стверджує, що домени можуть бути базовими або небазовими [4, с. 149]. Якщо концептуальний аналіз не може виявити якінебудь властивості концепту, то примітивне репрезентаційне поле такого типу буде називатись базовим доменом. Більшість доменів – небазові. Небазовим доменом є будь-яка царина концептуалізації, якщо вона використовується як “тло”, на якому визначається значення. Р.Ленекер вживає термін “домен” як у відношенні до фонові інформації, так і до окремих складових цього тла [див. 3, с. 90]. С.А.Жаботинська розмежовує ці поняття, і для позначення фонові інформації пропонує термін “концептосфера”, а для позначення складової її структури – термін “домен” [там само]. Емпіричний матеріал, який складають 285 англійських загадок, був отриманий методом наскрізної вибірки з твору Дж.Р.Р.Толкієна “Хоббіт” та суцільної вибірки з низки Інтернет-сайтів. Для його аналізу були використані поняття концептосфери і домену.

Аналіз концептуальної організації денотатів англійських загадок виявив, що усі вони входять до складу двох концептосфер – ЖИВІ ІСТОТИ та НЕЖИВІ ОБ'ЄКТИ, які, у свою чергу, включають низку доменів:

- ЛЮДИНА – денотати цього домену можуть називати людину з огляду на її існування як біологічної істоти (наприклад, *What walks on four legs in the morning, two at midday, and three in the evening?* (Human)), сімейні відносини (наприклад, *A father's child, a mother's child, yet no one's son.* (Daughter)), вид діяльності (наприклад, *He has married many women, but has never been married. Who is he?* (Preacher)). Денотати також можуть означати частини тіла людини (наприклад, *Different lights do make me strange, thus into different sizes I will change.* (Pupil of an eye));

- ТВАРИНА – у складі цього домену денотати є назвами звірів (наприклад, *What always goes to bed with shoes on?* (Horse)), комах (наприклад, *I move without wings, between silken strings, I leave as you find my substance behind.* (Spider)), молюсків (наприклад, *Who moves without a leg and carries his house on his back?* (Snail)), продуктів життєдіяльності тварин (наприклад, *Lovely and round, I shine with pale light, grown in the darkness, a lady's delight.* (Pearl));

- МІФІЧНА ІСТОТА – в домен включаються денотати, що називають біблійних (наприклад, *I killed one fourth of mankind.* (Cain)) та міфічних персонажів (наприклад, *A man but an animal, a horn with two hands.* (Minotaur)).

До концептосфери НЕЖИВІ ОБ'ЄКТИ входять домени:

- АРТЕФАКТ – денотати у цьому домені поділяються на матеріальні (наприклад, *What gets wetter the more it dries?* (Towel)) та духовні артефакти (наприклад, *If you have me you want to share me. If you share me you won't have me.* (Secret));

- ОБ'ЄКТ ПРИРОДИ – денотати домену називають природні об'єкти зі сталою формою (наприклад, *What has roots as nobody sees, is taller than trees, up, up it goes and yet never grows?* (Mountain));

- ФЕНОМЕН ПРИРОДИ – у цьому домені денотати називають явища природи, що не мають сталої форми у просторі та часі (наприклад, *The more there is, the less you see.* (Darkness));

- КОНЦЕПТ КУЛЬТУРИ – у складі згаданого домену денотати називають такі поняття як мужність, довіра, любов, душа та ін. (наприклад, *I am born in fear, raised in truth, and I come to my own in deed. When comes a time that I'm called forth, I come to serve the cause of need.* (Courage) *You can have me but cannot hold me; gain me and quickly lose me. If treated with care I can be great, and if betrayed I will break.* (Trust));

- РОСЛИНА – до домену входять денотати, що означають дерева (наприклад, *Dies half its life, lives the rest, dances without music, breathes without breath.* (Tree)), фрукти (наприклад, *I'm red and I can be green or yellow.* (Apple)), овочі (наприклад, *Take off my skin, I won't cry, but you will.* (Onion)) та

квіти (наприклад, *First you see me in the grass dressed in yellow gay; next I am in dainty white, then I fly away. (Dandelion)*);

• РЕЧОВИНА – домен включає денотати – назви таких речовин як ртуть, пісок, вино та ін. (наприклад, *I build up castles. I tear down mountains. I make some men blind, I help others to see. (Sand)* *When young, I am sweet in the sun. When middle-aged, I make you gay. When old, I am valued more than ever. (Wine)*).

Дані кількісного аналізу денотатів англійських загадок свідчать про те, що в концептосфері ЖИВІ ІСТОТИ домен ТВАРИНА налічує 26 уживань (9,1%), ЛЮДИНА – 20 уживань (6,9%), МІФІЧНА ІСТОТА – 3 уживання (1%). У межах концептосфери НЕЖИВІ ОБ'ЄКТИ частотність уживання доменів є такою: АРТЕФАКТ – 120 уживань (41,8%), ФЕНОМЕН ПРИРОДИ – 39 уживань (13,6%), ОБ'ЄКТ ПРИРОДИ – 30 уживань (10,5%), РЕЧОВИНА – 24 уживання (8,4%), РОСЛИНА – 17 уживань (5,9%), КОНЦЕПТ КУЛЬТУРИ – 8 уживань (2,8%). Загальна кількість денотатів досліджуваних англійських загадок становить 287 одиниць.

Кількість денотатів (287) та загадок (285) є різними, адже одна загадка може вказувати на декілька денотатів (наприклад, *I'm a god, a planet, and measurer of heat. (Mercury)*). Денотат цієї загадки можна одночасно віднести до класу міфічних істот, об'єктів природи та речовин). Як видно з отриманих результатів, найчисленнішою концептосферою денотатів загадок є НЕЖИВІ ОБ'ЄКТИ (83%). Найкількіснішим доменом цієї концептосфери є АРТЕФАКТ (41,8%). У концептосфері ЖИВІ ІСТОТИ найчастотнішим є домен ТВАРИНА (9,1%). Очевидно, що при створенні загадок в поле зору їх творців найчастіше потрапляють артефакти (здебільшого, матеріальні), що пояснюється необхідністю структурувати та в образній формі представити оточуючий людину світ речей, і тварини.

Література

1. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С.А.Жаботинская // Лінгвістичні студії. – 1997. – № 2. – С. 3–9.
2. Жаботинская С.А. Теория номинации: когнитивный ракурс / С.А.Жаботинская // Вестник МГЛУ. – 2003. – № 478. – С. 145–164.
3. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети / С.А.Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – 2004. – №9: Проблеми прикладної лінгвістики. – С. 81–92.
4. Langacker, R. Foundations of Cognitive Grammar / Ronald W. Langacker. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1987. – Vol. 1: Theoretical Prerequisites. – 516 p.
5. Langacker, R. Foundations of Cognitive Grammar / Ronald W. Langacker. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1991. – Vol. 2: Descriptive Application. – 395 p.

Список джерел фактичного матеріалу

1. Brain food [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rinkworks.com/brainfood/p/riddles1.shtml>.
2. Forty Traditional Riddles [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thinks.com/riddles/a1-riddles.htm>.
3. Riddles [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://riddles.com/all-kinds-ofriddles/riddles>.
4. Riddles [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.teacherneedhelp.com/students/riddles.htm>.
5. Tolkien, J.R.R. The Hobbit / J.R.R.Tolkien. – N.Y.: Ballantine Books, 1993. – 305 p.

Цина А.Ю.

*Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г.Короленка*

Сутність поняття “професійна підготовка” в ієрархії цілісної структури загальних, особливих, якісних і атрибутивних його ознак

Аналіз сучасних концептуальних підходів до особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього вчителя спрямовується на виконання двох завдань: перше – визначення понятійної основи, що сприяє поясненню функціонування взаємопов'язаних компонентів цієї підготовки; друге – прогнозування особливостей її функціонування, які до цього часу не вивчалися.

Якість теорії (прийнятність її теоретичних тверджень) визначається можливістю перевірки висунутих нею гіпотез з допомогою емпіричних досліджень. Аналіз спостережень або експериментів дає змогу встановлювати точні факти і співвідношення змінних. Точна наукова термінологія опису функціонування компонентів особистісно орієнтованої професійної підготовки є визначальною ознакою емпіричного підходу. Досягнення цього є можливим шляхом формулювання робочих визначень у вигляді опису точних методів для пояснення становлення і розвитку кожного з понять, що розкривають професійно-педагогічну діяльність вчителя, структуру його особистості і професійної підготовки.

Сутність поняття “професійна підготовка” необхідно розглядати системно в ієрархії цілісної структури загальних (родових), особливих (типових) і одиничних (індивідуальних) його ознак. К.К.Платонов розглядає поняття “підготовка” як одиничне по відношенню до особливого поняття “формування”, яке за ієрархією охоплюється змістом загального поняття “розвиток” [10, с. 174, 236]. При з'ясуванні сутності кожного з понять виявляється, що всі вони мають одне значеннєве поле, яке визначає динамічний аспект особистості, хоча й розрізняються за критеріями: єдність,

але не тотожність, загальне й часткове. Загальна структура ознак поняття “підготовка” показана на рис. 1.

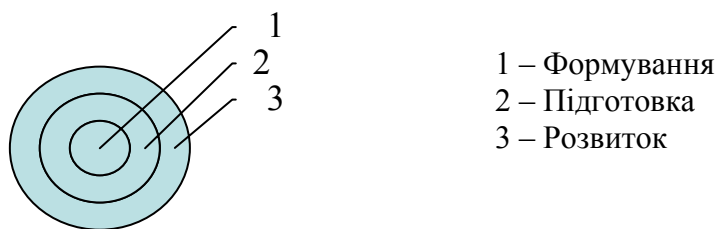

Рис. 1. Ієрархія цілісної структури загальних, особливих і одиничних ознак поняття “підготовка”

Стосовно людини загальне поняття “розвиток” охоплює поняття “освіта”, “дозрівання” і ширше – “вплив середовища”. Більшість впливів середовища на сучасну людину є соціальними, хоча далеко не завжди цілеспрямованими. Тому, поняття “вплив середовища” входить до особливого поняття “формування”, що трактується К.К.Платоновим як свідомий активний вплив на особистість з метою її розвитку за необхідним напрямком. Під “підготовкою”, як становленням особистості, можна розуміти незавершеність розвитку, появу особистісних новоутворень, вдосконалення, тобто нескінченність процесу розвитку особистості в онтогенезі [8, с. 29].

Аналізуючи поняття “професійна підготовка”, необхідно визначитися зі змістом понять “властивість”, “особливість” і “якість”. У визначенні термінологічних можливостей частин мови вважається, що основний склад термінологічного списку європейських мов може бути вичерпаний іменниками, оскільки мовним найменуванням у галузі термінології може бути лише номінативна конструкція, ядром якої є іменник [1, с. 11; 4, с. 119; 5, с. 37; 7, с. 135]. Тому, властивості К.К.Платонов визначає як прикметники до того, що позначають як іменник [10, с. 58]. Наприклад, освітня підготовка сучасного вчителя складається із соціально-гуманітарної, фундаментальної, професійної та фахової підготовки (Рис. 2).

Рис. 2. Властивості підготовки майбутнього вчителя.

З точки зору системного аналізу кожна з властивостей поняття “підготовка” може бути визначена, виходячи з критерію її сутності по значенню для її носія.

За цим критерієм розрізняють не тільки властивості явищ, як найбільш широкі поняття, що відбивають дещо притаманне явищу як одиничному, але й підпорядковані їй поняття: особливість, якість і атрибути.

Особливість – це властивість, що чітко відрізняє явище від інших, яка може бути завжди або за певних умов стійкою і суттєвою, або бути зовсім несуттєвою.

Якість – це сукупність суттєвих, відносно стійких властивостей, які надають будь-якому феномену визначеності. При змінюванні якості явища – змінюється й його сутність. Якість – завжди властивість, але не завжди властивість є якістю. Властивість є виразом даної якості по відношенню до інших якостей. Відсутність хоча б однієї властивості вказує на відсутність якості.

Найбільш суттєві якості (а тому й властивості), без яких феномен не може існувати, називаються *атрибутами* [10, с. 58; 12, с. 24].

Ступенева структура сучасної освіти актуалізує в її парадигмі фундаментальність, цілісність, безперервність, врахування інтересів особистості, що дозволяє суттєво підвищувати інтелектуальний потенціал народу країни. Особливості підготовки вчителів трудового навчання за ознакою ступеневості досліджувалися в теоретико-методичному аспекті Я.Болюбашем, М.Корцем [2], Л.Оршанським [9], Д.Тхоржевським [13]. Серед принципів якостей ступеневості, що ґрунтуються на завданнях освітньої галузі “Технологія”, ними виділяються: необхідність підготовки відповідних учителів на проектно-технологічному змісті навчання, що суттєво розширює напрями галузевої освіти; інтеграція (до 75%) і регіоналізація навчальних дисциплін (до 25%) у навчальних планах, що істотно підсилює фундаменталізацію підготовки; поєднання споріднених для освітньої галузі спеціальностей (наприклад, трудове навчання та інформатика) підвищує мобільність майбутніх учителів; рівнева підготовка вчителів за освітньо-кваліфікаційними рівнями; диференціація змісту освіти в напрямку оволодіння додатковими спеціалізаціями (наприклад, прикладна і технічна творчість, автосправа і ін.) суттєво поглибить фахову спрямованість професійної підготовки.

Ще однією сучасною особливістю підготовки вчителів є наближення вищої освіти до європейських норм і стандартів шляхом запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу (КМСОНП), яка базується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць – кредитів. Вона характеризується зростанням обсягів індивідуальної та самостійної роботи студентів, новою системою оцінювання знань за шкалою ECTS, системою поточного і підсумкового модульного контролю, розробкою нових навчальних програм, індивідуалізацією навчально-методичного забезпечення, новими відносинами між викладачами і студентами [3].

Особливістю розвитку системи вищої професійної освіти, на думку одного з провідних в Україні фахівців з професійно-педагогічної освіти О.Дубасенюк, є діалектичне поєднання, з одного боку, глобального інтегративного процесу (регіональна, національна, міждержавна інтеграція та інтеграція у міжнародний освітній простір), а з другого, – локальних процесів інтенсивного розвитку вищих закладів освіти, посилення їх автономії, збереження кращих університетських традицій, підвищення якості й рівня освіти [11, с. 32].

Наступною особливістю професійної підготовки є зміна функцій сучасного вчителя, діяльність якого здійснюється в умовах інформатизованого освітнього простору. Створення сучасних інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ) забезпечило виникнення нового виду навчальної діяльності – інформаційно-навчальної, яка базується на інформаційній взаємодії між учнем, учителем і засобами ІКТ. Традиційні методики вузівського навчання доповнюються широким спектром видів навчальної діяльності, орієнтованих на активне використання засобів ІКТ у професійній діяльності як інструменту дослідження, конструювання, вимірювання і формалізації знань про предметний світ [6, с. 29-30].

Розглянемо суттєві взаємодії ієрархій трьох підструктур професійної спрямованості підготовки майбутнього вчителя.

Перша підструктура професійної спрямованості підготовки визначається такою її особливістю як ступеневість підготовки вчителів. Якості (суттєві властивості) ступеневості професійної підготовки вчителя технологій обумовлюються проектно-технологічною спрямованістю навчання, яка суттєво впливає на професійну готовність учителя до розширення напрямків трудової підготовки учнів. Інтеграція і регіоналізація змісту професійно-орієнтованих навчальних дисциплін сприяє фундаменталізації професійно-орієнтованої підготовки. Поєднання спеціальностей підвищує мобільності майбутніх учителів, а диференціація змісту навчання за додатковими спеціалізаціями надає професійній підготовці фахової спрямованості.

Друга підструктура професійної спрямованості підготовки вчителя визначається її наближенням до європейських освітніх норм і стандартів. Сучасною суттєвою особливістю такого наближення є запровадження кредитно-модульної організації навчального процесу. Найсуттєвішими якостями (атрибутами) такої системи є спрямованість на індивідуалізацію навчання студентів, оцінювання успішності навчання за шкалою ECTS, здійснення поточного та підсумкового модульного контролю.

Третя підструктура професійної спрямованості підготовки визначається сучасними тенденціями інформатизації освітнього простору, суттєвими властивостями якої є запровадження інформаційно-комунікативних технологій навчання шляхом організації взаємодії між студентом, викладачем і засобами ІКТ, а також застосування цих технологій для конструювання знань про предметний світ, використовуючи сучасні засоби ІКТ у професійній діяльності.

Якщо в структурі професійної підготовки проявляються всі її особливі відмінності – ступневність, наближення до європейських освітніх норм і стандартів, інформатизація освітнього процесу, то можна зробити висновок про значущість професійної спрямованості підготовки. При випаданні з тих чи інших причин певних якостей і атрибутів із загальної структури властивостей професійної підготовки можна говорити про недосконалість, недостатність якості професійної підготовки в тому чи іншому відношенні.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1966. – 607 с.
2. Болюбаш Я.Я., Корець М.С. Особливості ступеневої підготовки вчителів трудового навчання // Рідна школа. – 1999. – № 11. – С. 17-19.
3. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посібник / За ред. В.Г.Кременя. – Тернопіль, 2004. – 384с.
4. Горецкий Я. Соотношение понятия и названия // Лингвистический проблемы научно-технической терминологии: Сб. научн. трудов. – М., 1970. – С. 119-121.
5. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М., 1977. – 246с.
6. Лозицька С.Ю. Компетентнісний підхід до фундаментальної професійної підготовки педагога в інформаційно-технологічному суспільстві // Зб. наук. праць ПДПУ. – Вип. 3 (36). – Полтава, 2004. – С. 28-35.
7. Моисеев А.И. О языковой природе термина // Лингвистический проблемы научно-технической терминологии: Сб. научн. трудов. – М., 1970. – С. 127-138.
8. Моргун В.Ф., Ткачёва Н.Ю. Проблема периодизации развития личности в психологии. Учебное пособие. – М., 1981. – 79с.
9. Оршанський Л.В. Структурна модель ступеневої підготовки сучасного вчителя трудового навчання // Наукові записки ТНПУ. Серія: Педагогіка. – 2007. – № 8. – С. 36-40.
10. Платонов К.К. Структура и развитие личности / Отв. ред. проф. А.Д.Глоточкин. – М., 1986. – 255с.
11. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: Монографія / За ред. О.А.Дубасенюк. – Житомир, 2006. – 320с.
12. Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. – М., 1976. – 154с.
13. Тхоржевський Д.О. Методика трудового та професійного навчання. Ч. 1: Теорія трудового навчання. – К., 2000. – 247с.

Концепт ЗАГАДОК та їх омовлення

Тексти вивчаються у руслі агностичних, конструктивних, комунікативних і навчальних параметрів. Різноманітність текстів проявляється в наявності атрибутів – *великих і малих форм, інформативних і неінформативних, емоційних і неемоційних, усних і письмових, вербальних і невербальних*. Текст як елемент культури виступає важливим інгредієнтом конвенційних канонів і традицій. Як об'єкт літератури текст корелює із грою за змістом, з ритуалом – за формою. У текстах репрезентуються реальні та ірреальні події, зберігаються традиції минулого, у домислах і фантазіях створюються нові картини світу. Опозиції дане :: нове, відоме: невідоме, важливе :: неважливе, тривіальне :: нетривіальне, серйозне :: несерйозне по-різному матеріалізуються в текстах. Типові тексти на відміну від нетипових характеризуються наявністю логічної зв'язності, ригористичної форми і структурно-композиційної даності. У нетипових текстах формальні зв'язки превалюють над змістовними, у них не реалізуються такі категорії, як: заголовок, сюжет, зачин, кінцівка. Тексти з невідзначеними категоріями (прислів'я, загадки, висловлювання) розміщуються в антологіях за тематичним принципом [7].

Усе аномальне сприймається на фоні певного стандарту, норми. Нормою художнього тексту (ХТ) є наявність фабули, образної системи та специфічної композиції. Ідейно-образна система ХТ реалізується у його змісті, якому підпорядковані поверхнева структура та композиція.

Серед текстів виділяються художні та нехудожні, типові та нетипові, тексти-артефакти та мента-тексти. Розмаїтість текстів обумовлюється просторовою позицією, з якої автор спостерігає і коментує факти. Спільною рисою для всіх текстів є наявність семіозису – адресанта, самого тексту та адресата. Бажання реалізувати прагматичні інтенції примушує мовця бути особливо уважним до матеріалізації думок. Автор тексту стимулює читача (слухача) до розумових операцій, створює основу для референційного акту, встановлює відповідність з екстралінгвістичною дійсністю. Соціальний та лінгвістичний досвіди допомагають реципієнту розпізнати референта і осмислити те, що подається у тексті. Важливу роль при побудові текстів відіграє адекватне співвідношення теми і реми, пресупозиції і фокуса. Навмисне порушення відношень зазначених категорій, некоректне вживання вербалізаторів залишає сліди на характері текстів, на їх стандартності або типовості. Текст відзначається структурною, композиційною та семантичною єдністю. До основних належать категорії інформативності, зв'язності та повторюваності. Текст – це острівець організованої, впорядкованої комунікації. Наявність основних категорій тексту об'єктивує дійову силу термінів “стандартний” або “типовий”. Відсутність певних категорій обумовлює віднесення текстів до нестандартних або нетипових. До типових

текстів належать завершені інформативні тексти – функціонально орієнтовані, структурно-змістовні, прагматико-комунікативні, відкриті до осмислення, дискретні за формою та змістом. Кожній групі текстів притаманні певні прерогативи. Так, для художнього тексту показовою є реалізація естетичної функції, а для наукових текстів – когнітивної. Інформативність – облігаторна категорія як для художніх, так і для наукових текстів. Тексти реалізують фактуальну або концептуальну інформацію, причому концептуальна інформація переважно належить художнім текстам [7].

У парадигмі текстових одиниць виокремлюються “малі форми”, які мають гетерогенну низку позначень: рос. *малые формы, малый жанр*, англ. *small genre, little stories, tall talks, nonsense, funny stories, etc.* У термінопозначеннях реалізуються атрибути *реальні, нереальні, серйозні, несерйозні, усні, писемні, практичні, непрактичні, логічні, алогічні*. Форма та зміст малих текстів детермінується дією стилевих та жанрових чинників. Пор.: лимерики, анекдоти, примовки, прислів'я, математичні задачі, юридичні кодекси, тощо. Спільні риси зазначених текстів простежуються в їх обсягових характеристиках (малі форми), у лінійному представленні (сукцесивність), на ризоматичних вертикалях (у ситуативній релевантності), в посиланнях на досвід (соціальний і лінгвістичний), у трансполяції на майбутнє буття, дії та преференції. Малі тексти виокремлюються своїми призначеннями: фактичне :: інформативне, практичне:: непрактичне, банальне :: вагоме, семантичне :: асемантичне, комунікативне :: некомунікативне, пізнавальне :: емоційне і т.д.

Загадки – це семіотичні знаки специфічної синтактики, семантики та прагматики [1; 2]. Вони реалізують питальність вербальними та невербальними засобами за допомогою слів та просодики. Нетиповість є прозорою у подачі блоків теми та реми, їх реверсії. Тема імплікується, залежить від пошуків з боку адресатів, їх креативного менталітету. Блок реми подається у пролонгованій формі, у препозиції до імплікованої теми, яка знаходиться за межами першої частини загадки. У цих текстах відсутні заголовки, фабула, наявна реверсія базових блоків. Невеликі за розміром загадки та курйозні, каверзні питання тяжіють до стилістичних маркерів емоційності, експресивності та еволютивності. За формою загадки – це комунікативні одиниці, за значенням – вони актуалізують сему питальності, за прагматикою – це креативний пошук імплікованої теми. Поверхнева та глибинна структури загадок інтегрують та категоризують певний концепт. Перерозподіл тривіальне:: нове об'єктивує статус загадок як реверсивів. Фокус загадки детермінується інтенціями адресанта, його зацікавленістю у денотаті пошуку. Адресат не є автором питання, але він комплементує діалог, включається в словесну гру, веде її за правилами, знімає ситуативну енігматичність, використовуючи при цьому соціальний та індивідуальний досвіди.

Загадки – найяскравіші, найбільш характерні зразки народної творчості, які засвідчують різноманітність тематичних парадигм, багатство форм поетичного вислову та фразеологічне розмаїття. Загадки позначені

давністю походження, приналежністю до художнього жанру, специфікою поверхневої та глибинної структури. У стислій завуальованій формі, нарочно прихованій, ці мудрі сентенції–запитання зображають феномени на основі дескрипції певної близької або віддаленої спорідненості, подібності (ледве вловимої або далекої). Загадки, що дійшли до нас, є творчістю пізнього походження, але їх корпус відкритий до сьогоденного утворення за діючими та традиційно успадкованими моделями конструювання [2]. Актуальність загадок об'єктивується їх онтологічним буттям, функціонуванням як засобів кмітливості, розваги, випробування розумових здібностей, мудрості, зрілості, здатності людини орієнтуватися у природному оточенні [1; 2]. Повсякденний життєвий досвід закріплюється у загадках з давніх-давен, вони зберігають свою первісну функцію як атрибута соціалізації людини [4; 5].

Загадки як засіб стимулювання уяви в когнітивному процесі зберігають виховну функцію, змінюючи свої форми буття та зосереджуючись на фокусах “Що? Де? Коли?” Дескрипції денотатів у нетипових текстах позначені яскравістю, конкретністю, а це препарує адекватні відгадки [3]. Елементи словесної гри є захоплюючим компонентом загадок. Запамятовуванню сприяє поетична римована форма, яка є відголосом минулого дописемного, поетичного буття мови. Загадки – це здобутки трудової діяльності, народного досвіду та поетичного витвору, що не могло не позначитись на художній формі витвору. Загадки належать до вторинної дериваційної когнітивної зони. Їх поява препарується облігаторним досвідом порівнювати, аналізувати та абстрагувати. Загадки в основному базуються на метафорі, мають форми запитання (графічного або еліптованого), шаради, головоломки. Пор.: *Без дров, без вогня, а світить та гріє щодня. (Сонце); Хто ходить по миру без ніг, без торби. (Місяць)*. І.Франко вважав, що загадки про будову всесвіту є найдавнішими за походженням. Нові теми та форми об'єктивуються розвитком цивілізації, здобутками людської діяльності. У загадках знаходять вияв спостереження над природою, тваринним та рослинним світом. Пор.: *Чорна корова всіх людей поборола, а білий віл всіх людей підвів. (Ніч і день); Хто найраніше встає? (Півень); Повна діжка жита п'ятчком накрита (Маківка)* [6].

Нарочите ускладнення референта здійснюється шляхом використання омонімів, що загострюють креативну увагу пошукача відповіді. Пор.: *Від чого качка пливе? (Від берега); Від чого ворона чорна? (Від хвоста до дзьоба); За чим у козака шабля? (За паском)*.

Відгадування цих енігматичних вкраплень – своєрідний поєдинок у ментальному бутті персонажів. Загадки виникають у різних доменах, інколи мають характер анаграм. Пор.: *Яка річка складається з префікса і числівника? (При-п'ять); Який півострів скаржить на свою величину? (Я-мал) Яке місто літає? (Орел); Я з переду і ззаду, посередині – порода коня, разом буде назва країни. (Я-поні-я)*. Специфіка загадок – конкретність теми, лаконізм, конденсованість думки, стійкість традиції, усталеність образності.

Безпосереднє схрещення притаманне загадкам (а) та прислів'ям (б).

Пор.:

а) *У вогні не горить, у воді не тоне.*

Кого лихо красить?

б) *Правда і в вогні не горить, і в воді не тоне.*

Лише рака лихо красить.

Близькість цих жанрів зумовлюється спільним походження та взаємовпливом [4]. Деякі вчені вважають, що загадка виникла раніше за приказку з огляду на позначення останньою результатів пошуків та досвіду. Але взаємопроникнення змісту і форми цих жанрів, їх тяжіння до народної поезії не викликає сумніву [3]. Загадування та відгадування як перевірка менталітету має місце в казках (епічному жанрі великої форми), піснях, весільних обрядах (порівняй мову сватів про порошу і куницю) та дипломатичних дискурсах.

В ословленні загадок чільне місце посідають такі стилістичні засоби як: метафора, метонімія, оксиморон. Вторинне конструювання загадок (деривація від первинних умозаключень та від здобутого досвіду), стилістичне навантаження об'єктивує статус декора, їх поліаспектного, полімодального та поліфункціонального буття.

Розкрити теми, що препаруються в рематичному блоці загадки, допомагає також механізм послідовного виключення окремого із загального типу. *Круглий, та не місяць. Зелена, та не дїброва. З хвостом, та не миша (Кавун); Білий, а не сніг, твердий, а не камінь, солодкий, а не мед (Цукор).*

Художня установка на тему загадки зумовлюється відсутністю, прихованістю об'єкта, з одного боку, підказкою, з іншого. Загадки творяться адресантом, відгадуються адресатом, якому допомагає творець витвору (в основному – колективний). У поверхневій структурі діалогічна інтеракція представлена двома блоками. Факультативно – другим. Ритмічна організація та симетричність загадки нагадує про дитячі короткі віршики. Таким чином, малі форми загадок, прислів'їв, віршиків моделюють парадигму малого жанру за обсягом і художньою за образністю.

Загадки – це не тільки міфічна творчість давнини, відгомін первісної доби, реліктове явище, але й об'єкт наукового дослідження у межах текстології та дискурсології.

Література

1. Даль В. Пословицы русского народа / Сб. – М.: Госиздательство ХЛ, 1957. – 991 с.
2. Загадки/ Упорядкування, вступна стаття та примітки кандидата філологічних наук І.П.Березовського. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. – 511 с.
3. Мамедова А.И. Немецкая народная загадка как мультидисциплинарный феномен // Нова філологія. Зб. наук. праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – №1(21) – С. 82-88.
4. Потєбня А. Из лекций по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка. – Харьков, 1914.

5. Тейлор Е. Первобытная культура. – М.: Соцэкгиз, 1939.
6. Франко І. Журнал “Зоря” – Львів, 1884. – С. 154-168.
7. Швачко С.О. “Навчити вчитися!” Навч. посібник – Вінниця: Нова книга, 2004. – 133 с.

Шуменко О.А.
Сумський державний університет

Концепція денумеративного моделювання

Когнітивний підхід до мовних явищ передбачає осмислення їх становлення та омовлення результатів пізнавальної (ментальної) діяльності людей. У когнітивно-дискурсивній парадигмі актуальним є розпізнання онтологічного буття лінгвістичних феноменів на широкому масиві емпіричного матеріалу. Валоративним є дослідження когнітивної та комунікативної функцій мовних одиниць, серед яких чинне місце посідають числівники (об’єкт дослідження), їх епідигматична сила (предмет дослідження).

До найкоштовніших надбань кожного народу належить мова. Це єдине знаряддя, що вивищує людину над світом, робить її нездоланною в пошуках істини. Кожен день дає нам урок пізнання. І завжди і скрізь наш учитель – мова [1, с. 23].

Числівники англійської мови – самостійний незамкнений ряд повнозначних нумеральних слів, які характеризуються специфічними, семантичними, синтаксичними та словотворчими ознаками [3, с. 131]. Потреба в номінації числових відношень повністю забезпечується числівниками. Нові числівники утворюються шляхом циклічного повторення старих.

Процес творення слів називається деривацією. Механізм словотвору діє без перепочинку, без відпусток, виготовляючи нові слова. Двигун словотвору – справжній вічний двигун. Коренева морфема числівника може сполучатися як із суфіксами, так і з іншими морфемами. Утворені від числівників слова, зберігаючи вихідну сему числа, набувають синкретичного значення. Числівникам англійської мови притаманні комунікативна, когнітивна (пізнавальна), епідигматична (денумеративна), акумулятивна та креативна функції. Когнітивна функція числівників “розповідає” про шлях становлення цих номінацій кількості, їх віхи еволюції від предметних значень праформ до термінологічного значення та детермінологічного, якісно-предметного наповнення. Самі номінації чисел експліцитно або скритно презентують “сагу” про процеси появи числових номінацій. Інтралінгвальні коментування розкривають етимологічні віхи назв першого десятка (соматичні витоки), другого десятка (назви процесу додавання), десятків (позначення процесів множення). Моделювання пізніх номінацій великих

чисел включають морфемі ретроспективного буття, пор.: *hundred* – “велика десятка”, *thousand* – “велика сотня”, *million* – “велика тисяча”.

Спільність основ корелюючих слів не свідчить про належність дериватів до однієї і тієї ж частини мови. За допомогою суфіксів від числівника можуть утворюватися різні частини мови – іменники, прикметники, прислівники, дієслова. Пор.: англ. – *two, twoness, to two*; укр. – *два, двоякість, удвоїти*.

Денумеративи утворюються шляхом розширення кореневої морфемі числівника. Розширення за допомогою суфіксів має три ступені словотворення. Для денумеральних утворень показовим є перший ступінь похідності типу *six-th, four-some, five-er*. На другому ступені похідності суфікс останнього порядку у більшості випадків закриває словотворчу активність нумеральної основи (*six-th-ly, fif-th-ly*). До третього ступеню відносяться деривативи типу *multimillionairessness* [8, с. 110]. Семантична унікальність парадигми числівників виявляється у реалізації інваріантної семи числа. Парадигматична представленість числівників полягає в їх включенні в ієрархічну систему квантитативних протиставлень з денумеративами. Загальним для числівників і денумеративів є те, що вони реалізують категоріальну сему кількості. Денумеративним утворенням притаманна розширена форма та ускладнена семантика [5, с. 56]. Денумеративи перебувають у субординаційній залежності, утворюють лексичний ряд, формальним центром якого є корінь числівника, а в семантиці – сема числа. Серед денумеративів виокремлюються в основному іменники і прикметники. Пор.: *one-way love* – “нерозділена любов”, *two-by-four* – “товста папка”, *one-man show* – “персональна виставка”, *one shot* – “альманах”, *four-star general* – “генерал-полковник”

Дієслівні денумеративи утворюються шляхом конверсії. Пор.: *to one-up* – “мати перевагу на одне очко”, *to four-flush* – “займатися замилюванням очей”. У денумеральних утвореннях використовуються вільні нумеральні морфемі, які регулярно відтворюються за моделями мови. У денумеральних утвореннях використовуються суфікси *-th, -ce, -es*. Пор.: *once, thrice, sixth*. Основи числівника сполучаються з суфіксами *-fold, -some, -th*, у прислівниковому ряді частіше вживаються суфікси *-ce, -fold, -es*. Утворення з *-fold* майже необмежені, вони містять всі основи числівників, окрім *one*. Утворення *onefold* є алогічним. Пор.: *twofold, threefold, sixfold, tenfold*. Морфема *-some* співвідносить денумеральні утворення з мовними засобами позначення приблизної кількості. Пор.: *foursome, fiftysome, hundredsome*. Морфема *-th* вказує на місце порядок розміщення об’єкта. Пор.: *seventy-seventieth, thirteen – thirteenth*. Деривативи на *-ce* утворюють закриту парадигму. Пор.: *once, twice, thrice*. Дериваційний суфікс *-es* співвідноситься з поліфункціональними одиницями. Денумеративи з основами числівників виражають кількісні ознаки обмеженого кола осіб, об’єктів, а деякі деривативи, співвіднесені з назвами десятків, виражають обмежені часові строки в житті людини, типу *in one’s twenties* – від 20 до 29. Складні денумеральні композити відображають кількісні характеристики людей – *six-*

footer, thirty-strong group, об'єктів – *two-edged, three-cornered*, явищ – *two-match tour*, часові параметри – *three-monthed, four-year-old*. До продуктивних моделей денумеративів відносять *Num+ -th, Num+ -th+ -ly, Num+-(e)s*.

Утворення типу *billion, trillion, quadrillion septillion, nonillion* спростовує положення про закритість числівників, про неможливість утворення нових числівників. У Великобританії та США ці числівники мають різні значення. Так англ. *billion* співвідноситься з 10^{12} , а в американській системі одиниць позначає *trillion*, англ. *trillion* (10^{18}) відповідає амер. *quintillion*.

Дослідження вчених, а також емпіричний матеріал свідчать про домінантність числівників в парадигматичній групі квантитативності, вони складають ядро квантитативних словесних знаків [2, с. 107; 7, с. 84].

Корені основних нумеральних слів є вихідними, первинними для вторинних, секондарних конструювань як у граматичної категорії “числівник”, так і поза її межами. Осмислення денумеративів (слів утворених від числівників) є вельми актуальним з огляду на декілька факторів. У денумеративах віддзеркалюється шлях становлення числівників, основні віхи когнітивної діяльності та омовлення її результатів. Звернення до лексикографічних тлумачень числівників та їх денумеративів, вивчення досвіду вчених із релевантних проблем, аналіз емпіричного матеріалу препарує розуміння концепту (образу) кількості (числа та міри), його категоризації. З огляду на те, що питання концептуалізації та категоризації є ключовими в когнітивній лінгвістиці, вивчення числівників є вельми валоративним. Нумеральні (денумеративні) деривати відображають реконструкцію пізнання. У семантичній структурі денумеративи зберігають категоріальне та лексичне значення вихідної одиниці [4, с. 196]. Числівники тяжіють до ментальних моделей, образів, ситуацій [4, с. 201], їх інгерентні чинники не зникають у новоутвореннях, вони, модифікуючись, зберігаються в епідигматичних просторах.

Література

1. Вихованець І.Р. Тайна слова. – К.: Рад. шк., 1990. – 284с.
2. Жаботинская С.А. Числительные современного английского языка (К вопросу о категориальном статусе): Дис. ... докт. филол. наук. – Киев, 1982. – 208 с.
3. Жигadlo В.Н., Иванова И. П., Иофик Л. Л. Современный английский язык. Теоретический курс грамматики. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1956. – 350.
4. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. акад. наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
5. Омельченко Л.Ф. Продуктивные типы сложных слов в современном английском языке. – Киев: Вища школа, 1981. – 143 с.

6. Почепцов Г.Г. Синтагматика англійського слова. – К.: Вища школа, 1976. – 109 с.

7. Швачко С.О. Квантитативні одиниці англійської мови: перекладацькі аспекти. – Посібник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. – 128 с.

8. Швачко С.О., Кобякова І.К. Вступ до мовознавства (курс лекцій). – Посібник. – Вінниця: НОВА КНИГА. – 224 с.

Інформація про авторів

<p>Айзікова Лідія Володимирівна, викладач кафедри іноземних мов Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського laizikova@gmail.com</p>
<p>Акбаш Юлія Іванівна, студент, магістрант Черкаського національного університету імені Б.Хмельницького</p>
<p>Анохіна Тетяна Олександрівна кандидат філологічних наук, старший викладач Київського національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова anokhina@voliacable.com</p>
<p>Бондаренко Катерина Віталіївна, викладач кафедри теорії та практики перекладу та німецької філології Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили snusmumrikk@ukr.net</p>
<p>Гайдученко Лідія Василівна аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка lidaaa@mail.ru</p>
<p>Данилюк Сергій Семенович кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького sedan@bigmir.net</p>
<p>Дишлюк Інна Миколаївна кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та російської філології Харківський гуманітарно-педагогічний інститут sacura-inna@mail.ru</p>
<p>Кобяков Олексій Олександрович аспірант кафедри перекладу Сумського державного університету kobyakova@ukr.net</p>
<p>Кобякова Ірина Карпівна кандидат філологічних наук, доцент, зав. кафедри германської філології Сумського державного університету kobyakova@ukr.net</p>
<p>Кравченко Вікторія Леонідівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка kravchenkov@yahoo.com</p>
<p>Криницька Наталія Ігорівна кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка natalykrin@mail.ru</p>
<p>Луньова Тетяна Володимирівна кандидат філологічних наук, завідувач кафедри англійської філології Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка lunyovat@yahoo.com</p>

<p>Магас Наталія Мирославівна аспірант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника natka.magas@rambler.ru</p>
<p>Марковська Антоніна В'ячеславівна викладач німецької та англійської мов, аспірантка кафедри ТП і німецької філології Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили</p>
<p>Мізін Костянтин Іванович кандидат філологічних наук, доцент, докторант Київського національного лінгвістичного університету mizin@vazit-net.com</p>
<p>Мудрак Яна Володимирівна аспірант Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника yana.asp@rambler.ru</p>
<p>Павлусенко Олена Василівна викладач англійської мови Київського національного університету технологій та дизайну euroremont@ukr.net</p>
<p>Потенко Людмила Олександрівна аспірант Київського національного лінгвістичного університету www.potenko2@ukr.net</p>
<p>Харитонов Віталій Олександрович викладач кафедри практики англійської мови Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького vitaliy_haritonov@ukr.net</p>
<p>Цина Андрій Юрійович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики технологічної освіти Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка ftd@inbokx.ru</p>
<p>Швачко Світлана Олексіївна доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу Сумського державного університету shvachko.07@mail.ru</p>
<p>Шуменко Ольга Анатоліївна викладач іноземної мови Сумського державного університету shuma-81@mail.ru</p>